

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ, ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ ΚΑΙ ΙΔΙΟΤΗΤΑ
ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΗ

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ ΣΤΗΝ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ

Της Σπουδάστριας

Πλαστουργού Σοφίας

Τριμελής Επιτροπή

Κατσή Αθανάσιος (Μέλος)

Σπυριδάκης Εμμανουήλ (Επιβλέπων Καθηγητής)

Φερόνας Ανδρέας (Μέλος)

Κόρινθος, 2016

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. Σπυριδάκη Μάνο για τις χρήσιμες παρατηρήσεις του, τις επιστημονικές συμβουλές και την καθοδήγησή του που βοήθησαν αποφασιστικά στην επιτυχή περάτωση αυτής της εργασίας.

Ευχαριστώ επίσης θερμά την οικογένεια Δρίνα για την πολύτιμη βοήθεια της στην εύρεση του δείγματος της έρευνας.

Τέλος, θα ήθελα να ευχαριστήσω τους γονείς μου και την αδερφή μου που με παρότρυναν όλα αυτά τα χρόνια των σπουδών μου καθώς και για την αμέριστη στήριξη και κατανόηση στον αγώνα μου για την απόκτηση όλο και περισσότερης γνώσης.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	4
ABSTRACT.....	6

ΜΕΡΟΣ Α

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

1) ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ.....	8
1.1 Ορισμός της μετανάστευσης και του μετανάστη.....	8
1.2 Είδη της μετανάστευσης.....	9
1.3 Παράγοντες που προκαλούν την μεταναστευτική ροή.....	10

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

2) ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ.....	11
2.1 Αριθμοί και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα.....	11
2.2 Χαρακτηριστικά των μεταναστών στην Ελλάδα.....	13
2.3 Αντιλήψεις των Ελλήνων για τους μετανάστες προ και κατά την περίοδο της Κρίσης.....	16

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

3) ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΚΑΙ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ- ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ.....	23
3.1 Οι έννοιες της ενσωμάτωσης και της ένταξης σε σχέση με την διαδικασία της μετανάστευσης	23
3.2 Στρατηγικές ενσωμάτωσης των μεταναστών.....	26
3.3 Κοινωνικός αποκλεισμός και μετανάστες.....	29
3.4 Οικονομική κρίση και μετανάστες.....	31

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

4) ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ.....	34
4.1 Ορισμός της ψυχικής υγείας.....	34
4.2 Η μετανάστευση ως παράγοντας επικινδυνότητας.....	36

4.3 Η οικονομική κρίση ως παράγοντας επικινδυνότητας.....	38
4.4 Προστατευτικοί παράγοντες που διευκολύνουν την προσαρμογή στο νέο περιβάλλον.....	41

ΜΕΡΟΣ Β

ΕΡΕΥΝΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

5) ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	43
5.1 Ερευνητική Μέθοδος.....	43
5.2 Στρατηγικές συλλογής δεδομένων.....	44
5.1.1 Συνέντευξη.....	44
5.1.2 Τύπος συνέντευξης και ερωτήσεων.....	45
5.3 Περιορισμοί της έρευνας.....	46

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

6) ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	47
----------------------	----

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

7) ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	68
----------------------	----

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	74
----------------------------	----

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	80
------------------------	----

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ.....	84
----------------	----

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η μετανάστευση αποτελεί μια πραγματικότητα που έχει αλλάξει τα δεδομένα της κοινωνίας, επιβάλλοντας νέους όρους ως προς την οικονομική και πολιτισμική οργάνωση. Όπως γνωρίζουμε από τις αρχές της δεκαετίας του 1980, η Ελλάδα μετατρέπεται από χώρα αποστολής μεταναστών σε χώρα υποδοχής. Μετά την κατάρρευση των καθεστώτων της Ανατολικής και Κεντρικής Ευρώπης, το 1989 έκαναν την εμφάνιση τους δύο κύματα μεταναστών. Το πρώτο κύμα μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1990, στο οποίο κυριαρχούσαν οι Αλβανοί, και το δεύτερο μετά το 1995, που φτάνει μέχρι και το 2000, με την συμμετοχή των Βαλκανικών χωρών.

Στην παρούσα εργασία, εξετάζεται αν ουσιαστικά ο ελληνικός πληθυσμός συμβάλλει στην ενσωμάτωση ή στην απόρριψη των μεταναστών κατά την περίοδο της κρίσης και κατά πόσο το γεγονός αυτό έχει επηρεάσει ψυχικά τον μεταναστευτικό πληθυσμό. Προβλήματα όπως οι κοινωνικοοικονομικές ανισότητες, οι πολιτικές αναταραχές και οι περιβαλλοντικές καταστροφές οδηγούν πολλούς ανθρώπους να εγκαταλείψουν τον τόπο καταγωγής τους, να μετακινηθούν και να εγκατασταθούν σε άλλες χώρες. Η χώρα μας έχει γίνει αποδέκτης τέτοιων μεταναστευτικών ροών από τη δεκαετία του '90. Μάλιστα η συντριπτική πλειοψηφία των μεταναστών εισέρχονται σε αυτή με σκοπό την εύρεση εργασίας και να ζήσουν μια καλύτερη ζωή. Όπως θα μελετήσουμε και πιο αναλυτικά παρακάτω, το φαινόμενο της μετανάστευσης είναι άμεσα συνδεδεμένο με τα φαινόμενα του κοινωνικού αποκλεισμού και των ρατσιστικών αντιλήψεων και στάσεων. Η διαχείριση του σύνθετου φαινομένου της μετανάστευσης είναι σημαντική αρμοδιότητα των κρατών και των πολιτικών που εφαρμόζουν, ενώ η ενσωμάτωση των μεταναστών στην κοινωνία υποδοχής αποτελεί ένα σημαντικό ζήτημα διερεύνησης.

Στην συνέχεια με την χρήση των συνεντεύξεων από μετανάστες που ζουν και εργάζονται αρκετά χρόνια στην Ελλάδα, θέλουμε να διαπιστώσουμε αν τελικά η ελληνική κοινωνία ενσωματώνει ή απορρίπτει τους μετανάστες κατά την περίοδο της κρίσης και ποιες είναι οι ψυχικές επιπτώσεις που έχει προκαλέσει αυτό το γεγονός. Σταδιακά, με το πέρασμα των χρόνων οι μετανάστες έχουν καλύτερη ζωή τους και νιώθουν πιο οικεία στην Ελλάδα. Συμμετέχουν στην παραγωγική διαδικασία είτε ως μισθωτοί είτε ως αυτό απασχολούμενοι, εισπράττουν ικανοποιητικές αμοιβές και πληρώνουν ασφαλιστικές εισφορές και φόρους. Είναι σημαντικό ότι βοηθούν στην μείωση του κόστους παραγωγής και στην βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της

οικονομίας εξαιτίας των χαμηλότερων αποδοχών τους. Η παρουσία, επίσης των μεταναστών στην χώρα μας ενίσχυσε την αγροτική παραγωγή καλύπτοντας θέσεις απασχόλησης που εγκατέλειψαν οι Έλληνες, οι οποίοι μετακινήθηκαν προς τα αστικά κέντρα σε άλλους τομείς απασχόλησης. Ωστόσο, ο παράγοντας «οικονομική κρίση» φαίνεται να αλλάζει τα δεδομένα που ίσχυαν για το μεταναστευτικό πληθυσμό. Η κρίση πλήττει τους μετανάστες στο επίπεδο απασχόλησης, άρα στον τρόπο διαβίωσης τους, αυξάνοντας τα ποσοστά ανεργίας τους συγκριτικά με αυτά των γηγενών. Παράλληλα, η οικονομική ύφεση πιθανόν να αποτελεί τροχοπέδη στην πλήρη κοινωνική τους ένταξη, δημιουργώντας έτσι συνθήκες κοινωνικής έντασης και στιγματισμού. Τέλος, όπως θα αναφέρουμε και παρακάτω στο ερευνητικό κομμάτι της παρούσας εργασίας, διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην πλήρη κοινωνική και πολιτισμική ενσωμάτωση, η δυνατότητα των ατόμων να έχουν πρόσβαση στην αγορά εργασίας και οι συνθήκες εργασίας και διαβίωσης να είναι κατάλληλες για αυτούς.

ABSTRACT

Migration constitutes a reality that has changed societal standards imposing new conditions on economic and cultural organization. From the early 80's Greece has transformed from a country that sends immigrants to a country that receives immigrants. After the collapse of the eastern and central European regimes two migrant waves appeared in Greece in 1989. The first wave which consisted mostly of Albanians took place until the mid 90's and the second wave started in 1995 and lasted until 2000 and it mainly involved Balkan populations. The present study investigates whether the Greek population helps integrate or reject the immigrants during this period of economic crisis and it also explores the extent to which this fact has psychologically affected the migrant populations. Problem like socio-economical inequalities, political turbulence and environmental disasters lead a great number of people to leave from their places of origin, to move and settle in different countries. Our country has received such migrant waves since the 90's. Indeed the vast majority of immigrants come to our country with the hope of finding a job and better living conditions. The fact that migration is clearly linked to social rejection and racist perceptions and attitudes will be further analyzed. How a country copes with the complex issue of migration is a major responsibility of policy makers while the integration of immigrants constitutes a significant question under investigation. Making use of interviews of immigrants that live and work for several years in Greece, the present research aims to illustrate whether the Greek society integrates or rejects immigrants during the economical crisis and to portray the psychological effects that have come out from this fact. Gradually, over the years, the immigrants have improved their living conditions and they feel more ease in Greece. They are involved in the productive procedure either as employees or as self-employed, they are well paid and they contribute with insurance and other taxes. It is important that they help reducing production costs and improving the country's economical competitiveness due to their lower earnings. Also, the presence of immigrants in our country has increased its agricultural production since the immigrant have undertaken jobs that the Greek population has abandoned in recent years and moved towards urban centers and other fields of employment. The economical crisis has affected the immigrants on the level of self-employment and therefore, on their living conditions increasing the unemployment rates in comparison to those of the Greeks. At the same time, the economic depression may become an obstacle to their full integration thus,

creating social tension conditions and marginalization. In the end, as discussed below during the research part of the present study, an individual's ability to access the employment field and the appropriate working and living conditions constitutes an integral part of their social and cultural integration.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

1. ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗ

1.1 Ορισμός της μετανάστευσης και του μετανάστη

Η μετανάστευση είναι ένα παγκόσμιο κοινωνικό φαινόμενο και από την εποχή του «Homo Sapiens» μέχρι σήμερα δεν αποτελεί μια ιδιαιτερότητα. Εκατομμύρια άνθρωποι, μεταξύ αυτών πολλά παιδιά, ήταν και είναι αναγκασμένοι να εγκαταλείψουν το μέρος διαμονής τους λόγω πολέμου, ανάγκης, έλλειψης τροφής, βίας και καταστροφών της φύσης. Η μετανάστευση ως φαινόμενο εγγενές της ανθρώπινης εξέλιξης επηρεάζει άμεσα ή έμμεσα ολόένα και βαθύτερα βασικές πτυχές του σύγχρονου κοινωνικού, οικονομικού και πολιτικού γίνεσθαι και απαιτεί ποικίλες μορφές κοινωνικής παρέμβασης (Πανταζής, 2011). Το 1539 ο Juan Antonio Vittoria στο Πανεπιστήμιο της Salamanca διατύπωσε ανάμεσα σε άλλα και το δικαίωμα του μεταναστεύειν. Σύμφωνα με αυτό, από την μια πλευρά, το άτομο έχει το δικαίωμα να φύγει από το κράτος που είναι πολίτης ενώ από την άλλη πλευρά δεν μπορεί να εισέλθει σε όποιο κράτος επιθυμεί, γιατί τα κράτη έχουν την αποκλειστική αρμοδιότητα να ελέγχουν την είσοδο και εγκατάσταση ατόμων, τα οποία δεν είναι πολίτες τους ή δεν έχουν τη δική τους ιθαγένεια, στο έδαφός τους (ΙΜΕΠΟ, 2007).

Οι κοινωνικές επιστήμες όσο και το Διεθνές Δίκαιο ορίζουν την μετανάστευση ως τη μετακίνηση ανθρώπων σε μία χώρα της οποίας δεν έχουν την ιθαγένεια, προκειμένου να εγκατασταθούν εκεί, ιδιαίτερα ως μόνιμοι κάτοικοι ή μελλοντικοί πολίτες της χώρας. Ο Eisenstadt, (1953) όρισε την μετανάστευση ως την φυσική μετάβαση ατόμων ή ομάδων από μια κοινωνία σε κάποια άλλη ενώ οι Castles & Kosack, 1973 τόνισαν ότι η μετανάστευση είναι η μεταφορά ανθρώπινου και εργατικού δυναμικού από μια περιοχή σε κάποια άλλη. Με την τεχνική έννοια του όρου, η μετανάστευση χαρακτηρίζει την μετακίνηση ανθρώπων με κάποια διάρκεια, με σκοπό την εργασία, από ένα κράτος σε άλλο. Ο ορισμός αυτός αποκλείει από την έννοια της μετανάστευσης όλες εκείνες τις μετακινήσεις, με οριστικό ή προσωρινό χαρακτήρα, στο εσωτερικό του ίδιου του κράτους. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι υπάρχουν και οι μαζικές μεταναστεύσεις που οφείλονται σε πολεμικές συρράξεις ή συνοριακές μεταβολές. Ωστόσο τις περισσότερες φορές ο όρος μαζική μετανάστευση δείχνει την ειρηνική και ελεύθερη μετακίνηση ατόμων ή ομάδων. Τα αίτια που οδηγούν τα άτομα στην μαζική μετανάστευση είναι οι οικονομικό-κοινωνικές ανισότητες μεταξύ των

χωρών. Επίσης, η μετανάστευση διακρίνεται σε νόμιμη και παράνομη ανάλογα με το καθεστώς εισόδου και παραμονής στην χώρα υποδοχής.

Οι νόμιμοι μετανάστες είναι τα πρόσωπα τα οποία έχουν εισέλθει και παραμένουν νόμιμα στη χώρα, η παρουσία τους έχει καταγραφεί από τις αρμόδιες αρχές και διαθέτουν την άδεια παραμονής και εργασίας. Οι μετανάστες ξένης εθνικότητας διακρίνονται σε δύο βασικές κατηγορίες:

□ Όσοι προέρχονται από κράτος – μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οι οποίοι έχουν δικαίωμα ελεύθερης εγκατάστασης.

□ Οι υπήκοοι τρίτων χωρών, για την είσοδο και παραμονή των οποίων στη χώρα απαιτείται διαδικασία προέγκρισης (Χλέτσος και Ναξάκης, 2003).

Η παράνομη μετανάστευση έχει σχέση με αλλοδαπούς οι οποίοι, είτε εισήλθαν στη χώρα εξαρχής, χωρίς νόμιμα ταξιδιωτικά έγγραφα, οπότε χαρακτηρίζονται «λαθρομετανάστες» είτε εισήλθαν νόμιμα μεν, υπό κάποια ιδιότητα όπως είναι ο τουρισμός και οι σπουδές αλλά στη συνέχεια παραμένουν παράνομα στη χώρα, ως αντικανονικοί μετανάστες. Στη σύγχρονη εποχή μετανάστευση και λαθρομετανάστευση αποτελούν ένα ενιαίο φαινόμενο. Ο κύριος παράγοντας του φαινομένου της μετανάστευσης και κατ' επέκταση της λαθρομετανάστευσης υπήρξε ανέκαθεν, η αναζήτηση καλύτερων συνθηκών ζωής δημιουργώντας μια σημαντική δυναμική μετακίνησης ατόμων ή ομάδων από χώρες χαμηλού βιοτικού επιπέδου σε οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά προηγμένες χώρες. Ως μετανάστης, σύμφωνα με τον ορισμό που δίνουν τα Ηνωμένα έθνη, χαρακτηρίζεται *«το άτομο που είναι μακριά από τη χώρα που γεννήθηκε ή από τη χώρα της οποίας την εθνικότητα ή/και την υπηκοότητά, για διάστημα μεγαλύτερο από 12 μήνες»* (Σάρρας, 2005). Επίσης, μετανάστης είναι το άτομο που διαμένει για τουλάχιστον 6 μήνες μακριά από τον συνήθη τόπο κατοικίας του. Στην περίπτωση που βρίσκεται εντός των συνόρων της χώρας του λέγεται εξωτερικός ή διεθνής μετανάστης. Πρόκειται δηλαδή για άτομα που εγκαταλείπουν τη χώρα τους οικειοθελώς, με σκοπό να εγκατασταθούν σε άλλη χώρα για προσωπικούς, οικογενειακούς, ή οικονομικούς λόγους και ως εκ τούτου ονομάζονται οικονομικοί μετανάστες. (Χλέτσος και Ναξάκης, 2003).

1.2 Είδη της μετανάστευσης

Η μετανάστευση ανάλογα με τα αίτια που αναγκάζουν το άτομο να εγκαταλείψει τον

τόπο κατοικίας και να πάει αλλού, διακρίνεται σε:

α) Ατομική και Ομαδική μετανάστευση:

- Ατομική μετανάστευση είναι όταν μεμονωμένα άτομα εγκαταλείπουν τον τόπο τους και εγκαθίστανται σε κάποιον άλλον.
- Ομαδική μετανάστευση είναι όταν ομάδες ανθρώπων εγκαταλείπουν τον τόπο τους και εγκαθίστανται σε κάποιον άλλον.

β) Εσωτερική και Εξωτερική μετανάστευση

- Εσωτερική μετανάστευση πραγματοποιείται όταν η μετακίνηση των ανθρώπων γίνεται στα όρια μιας χώρας.
- Εξωτερική μετανάστευση πραγματοποιείται όταν η μετακίνηση των ανθρώπων γίνεται πέρα από τα όρια μιας χώρας.

γ) Εκούσια και Ακούσια μετανάστευση

- Εκούσια μετανάστευση έχουμε όταν η μετακίνηση των ανθρώπων ομάδων έχει ως σκοπό να μειωθούν οι στερήσεις αλλά και να αυξηθούν οι απαιτήσεις των μεταναστών.
- Ακούσια μετανάστευση έχουμε όταν λόγω πολιτικών, θρησκευτικών ή άλλων διώξεων και λόγω σοβαρών καταπατήσεων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, πολλοί άνθρωποι αναγκάζονται να φύγουν από την χώρα τους αναζητώντας μια χώρα που δεν έχει ανάλογα προβλήματα.

δ) Προσωρινή ή Μόνιμη μετανάστευση

- Προσωρινή μετανάστευση έχουμε όταν γίνεται για ορισμένο χρονικό διάστημα, καθώς πάντα υπάρχει πρόθεση της επανόδου.
- Μόνιμη μετανάστευση έχουμε όταν είναι αδύνατον να καθοριστεί χρονικά ή είναι αβέβαιης διάρκειας και δεν υπάρχει πρόθεση επανόδου από τον μετανάστη.

1.3 Παράγοντες που προκαλούν την μεταναστευτική ροή

Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι κανένα άτομο δεν σκέφτεται να εγκαταλείψει την πατρίδα του και την οικογένεια του αν δεν συντρέχουν σοβαροί λόγοι. Τα βασικά κίνητρα των πρώτων μεταναστών ήταν η ανάγκη για εξεύρεση τροφής και η επιβίωση. Αργότερα, υπήρχαν και άλλοι παράγοντες που οδήγησαν στην μετανάστευση όπως ήταν οι πολιτικές και θρησκευτικές διώξεις, οι οικονομικές δυσκολίες και η αποφυγή κυρώσεων από την καταπάτηση κάποιου νόμου. Πιο

συγκεκριμένα, πολλές φορές τα άτομα εγκαταλείπουν τον τόπο κατοικίας τους και ξενιτεύονται προκειμένου να βρουν εργασία σε χώρες όπου οι ευκαιρίες είναι περισσότερες. Επίσης, πολλά άτομα μεταναστεύουν συνήθως όταν οι οικονομικές συνθήκες απασχόλησης στην χώρα υποδοχής είναι πιο ευνοϊκές από τις συνθήκες στην χώρα αποστολής και εκτός από τις αμοιβές που είναι πιο υψηλές παρέχονται συμβόλαια με ανάλογη εργασία, ασφαλιστική κάλυψη, ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, στέγη και άλλα μέσα που δημιουργούν στον μετανάστη αίσθημα ασφάλειας και σιγουριάς καθώς και ευημερίας. Παρατηρούμε λοιπόν ότι οι παράγοντες που επηρεάζουν την μετανάστευση και γενικότερα ωθούν τους πολίτες να μεταναστεύουν εκτός από οικονομικούς και κοινωνικούς λόγους, σχετίζονται με το προφίλ της περιοχής και με τα προσωπικά χαρακτηριστικά των ατόμων που μετακινούνται. Τα εισοδήματα που μπορεί να τους παρέχει μία περιοχή ίσως είναι ένα καθοριστικό κριτήριο επιλογής της χώρας υποδοχής. Όσο αυξάνεται η διαφορά ανάμεσα στους μισθούς στη χώρα προορισμού και στη χώρα προέλευσης, τόσο αυξάνεται η μετανάστευση και η γεωγραφική απόσταση επηρεάζει θετικά στην επιλογή της χώρας μετανάστευσης (Ευθυμιάδου, 2009).

2. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

2.1 Αριθμοί και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα

Η κατάρρευση του πολιτικού συστήματος στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης σε συνδυασμό με την εισοδηματική ανισότητα μεταξύ προηγμένων και αναπτυσσόμενων χωρών οδήγησαν σε μεταναστευτικές ροές παγκοσμίως (Προκοπάκη, 2008). Στην Ελλάδα το μεταναστευτικό κύμα ήταν ακόμα πιο έντονο, με αποτέλεσμα το 2001 το ποσοστό των αλλοδαπών να φθάνει στο 7,0% από 1,6% το 1991. Λόγω της γεωπολιτικής της θέσης αποτελούσε έναν ελκυστικό προορισμό που προωθούσε και την παράνομη μετανάστευση. Περίπου το 10% του πληθυσμού στην Ελλάδα είναι αλλοδαποί μετανάστες (Μαρούκης, 2010). Είναι ιδιαίτερα σημαντικό να τονίσουμε ότι το φαινόμενο της μετανάστευσης πλήττει κυρίως τα άτομα ηλικίας 20 έως 45 ετών και ο πληθυσμός που μετακινείται είναι κυρίως άνδρες (Domenach & Picouet, 1995). Αυτά τα στοιχεία ισχύουν και για τις αλβανικές μεταναστεύσεις, με την κύρια αιτία μετανάστευσης την εύρεση εργασίας. Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, οι μετανάστες κυρίως συγκροτούν έναν νεαρό πληθυσμό, που αφορά τις παραγωγικές

ηλικίες. Δηλαδή πάνω από 76% είναι 15-64, ενώ πάνω από 70% είναι 15-49 ετών (Moisidis & Papadopoulou, 2011). Ο νεαρός αυτός πληθυσμός παρουσιάζει μια σχετική ισορροπία μεταξύ των δύο φύλων, δηλαδή το 2001 πάνω από το 41% των μεταναστών είναι γυναίκες ενώ το 21% του αλβανικού πληθυσμού αφορά παιδιά, ηλικίας 0-14 ετών. Αυτό το γεγονός μας δείχνει την σταθεροποίηση της αλβανικής μετανάστευσης στην Ελλάδα με την μετατροπή της μετανάστευσης νεαρών ανδρών για λόγους οικονομικούς σε οικογενειακή μετανάστευση. Κυρίως αυτή η αλλαγή άρχισε να πραγματοποιείται στις αρχές του 2000. Ο βορειοδυτικός γείτονας της Ελλάδας, η Αλβανία είναι η χώρα από όπου προέρχεται η πλειονότητα των μεταναστών στην Ελλάδα. Περίπου το 65% του συνόλου των μεταναστών προέρχονται από την Αλβανία. Οι περισσότεροι Αλβανοί μετανάστες ήρθαν στην Ελλάδα την δεκαετία του 1990, κυρίως διασχίζοντας με τα πόδια τα ελληνοαλβανικά βουνά με χαμηλότερο κόστος σε σχέση με τους μετανάστες από το 2000 και μετά. Μετά τους Αλβανούς μετανάστες στην Ελλάδα έχουν μεταναστεύσει Βούλγαροι, Ρουμάνοι, Πολωνοί και Γεωργιανοί. Επίσης παρατηρείται σημαντική αύξηση μεταναστών από την Ασία, Αφρική και την Μέση Ανατολή, με το μεγαλύτερο ποσοστό από αυτούς να μην έχουν νομιμοποιητικά έγγραφα με αποτέλεσμα να ενισχύονται τα δίκτυα λαθρεμπόρων (Μαρούκης, 2010).

Αφού αναφέραμε τα ποσοστά των μεταναστών που έχουν έρθει στην Ελλάδα την τελευταία εικοσαετία, είναι αναγκαίο να μιλήσουμε για την πολιτική που εφαρμόζει η Ελλάδα όσον αφορά τα μεταναστευτικά ρεύματα. Ως μεταναστευτική πολιτική ορίζεται το σύνολο των μέτρων και των κοινωνικών πρακτικών σύμφωνα με δυο σημαντικούς άξονες. Ο πρώτος άξονας αφορά την ρύθμιση και τον έλεγχο της εισόδου, την διαμονή και την απασχόληση των μη πολιτών μιας συγκεκριμένης κοινωνίας και έχει κυρίως χαρακτήρα «κατασταλτικό», «αστυνομικό» και «αμυντικό» ενώ ο δεύτερος άξονας αναφέρεται στην αντιμετώπιση των ήδη εγκαταστημένων μεταναστευτικών πληθυσμών σε εθνικό έδαφος, αφορά δηλαδή τις «πολιτικές ένταξης» που δημιουργούν τις νομικές προϋποθέσεις σύγκλισης των μεταναστευτικών πληθυσμών με τους γηγενείς πολίτες (Παπαδοπούλου, 2006). Πρέπει να επισημάνουμε ότι η Ελλάδα τόσο σε θεσμικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο ήταν ανέτοιμη να δεχτεί τόσο μεγάλο αριθμό μεταναστών, με αποτέλεσμα να υιοθετεί μια πιο περιορισμένη μεταναστευτική πολιτική που αφορά κυρίως την καταπολέμηση της παράνομης μετανάστευσης και τον περιορισμό των μεταναστευτικών ροών. Από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 μέχρι πρόσφατα,

παρατηρείται σημαντική βελτίωση του ελληνικού νομοθετικού πλαισίου με σημαντική ενίσχυση των δικαιωμάτων των μεταναστών. Το γεγονός αυτό αποτυπώνεται σε επιμέρους διατάξεις που αφορούν στη μείωση των απαιτούμενων ετών για την απόκτηση άδειας παραμονής μακράς διάρκειας, στη διεύρυνση των εργασιακών δικαιωμάτων και στην ένταξη των μεταναστών στο κοινωνικό σύνολο (Μαυροδή, 2008). Επίσης πρέπει να τονίσουμε ότι η διαδικασία καταγραφής και νομιμοποίησης των μεταναστών στην Ελλάδα ξεκίνησε το 1998 έχοντας σημειώσει την μεγαλύτερη καθυστέρηση από άλλες χώρες της Νότιας Ευρώπης. Το 2001, δέκα χρόνια μετά την άφιξη του πρώτου μεταναστευτικού ρεύματος ψηφίζεται ο πρώτος μεταναστευτικός νόμος, ο οποίος κυρίως προσανατολιζόταν προς τον έλεγχο της εισόδου και της εξόδου των μεταναστών από τα σύνορα παρά προς την διαμονή τους στην χώρα υποδοχής. Η πολιτική εισόδου μεταναστών με σκοπό την εργασία στην ελληνική επικράτεια μέσα από την διαδικασία της μετάκλησης αποδεικνύεται δύσκολη στην πράξη. Υπάρχει μεγάλη γραφειοκρατία που απωθεί τους μετανάστες στο να έρθουν στην Ελλάδα με νόμιμο τρόπο με αποτέλεσμα είτε να έρχονται παράνομα είτε να εισέρχονται νόμιμα με θεωρήσεις εισόδου για τουρισμό ή σπουδές και να παραβαίνουν αργότερα τους όρους αυτούς και να εκπίπτουν σε καθεστώς παρανομίας. Είναι σημαντικό να υπενθυμίσουμε ότι η κύρια νόμιμη οδός εισόδου στην Ελλάδα είναι με την θεώρηση της VISA διάρκειας τριών μηνών για τουρισμό ή για οικογενειακή επανένωση και για σπουδές (Μαρούκης, 2010). Παρατηρούμε λοιπόν ότι οι ισχύουσες πολιτικές της ελληνικής κυβέρνησης συμβάλλουν καθοριστικά στην προσφορά παράνομων εργατικών χεριών που έχουν ανάγκη σημαντικοί τομείς της ελληνικής κοινωνίας. Ιδιαίτερα στις σημερινές συνθήκες της οικονομικής κρίσης και της αύξησης της ανεργίας, η ένταξη του 50% του μεταναστευτικού πληθυσμού στην παράνομη αγορά εργασίας με συνθήκες ανασφάλιστης απασχόλησης δεν τους δίνει το δικαίωμα να εξασφαλίσουν επίδομα ανεργίας ούτε τους παρέχει πρόσβαση στις δημόσιες υπηρεσίες υγείας, αποδυναμώνοντας ακόμα περισσότερο την κοινωνική τους ένταξη (Μωυσίδης & Παπαδοπούλου, 2011).

2.2 Τα χαρακτηριστικά των μεταναστών στην Ελλάδα

Η Ελλάδα όπως και πολλές άλλες χώρες έχουν δεχτεί και συνεχίζουν να δέχονται μεγάλο αριθμό μεταναστών. Το μεταναστευτικό ρεύμα στην Ελλάδα συνδέεται κυρίως με την καθεστωτική αλλαγή στην ανατολική Ευρώπη, αν και υπάρχουν και

μεταναστευτικές μειονότητες που προέρχονται από την Αφρική και την Ασία. Οι μετανάστες αναζητούν, μέσω της εργασίας, μια καλύτερη ζωή από αυτή που τους προσφέρει η πατρίδα τους. Η γεωγραφική θέση της Ελλάδας διαδραματίζει σημαντικό ρόλο ως προς την επιλογή της είτε ως χώρα τελικού προορισμού, είτε ως ενδιάμεσου προορισμού -«διαβατική» χώρα- από τους μετανάστες. Αυτό το γεγονός συμβαίνει λόγω της μορφολογίας των ελληνικών συνόρων και της δυσκολίας φύλαξής τους (Αγοραστάκης, 2004). Σύμφωνα με μια μελέτη που έχει διεξαχθεί από το Παρατηρητήριο Απασχόλησης Ερευνητική Πληροφορική ΑΕ που αφορά τους μετανάστες, τη μετάβαση, την απασχόληση και γενικά την ζωή τους στην Ελλάδα διαπιστώθηκε ότι επέλεξαν την συγκεκριμένη χώρα ως τόπο προορισμού για κάποιους σημαντικούς λόγους. Πιο συγκεκριμένα, ένας από τους λόγους είναι ότι είχαν κάποιο συγγενικό ή φιλικό τους πρόσωπο στην Ελλάδα και το ποσοστό των μεταναστών για αυτόν τον λόγο έφτανε στο 43%. Ο δεύτερος λόγος που ουσιαστικά αναφέραμε και παραπάνω είναι η εγγύτητα και η ευκολία πρόσβασης. Ένας επίσης λόγος είναι η ευκολία της νόμιμης μετανάστευσης αλλά κυρίως και της παράνομης μετανάστευσης. Σε μικρότερη συχνότητα αναφέρθηκαν οικονομικοί και πολιτισμικοί λόγοι (Καβουνίδη).

Αρχικά, θα μιλήσουμε για την διαβίωση των μεταναστών και την διαμονή τους στην Ελλάδα. Το μεγαλύτερο μέρος των μεταναστών της Αθήνας διαμένει σε γειτονίες πολύ κοντά αλλά γύρω από το κέντρο. Βασική αιτία αυτής της τάσης εντοπίζεται στην υποβάθμισή τους πολύ νωρίτερα από την εγκατάσταση των πρώτων μεταναστών σε αυτές. Οι μετανάστες ζουν σε ξενοδοχεία μη ελεγχόμενα για την υγειονομική τους περίθαλψη και σε χώρους υποβαθμισμένους και ακατάλληλους για διαβίωση. Οι περισσότεροι χώροι διαμονής, σύμφωνα με μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1991 με 1993 είναι παλιά ξενοδοχειακά καταλύματα που λειτουργούν πολλές φορές ως οίκοι ανοχής (Ψημμένος, 2004). Παρατηρούμε ότι οι χώροι διαμονής των μεταναστών είναι ακατάλληλοι, γεγονός που δείχνει ότι η ελληνική κοινωνία και πιο ειδικά η αθηναϊκή κοινωνία είναι επιφυλακτική και απόμακρη σε καθετί ξένο και διαφορετικό κρατώντας τους ανθρώπους αυτούς σε απάνθρωπες συνθήκες διαβίωσης (Ψημμένος, 2004). Η ίδια η κοινωνία απορρίπτει τους μετανάστες από το υπόλοιπο κοινωνικό σύνολο και μετατρέπει ουσιαστικά τους χώρους διαμονής σε γκέτο. Με αυτόν τον τρόπο έχει καταφέρει να «φυλακίσει» το πρόβλημα και να αποκρύψει από την υπόλοιπη κοινωνία την ύπαρξη ενός κόσμου που αναζητά δικαιώματα.

Προχωρώντας, είναι αναγκαίο να τονίσουμε ξανά ότι στην συντριπτική τους πλειοψηφία οι οικονομικοί μετανάστες εγκαταλείπουν τις πατρίδες τους με αποκλειστικό σκοπό την εργασία, σε αντίθεση με τους πρόσφυγες οι οποίοι αναγκάζονται να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους για διαφορετικούς λόγους. Η εργασία είναι το μοναδικό κίνητρο και η φτώχεια η βασική αιτία της μετακίνησης των μεταναστών προς την χώρα μας. Η κοινωνικοοικονομική εξαθλίωση, είναι ο πιο σημαντικός παράγοντας μετανάστευσης, σε συνδυασμό με την μεγάλη ανεργία στις χώρες προέλευσης. Οι βασικότεροι λοιπόν τομείς απασχόλησης των μεταναστών ιδιαίτερα στη Περιφέρεια είναι ο οικοδομικός τομέας, ο πρωτογενής τομέας και ο τομέας της μεταποίησης. Όσον αφορά την επαγγελματική πορεία των μεταναστών στην Ελλάδα παρατηρούνται συχνές αλλαγές εργασίας και τομέα απασχόλησης κατά τα πρώτα χρόνια διαμονής τους στην Ελλάδα. Αυτή η κατάσταση προκύπτει λόγω των χαμηλών οικονομικών απολαβών αλλά και λόγω των συνθηκών εργασίας, δηλαδή η συχνή αίσθηση εκμετάλλευσης οδηγεί τον μεταναστευτικό πληθυσμό στην εγκατάλειψη της θέσης εργασίας. Παράλληλα, η διαθεσιμότητα που μπορεί να υπάρχει καθώς και η προσφορά εργασίας σε άλλους τομείς απασχόλησης είναι ένας από τους λόγους εγκατάλειψης της τωρινής εργασίας τους. Επιπροσθέτως, πολλοί μετανάστες επιθυμούν να εργαστούν με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς τους ή του συγγενικού τους περιβάλλοντος προκειμένου να νιώσουν μεγαλύτερη ασφάλεια. Τέλος, ένας ακόμη λόγος αλλαγής της εργασίας τους είναι και η έλλειψη νομιμότητας όσον αφορά την παραμονή τους στην Ελλάδα (Προκοπάκη, 2008). Έρευνα που έχει πραγματοποιηθεί στην Ελλάδα δείχνει ότι οι μετανάστες απασχολούνται κυρίως σε χαμηλού κύρους εργασίες που πολλές φορές δεν ανταποκρίνονται στην ειδίκευσή τους. Συμπερασματικά, βλέπουμε ότι οι μετανάστες έχουν έναν ρόλο υπηρετικό στην περιοχή της Αθήνας, ενώ οι Αθηναίοι πολίτες απολαμβάνουν την οικονομική και πολιτιστική κυριαρχία τους μέσα από την άμεση εκμετάλλευση (Ψημμένος, 2004). Λόγω της μεταβατικής οικονομικής περιόδου που ζούμε, η «μεταβατική εργασία» έρχεται στην επιφάνεια. Είναι το είδος της εργασίας που χαρακτηρίζεται από προσωρινότητα και περιθωριοποίηση και αφορά κυρίως τους μετανάστες χωρίς έγγραφα και άδεια εργασίας. Οι Αλβανοί αποτελούν το αρχέτυπο της παραπάνω τάσης. Παράλληλα, οι μετανάστες λόγω της ύπαρξης κοινωνικών δικτύων βρίσκουν εργασία λιγότερο μέσω γραφείων ευρέσεως εργασίας (Τριανταφυλλίδου & Μαρούκης, 2010). Σύμφωνα με μια έρευνα που πραγματοποιήθηκε το 1992-1993 με την διεξαγωγή συνεντεύξεων και αφορούσε την απασχόληση των Αλβανών

μεταναστών στην Ελλάδα, έδωσε τα εξής στοιχεία: Οι συνθήκες στην χώρα τους ήταν εξουθενωτικές και τα μεροκάματα πολύ χαμηλά, πολύ χειρότερα από αυτά στην Ελλάδα. Αυτό δείχνει ότι όποιες και αν είναι οι συνθήκες στις χώρες υποδοχής, ο μεταναστευτικός πληθυσμός ελπίζει να μείνει μακριά από την χώρα του (Ψημμένος, 2004). Αναφορικά με την θέση στο επάγγελμα, τα στοιχεία της έρευνας για την οικονομική και κοινωνική ένταξη των μεταναστών, δείχνουν ότι η συντριπτική πλειοψηφία με ποσοστό 92,5% εργάζονται με μισθό ή με ημερομίσθιο έναντι ενός μικρού ποσοστού (5,8%) που δηλώνουν αυτό απασχολούμενοι. Επίσης, μέσα από τα αποτελέσματα της έρευνας, παρατηρούμε ότι ο μεταναστευτικός πληθυσμός εργάζεται πάρα πολλές ώρες και συγκεκριμένα πάνω από 40 ώρες την εβδομάδα. Τα στοιχεία αυτά, είναι σημαντικό να διευκρινιστεί ότι αφορούν την κύρια απασχόληση του μετανάστη. Παράλληλα, όσον αφορά τις αποδοχές τους δεν είναι τόσο χαμηλές, σύμφωνα με την έρευνα που διεξάχθηκε τον Ιούνιο έως τον Σεπτέμβριο του 2000 (Καβουνίδη). Τέλος, όσον αφορά τον κοινωνικό περίγυρο των μεταναστών τα αποτελέσματα είναι ιδιαίτερα σημαντικά. Αρχικά όσον αφορά τους συγγενείς, το 72% των μεταναστών απάντησαν ότι κάνουν παρέα μαζί τους. Το 81% των 1μεταναστών απάντησε καταφατικά στην ερώτηση αν έχουν κοινωνικές επαφές με ομοεθνείς τους. Επιπροσθέτως, το 76% των μεταναστών απάντησε θετικά στην ερώτηση που αφορούσε το θέμα της παρέας με τους Έλληνες. Ωστόσο αυτή η ερώτηση καλύπτει ένα ευρύ φάσμα σχέσεων, από εφήμερες σχέσεις μέχρι συναντήσεις στην γειτονιά ή και επισκέψεων στο σπίτι (Καβουνίδη).

2.3 Αντιλήψεις των Ελλήνων για τους μετανάστες προ και κατά την περίοδο της Κρίσης

Η δεκαετία του 1990 ήταν μια κρίσιμη δεκαετία αναφορικά με το φαινόμενο της μετανάστευσης. Η Ελλάδα δέχτηκε ένα μεγάλο αριθμό μεταναστών κυρίως από την Ανατολική Ευρώπη. Πολλά ζητήματα αναδείχτηκαν από τη νέα αυτή πραγματικότητα τόσο για τον γηγενή όσο και για τον μεταναστευτικό πληθυσμό. Ο ρατσισμός, οι προκαταλήψεις, η ξеноφοβία και ο κοινωνικός αποκλεισμός κυριαρχούσαν εκείνη την περίοδο και συντηρούσαν το στερεότυπο του οικονομικού μετανάστη.

Οι έρευνες που ασχολήθηκαν την τελευταία δεκαετία με τη στάση των Ελλήνων απέναντι στους μετανάστες, συχνά εστιάζουν στο ζήτημα του ρατσισμού και της ξενοφοβίας. Ο Γαλάνης (1993) διερεύνησε τις διαφορές στις στάσεις των κατοίκων των Ιωαννίνων απέναντι σε Αλβανούς και Βορειοηπειρώτες, για να διαπιστώσει πως η γενικότερη στάση απέναντι στους πρώτους είναι περισσότερο αρνητική σε γνωστικό, συναισθηματικό και ψυχοκινητικό επίπεδο. Ειδικότερα, παράγοντες που επηρεάζουν τη γνώμη του δείγματος, είναι οι παρακάτω : η ηλικία, ο τόπος γέννησης, και το φύλο. Τα συναισθήματα του δείγματος απέναντι στους Βορειοηπειρώτες φαίνεται να επηρεάζονται από τα ΜΜΕ, ενώ δεν ισχύει το ίδιο και για τις στάσεις απέναντι στους Αλβανούς. Επίσης, εστιάζοντας στο Νομό Κυκλάδων, ο Καρασαβόγλου και οι συνεργάτες του καταγράφουν μια αμοιβαία δυσπιστία και επιφυλακτικότητα ανάμεσα στους Έλληνες και τους μετανάστες, καθώς οι δεύτεροι δηλώνουν (30,3%) πως οι ντόπιοι δεν τους εμπιστεύονται, ενώ ένα αντίστοιχο ποσοστό των Ελλήνων (31,3%) θεωρεί πως η συμπεριφορά των μεταναστών είναι προβληματική και δεν διακρίνει θετικά στοιχεία στην παρουσία των ξένων (42,4%). Ωστόσο, στην πλειοψηφία τους οι Έλληνες θεωρούν πως οι ξένοι δεν δημιουργούν προβλήματα, υπογραμμίζουν τη θετική παρουσία των μεταναστών, τονίζοντας ότι συμβάλλουν στην οικονομική ανάκαμψη των ορεινών περιοχών (Καρασαβόγλου κ.ά., 1996). Έρευνες και δημοσκοπήσεις έχουν δείξει ότι οι Έλληνες έχουν μια αρνητική στάση απέναντι στους μετανάστες. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι η παρουσία των Αλβανών κυρίως μεταναστών στην Ελλάδα απασχολούσε τα Μ.Μ.Ε και την δημόσια συζήτηση. Οι Αλβανοί κυρίως μετανάστες που ήταν ένας από τους πρώτους πληθυσμούς που ήρθε στην Ελλάδα στιγματίζονται ως «εγκληματίες» και «επικίνδυνοι», ως άτομα με χαμηλό πολιτισμικό επίπεδο (Παπαγεωργίου, 2011). Όλες λοιπόν οι συζητήσεις που γίνονταν από τον γηγενή πληθυσμό περιστρέφονταν γύρω από το θέμα της εγκληματικότητας των μεταναστών ενώ δημιουργούνταν θέματα λόγω του τρόπου διαβίωσης τους αλλά και της ανεργίας που προκαλείται από την παρουσία των μεταναστών (Κασιμάτη, 2003). Η έρευνα του Καρύδη σε φοιτητές Νομικής του ΔΠΘ το 1996, έδειξε πως σχεδόν το σύνολο (97%) του δείγματος δηλώνει ότι «η παρουσία των αλλοδαπών έχει αυξήσει την εγκληματικότητα» (Καρύδης, 1996), ενώ «ο «εγκληματίας μετανάστης» έχει ταυτιστεί με την εικόνα του «Αλβανού λαθρομετανάστη»». Οι Αλβανοί αντιμετωπίζονται πιο απορριπτικά από κάθε άλλο μετανάστη, είτε ως φιλοξενούμενοι, είτε ως συνεταίροι, και έχουν τη μικρότερη αποδοχή (1,3%). Μάλιστα, οι φοιτητές του δείγματος αποδίδουν την

ύπαρξη ρατσισμού στην Ελλάδα στη συμπεριφορά των μεταναστών, επιλέγοντας ως λύση την καταστολή, δηλαδή την αστυνόμευση και την απέλαση. Η πληροφόρηση του δείγματος για τα θέματα που αφορούν τους μετανάστες αντλείται από τα ΜΜΕ, παρόλο που καταλαβαίνουν πως η στάση τους είναι εχθρική απέναντι στους μετανάστες (Στρατουδάκη, 2008). Από δημοσιεύματα του έντυπου τύπου την περίοδο 1990-1993 βγήκαν κάποια συμπεράσματα όσον αφορά το φαινόμενο της μετανάστευσης. Πιο συγκεκριμένα, οι δημοσιογράφοι εξέφραζαν την άποψη ότι η ανεργία αυξήθηκε από την στιγμή που ήρθαν στην Ελλάδα οι μετανάστες, όπως επίσης αυξήθηκε και η έξαρση της εγκληματικότητας. Στην συνέχεια, η εθνική ομάδα που αναφέρεται συνεχώς σε όλα τα δημοσιεύματα είναι η αλβανική. Επίσης, σχετικά με την εγκληματικότητα του μεταναστευτικού πληθυσμού, αυτή κυρίως εντοπίζεται σε εγκλήματα κατά της ιδιοκτησίας, εγκλήματα βιασμού αλλά και διακίνησης ναρκωτικών. Παράλληλα, χαρακτηρισμοί όπως «δολοφόνοι» και «φονιάδες» είναι αυτοί που αποδίδονταν στους αλλοδαπούς (Κασιμάτη, 2001). Σύμφωνα με τις απόψεις των Αθηναίων, ύστερα από έρευνα που πραγματοποιήθηκε διαπιστώθηκε ότι ο Αλβανός μετανάστης, ο οποίος δεν είχε χαρτιά και δεν ήταν νόμιμος στην χώρα, δεν θα πρέπει να έχει την δυνατότητα της ελεύθερης μετακίνησης και της επιλογής του χώρου διαβίωσης. Παράλληλα, δεν θα μπορεί να απολαμβάνει δικαιώματα όπως ο γηγενής πληθυσμός και ούτε θα έχει το δικαίωμα άρνησης, καταγγελίας και έκφρασης της γνώμης τους. Επίσης, ο προορισμός τους προς την Αθήνα δεν πρέπει να είναι μόνιμος αλλά εφήμερος και προσωρινός. Επιπλέον, σύμφωνα με την γνώμη των Αθηναίων ο μετανάστης δεν είναι αναγνωρίσιμος από κανένα κοινωνικό ή πολιτικό καθεστώς, οπότε και ο χώρος διαβίωσης του δεν είναι ένας χώρος ασφάλειας αλλά ένας χώρος φυγής από το νόμο. Αυτό δείχνει ότι η ζωή του στην Αθηναϊκή κοινωνία είναι προσωρινή και μικρή. Ο χώρος αυτός αντικατοπτρίζει την καταστολή της κοινωνικότητας των Αλβανών (Ψημμένος, 2004). Κατανοούμε λοιπόν ότι οι μετανάστες αντιμετωπίζουν μεγάλο πρόβλημα διακρίσεων στο χώρο εγκατάστασής τους στη χώρα υποδοχής. Υπάρχουν περιοχές οι οποίες αποτελούν το χώρο διαμονής των διαφορετικών εθνο-φυλετικών κατηγοριών μακριά από τις πλούσιες περιοχές της μεσαίας τάξης και σχεδόν δίπλα σε όλες αυτές τις ομάδες ανθρώπων που βρίσκονται κάτω των αναγνωρισμένων επιπέδων φτώχειας. Αυτή η κοινωνική «περίφραξη» των μεταναστών και των εθνικών μειονοτήτων ερμηνεύεται σαν αποτέλεσμα ιδεολογικών διαδικασιών και οικονομικών και πολιτικών συμφερόντων. Η ξενοφοβία και ο εθνορατσισμός αντανακλάται και στους χώρους διαμονής (Ψημμένος, 2004). Αυτό

που παρατηρούμε είναι ότι οι Έλληνες λειτουργούν με έναν τρόπο που ευνοεί τα δικά τους ενδιαφέροντα και συμφέροντα όσον αφορά την απασχόληση των μεταναστών. Ωστόσο, και οι ίδιοι υποστηρίζουν ότι αφότου οι μετανάστες έγιναν νόμιμοι και είχαν τα απαραίτητα χαρτιά, η συμπεριφορά τους άλλαξε. Δηλαδή οι μετανάστες νιώθουν πιο ασφαλείς και δυναμικοί διότι δεν έχουν το άγχος της απέλασης και έχουν καλύτερη συμπεριφορά όσον αφορά και τον εργασιακό τους χώρο. Τους χαρακτηρίζει μια μεγαλύτερη υπευθυνότητα και σοβαρότητα. Βλέπουμε λοιπόν ότι όχι μόνο οι Έλληνες έχουν αλλάξει την συμπεριφορά τους απέναντι στους μετανάστες, οι οποίοι είναι νόμιμοι αλλά και οι ίδιοι οι μετανάστες έχουν αλλάξει διότι αισθάνονται ότι μπορούν να διεκδικήσουν περισσότερα δικαιώματα. Όμως είναι αναγκαίο να τονίσουμε ότι υπάρχει μια μερίδα Ελλήνων που πιστεύουν ότι η νομιμοποίηση των Αλβανών μεταναστών λειτουργεί αρνητικά για την συμπεριφορά τους και στον χώρο της αγοράς εργασίας. Ειδικότερα, τονίζουν ότι η συμπεριφορά των μεταναστών αλλάζει προς το χειρότερο μετά την νομιμοποίηση τους. Οι αξιολογήσεις αυτές γίνονται ωστόσο στα πλαίσια των προσωπικών τους συμφερόντων. Επίσης, οι περισσότεροι ερωτώμενοι της έρευνας που υλοποιήθηκε υποστηρίζουν ότι οι Αλβανοί δεν πήραν την θέση των Ελλήνων αναφορικά με τον τομέα της εργασίας. Οι Αλβανοί μετανάστες απασχολούνται σε τομείς όπου δεν υπάρχει προθυμία από την πλευρά των Ελλήνων να εργαστούν, όπως είναι η οικοδομή και οι δουλειές που αφορούν τον αγροτικό χώρο. Επομένως, βλέπουμε ότι οι ξένοι δεν είναι ανταγωνιστικοί απέναντι στους Έλληνες, σύμφωνα με μαρτυρίες των ίδιων των Ελλήνων (Δημουλάς).

Το 2009, και πριν ξεσπάσει η οικονομική κρίση στην Ελλάδα, υπολογίζουμε ότι υπήρχαν περίπου 1,3 εκατομμύρια μετανάστες στην χώρα μας (Γρώπα, 2011). Σήμερα, σύμφωνα με αρχικές ενδείξεις, το 10% του μεταναστευτικού πληθυσμού έχει ήδη μεταναστεύσει και ο αριθμός των μεταναστών που σκέφτονται να φύγουν από την Ελλάδα αυξάνεται. Κρίνεται απαραίτητο σε αυτό το σημείο να αναφερθούμε σε τρεις κοινές αντιλήψεις που αφορούν την μετανάστευση και την οικονομία παρουσιάζοντας τις διάφορες διαστάσεις τους και προσπαθώντας να δούμε που συναντούν οι μύθοι τις πραγματικότητες. Αρχικά, να αναφερθούμε στην πρώτη αντίληψη δηλαδή στο αν **«Οι μετανάστες παίρνουν τις δουλειές των Ελλήνων και αυξάνουν την ανεργία»** ή **«Οι μετανάστες συμβάλλουν στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας»**. Ειδικότερα, το 2006, εποχή με ρυθμούς θετικής ανάπτυξης και αισιοδοξίας, πραγματοποιήθηκε έρευνα της VPRC που έδειχνε ότι το 56% των

Ελλήνων πίστευαν ότι οι μετανάστες ήταν υπεύθυνοι για την αύξηση της ανεργίας στην Ελλάδα.

Μελέτες, λοιπόν που εκπονήθηκαν στην Ελλάδα κατά την περασμένη δεκαετία (Ζωγραφάκης, Κόντη & Μητράκος, 2009) έδειξαν ότι η μετανάστευση συνεισέφερε θετικά στην οικονομική ανάπτυξη της χώρας μας με ποσοστά μεταξύ 1,5% και 2,8% του ΑΕΠ. Από την άλλη, εκτιμάται ότι περίπου 50,000 Έλληνες έχασαν τις δουλειές τους και οι μισθοί σε κάποιους τομείς της οικονομίας μειώθηκαν κατά 6%. Η πραγματικότητα αυτή επηρέασε ιδιαίτερα τα χαμηλότερα κοινωνικό-οικονομικά στρώματα στα αστικά κέντρα που πραγματικά βίωσαν τον ανταγωνισμό από φθηνότερα εργατικά χέρια στην αγορά εργασίας. Αντιθέτως πάλι, όλα τα υπόλοιπα κοινωνικό-οικονομικά στρώματα στα αστικά κέντρα και την επαρχία, δηλαδή τα 2/3 του ελληνικού πληθυσμού, επωφελήθηκαν από το φθινό εργατικό δυναμικό που τους προσέφεραν οι μεταναστευτικές εισροές. Υπολογίζεται ότι δημιουργήθηκαν περίπου 20,000 καινούργιες δουλειές στα αστικά κέντρα και 5,000 θέσεις εργασίας στην επαρχία (Τριανταφυλλίδου & Μαρούκης, 2010). Η δεύτερη αντίληψη αφορούσε στο **«Οι παράνομοι μετανάστες πλήττουν την ελληνική κοινωνία και οικονομία» ή «Η παράτυπη μετανάστευση έχει επιδράσει θετικά στην οικονομική ανάπτυξη της Ελλάδας»**. Το 2008, οι μετανάστες χωρίς νόμιμα έγγραφα ανέρχονταν μεταξύ 167,000 και 280,000 άτομα σύμφωνα. Στο τέλος του 2010, ο αριθμός αυτός είχε αυξηθεί σημαντικά όπως και σε όλες τις χώρες του ευρωπαϊκού νότου, και κυμαίνεται μεταξύ 330,000 και 440,000. Οι περισσότεροι μη-νόμιμοι μετανάστες που βρίσκονται στην Ελλάδα εισέρχονται νόμιμα στην χώρα, συνήθως με τουριστική βίζα, παραμένουν στην χώρα μετά την λήξη της χρονικής περιόδου για την οποία αρχικά εκδόθηκε η θεώρηση εισόδου, και ξεκινούν να εργάζονται άτυπα. Υπάρχουν επίσης πολλοί νόμιμοι μετανάστες που δεν καταφέρνουν να ανανεώσουν την άδεια διαμονής τους επειδή απασχολούνται στην παραοικονομία και ουσιαστικά δεν μπορούν να αποδείξουν ότι εργάζονται νόμιμα. Η ανεπίσημη εργασία κυριαρχεί στους τομείς της οικονομίας που σχετίζονται με τον κατασκευαστικό και αγροτικό τομέα, τον τουρισμό, και τις υπηρεσίες οικιακής εργασίας και φροντίδας. Τέλος, υπάρχουν άτομα που εισέρχονται μη νόμιμα στην Ελλάδα, στην πλειοψηφία τους από τα χερσαία και θαλάσσια σύνορα της χώρας με την Τουρκία και τα Ελληνοαλβανικά χερσαία σύνορα, αλλά και από τα σύνορα με την ΠΓΔΜ, την Βουλγαρία, και το νότιο θαλάσσιο σύνορο με την Αίγυπτο. Επικρατούν λοιπόν και οι δύο απόψεις στην κοινή γνώμη σχετικά με τον ρόλο της παράτυπης μετανάστευσης στην ελληνική οικονομία.

Η μία άποψη εστιάζει μόνο στο κόστος και στα προβλήματα που προκύπτουν από την μη-νόμιμη μετανάστευση, ενώ η άλλη άποψη αντιμετωπίζει τους παράτυπους μετανάστες ως θύματα που εργάζονται σκληρά και έρχονται αντιμέτωποι με τον ρατσισμό, την ξενοφοβία και την εκμετάλλευση της ελληνικής κοινωνίας και των ελληνικών επιχειρήσεων. Διαπιστώνουμε λοιπόν ότι αφού οι παράτυποι μετανάστες φτάνουν τις 440.000, σίγουρα θα υπάρχουν και αυτοί που είναι εγκληματίες και ασχολούνται με παράνομα δίκτυα αλλά σίγουρα θα υπάρξουν και αυτοί οι μετανάστες που είναι θύματα και βιώνουν τον ρατσισμό. Αυτό το γεγονός ουσιαστικά οφείλεται στην γεωγραφική θέση της Ελλάδας που ευνοεί τα παράνομα δίκτυα που έχουν διαμορφωθεί εξαιτίας της αυξανόμενης ζήτησης για μετακινήσεις από ανθρώπους που προσπαθούν να ξεφύγουν από την φτώχεια, τα αυταρχικά καθεστάτα και τις περιβαλλοντικές καταστροφές καθώς και στις ελληνικές κυβερνήσεις που άργησαν να διαμορφώσουν μια μεταναστευτική πολιτική. Η τελευταία αντίληψη που επικρατεί είναι ότι **«η οικονομική κρίση θα «λύσει» το πρόβλημα της μετανάστευσης αφού θα οδηγήσει τους μετανάστες στην μετανάστευση ξανά»**. Παρατηρούμε συχνά δημοσιεύματα στα μέσα ενημέρωσης ότι αυξάνεται πολύ γρήγορα η ανεργία και μειώνεται η σταθερή απασχόληση στους μεταναστευτικούς πληθυσμούς της χώρας μας και πράγματι συμβαίνει αυτή η κατάσταση. Πιο συγκεκριμένα,

- Η οικονομική κρίση πλήττει ιδιαίτερα τους άνδρες μετανάστες, οι οποίοι απασχολούνται σε κλάδους που έχουν «παγώσει», όπως αυτός της οικοδομής.

- Οι αμοιβές των μεταναστών άρχισαν να μειώνονται από το φθινόπωρο του 2009 σε ακόμα χαμηλότερα επίπεδα.

- Αυξάνονται οι μετανάστες που έχουν τώρα εκπέσει της νομιμότητας επειδή δεν συγκέντρωσαν τα απαραίτητα από τον νόμο ένσημα (Καθημερινή 22/8/2010).

Έτσι, μαζί με την ανεργία και την μείωση του εισοδήματος έρχεται λοιπόν το δίλημμα αν θα παραμείνουν στην Ελλάδα προσπαθώντας να αναπροσαρμοστούν στην καινούργια οικονομική πραγματικότητα ή αν θα μεταναστεύσουν ξανά είτε επιστρέφοντας στις χώρες καταγωγής τους είτε προς άλλες χώρες.

Οι τάσεις προς το παρόν δείχνουν ότι ανάλογα με τις αντικειμενικές συνθήκες του κάθε μετανάστη οι επιλογές διαφοροποιούνται. Ενδεικτικά, βλέπουμε ότι:

- Λόγω μικρής απόστασης, για τους μετανάστες Αλβανικής καταγωγής η επιστροφή στην πατρίδα είναι αρκετά πιο εύκολη. Ολοένα και αυξάνεται ο αριθμός των μεταναστών που εργάζονται στις οικοδομές ή τον αγροτικό τομέα οι οποίοι

επιστρέφουν στην Αλβανία προσωρινά με την πρόθεση να πηγαينοέρχονται για εποχικές (πχ για το μάζεμα των ελιών) ή για συγκεκριμένες δουλειές κάποιους μήνες το χρόνο αφού έχουν τα δίκτυα εργασίας τους μετά από τόσα χρόνια στην Ελλάδα με τα οποία μπορούν να μείνουν σε επαφή και από την Αλβανία.

- Βούλγαροι και Ρουμάνοι έχουν αρχίσει να σκέφτονται την επιστροφή στην πατρίδα τους ή την επιλογή της μετανάστευσης σε άλλα κράτη μέλη της Ε.Ε.

- Ενώ οι Ασιάτες αναζητούν εργασιακές διόδους σε άλλες χώρες της ΕΕ.

Μπορεί περισσότερο από το 10% των μεταναστών να έχει ήδη μεταναστεύσει, όμως, υπάρχουν πολλοί που είτε δεν θέλουν είτε δεν μπορούν να φύγουν παρά την οικονομική κρίση. Οι μετανάστες που έχουν την οικογένειά τους εδώ και τα παιδιά τους πηγαίνουν σχολείο δεν θα φύγουν εύκολα από τον τόπο στον οποίον έχουν φτιάξει τη ζωή τους. Παράλληλα, οι μετανάστες χωρίς χαρτιά δεν έχουν πραγματικά την επιλογή να φύγουν δημιουργώντας μια πραγματικότητα όπου υπάρχει σημαντικός αριθμός παράτυπων μεταναστών που είναι «εγκλωβισμένοι» στην χώρα αφού δεν έχουν τον τρόπο είτε να επιστρέψουν είτε να προχωρήσουν σε άλλο μεταναστευτικό προορισμό.

Και για τις δύο περιπτώσεις οι συνθήκες διαβίωσης και παραμονής δεν είναι καθησυχαστικές και σίγουρα η κρίση δεν πρόκειται να οδηγήσει σε «τακτοποίηση» των προκλήσεων που έχουν προκύψει από την μετανάστευση στην ελληνική οικονομία.

Με αυτές τις προοπτικές το πιθανότερο είναι να οδηγηθούμε σε ακόμη μεγαλύτερη εκμετάλλευση, σε περαιτέρω μειώσεις του μεροκάματου, σε περισσότερη αδήλωτη εργασία μεγαλώνοντας έτσι την ανασφάλεια και την αβεβαιότητα στην αγορά εργασίας, την παραοικονομία και την παράτυπη μετανάστευση αφού πολλοί περισσότεροι θα είναι αυτοί που θα πάψουν να μπορούν να συγκεντρώνουν τα απαραίτητα ένσημα και κατ' επέκταση να ανανεώνουν την άδεια διαμονής και εργασίας. Τέτοιες συνθήκες θα οδηγήσουν σταδιακά τους μετανάστες με οικογένεια στην μετανάστευση, αφήνοντας εδώ ένα αμιγώς ανδρικό δυναμικό μεταναστών (χωρίς οικογένειες και άρα χωρίς ιδιαίτερα έξοδα και υποχρεώσεις) το οποίο μπορεί να διαχειριστεί καλύτερα συνθήκες αβεβαιότητας, ανασφάλειας και ανασφάλιστης εργασίας. Μία τέτοια δημογραφική πραγματικότητα θα αυξήσει τις κοινωνικές ανισοροπίες, αφού περιορίζεται η ένταξη στην κοινωνία και η κοινωνική συνοχή ενώ οξύνεται η γκετοποίηση και ο αποκλεισμός μερίδας του πληθυσμού που κατοικεί

εντός της επικράτειας της χώρας. Τα προβλήματα που μπορεί να προκύψουν από μια τέτοια εξέλιξη σίγουρα δεν θα «λύσουν» το μεταναστευτικό στην Ελλάδα.

3. ΕΝΣΩΜΑΤΩΣΗ ΚΑΙ ΕΝΤΑΞΗ ΤΩΝ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ-ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΑΠΟΚΛΕΙΣΜΟΣ

3.1 Οι έννοιες της ενσωμάτωσης και της ένταξης σε σχέση με την διαδικασία της μετανάστευσης

Οι όροι «ένταξη» και «ενσωμάτωση» αποτελούν δυο από τους πιο σημαντικούς όρους στην επιστήμη της κοινωνιολογίας. Οι έννοιες αυτές μελετούν και περιγράφουν τις διαδικασίες ενεργούς συμμετοχής, ελλιπούς συμμετοχής ή και μη συμμετοχής του ατόμου σε ένα οργανωμένο κοινωνικό σύνολο αλλά σηματοδοτούν και την συγκρότηση μιας κοινωνίας (Δημουλάς).

Πιο συγκεκριμένα, θα μιλήσουμε για την έννοια «ένταξη». Στην 24η ειδική σύνοδο της Γενικής Συνέλευσης με θέμα την κοινωνική ανάπτυξη στην Γενεύη το 2002, αναγνωρίστηκε ότι η κοινωνική ένταξη είναι ««μια προσπάθεια για τη δημιουργία μιας αρμονικής, ειρηνικής κοινωνίας που συμπεριλαμβάνει όλα τα μέλη της». (United Nations, Economic and Social Council, 2005). Κρίνεται απαραίτητο να πούμε αρχικά ότι ο άνθρωπος εντάσσεται σε μια κοινωνία με την διαδικασία της κοινωνικοποίησης. Είναι λοιπόν αυτή η διαδικασία όπου το άτομο από την αρχή της γέννησης του σιγά σιγά αρχίζει να εντάσσεται αλλά και να προσαρμόζεται σε ένα νέο περιβάλλον, την κοινωνία όπου ολοκληρώνεται με το πέρας της ζωής του. Υπάρχουν, ωστόσο κάποιοι παράγοντες που θα διαδραματίσουν καθοριστικό ρόλο στην επίτευξη της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης (Δημουλάς). Οι παράγοντες αυτοί μπορεί να είναι η οικογένεια, το σχολείο, η εργασία αλλά και το σύνολο των θεσμών μιας οργανωμένης κοινωνίας. Ωστόσο, πρέπει να επισημάνουμε ότι ο όρος αυτός περιγράφει κυρίως τις πολιτικές κοινωνικής ένταξης και επανένταξης της ΕΕ και αναφέρεται κυρίως στις ευπαθείς κοινωνικά ομάδες (Μωυσίδης & Παπαδοπούλου, 2011). Η κοινωνική ένταξη δεν στοχεύει στο να ωθήσουμε τους ανθρώπους να προσαρμοστούν στην κοινωνία αλλά να μετατρέψουμε την κοινωνία με τέτοιο τρόπο ώστε να δέχεται όλα τα άτομα. Επομένως, δεν πρέπει να προσπαθούν να κάνουν τους «παρεκκλίνοντες» ανθρώπους να ενταχθούν όσο γίνεται καλύτερα με τους αποδεκτούς κανόνες των

κοινωνιών αλλά να προάγουν περισσότερο ευέλικτες και ανεκτικές κοινωνίες οι οποίες θα αγκάλιαζαν όλα τα μέλη τους. Η εμπειρία ζωής των διαφορετικών κοινωνικών ομάδων είναι εξίσου πολύτιμη, και ο καθένας έχει το δικαίωμα να συνεισφέρει στην διαμόρφωση προτεραιοτήτων σε τοπικό και εθνικό επίπεδο και να ορίζει το γενικό καλό (Huber, 2003). Στην Αγγλία από την άλλη πλευρά οι όροι κοινωνική ένταξη και ενσωμάτωση είναι αποκλειστικά συνδεδεμένοι με την συμμετοχή στην αγορά εργασίας. Πιο συγκεκριμένα, η Αγγλοσαξονική παράδοση αναφέρει ότι με την επαγγελματική ένταξη του ατόμου πραγματοποιείται και η κοινωνική του ένταξη. Οι δυο αυτοί όροι είναι καλό να επισημάνουμε ότι παραπέμπουν ουσιαστικά στο ίδιο πράγμα.

Προχωρώντας, ο όρος «κοινωνική ενσωμάτωση» δεν έχει το ίδιο περιεχόμενο σε κάθε εποχή και σε κάθε κοινωνία. Η διαδικασία της ενσωμάτωσης συνδέεται άμεσα με τους όρους συγκρότησης μιας εθνικής κοινωνίας. Μια κοινωνία λοιπόν ενσωματώνει τους πολίτες της ανάλογα με τις αξίες και την ιδεολογία, πάνω στις οποίες έχει δημιουργηθεί. Η έρευνα γύρω από την διαδικασία της ενσωμάτωσης ξεκινά από την σχολή του Σικάγο τις δεκαετίες του 1920 και 1930 (Παπαγεωργίου, 2011). Η έννοια της ενσωμάτωσης προήλθε από τον πατέρα της Γαλλικής Κοινωνιολογίας Emile Durkheim και χρησιμοποιείται κυρίως με δυο σημασίες. Η πρώτη αναφέρεται στην ενσωμάτωση της κοινωνίας, δηλαδή στην διαδικασία σύστασης, δημιουργίας και διατήρησης της κοινωνίας και η δεύτερη αναφέρεται στην ενσωμάτωση στην κοινωνία, δηλαδή στις σχέσεις που διατηρεί ένα άτομο με την κοινωνία (Schnapper, 1991 & Reynaud, 1989, όπως αναφέρεται στο βιβλίο του Δημουλά). Ειδικότερα, η ενσωμάτωση παρουσιάζεται ως μια εξελικτική διαδικασία, όπου ο μετανάστης περνά από τα διάφορα στάδια προσαρμογής και εγκατάλειψης των πολιτισμικών χαρακτηριστικών της ομάδας του στην αμερικανική κοινωνία. Ο όρος «ενσωμάτωση» έχει και κοινωνιολογική αλλά και πολιτική σημασία. Σίγουρα οι δύο σημασίες που λαμβάνει η έννοια της ενσωμάτωσης δεν ταυτίζονται μεταξύ τους. Ο κοινωνιολογικός όρος ερμηνεύτηκε ως η θεμελιώδης διαδικασία σύστασης των κοινωνιών ενώ ο πολιτικός όρος γνώρισε μεταβολές και διαφοροποιήσεις ανάλογα με το πολιτικό-οικονομικό καθεστώς που επικρατούσε και εξυπηρετούσε τις πολιτικές ένταξης και ενσωμάτωσης (Δημουλάς). Οι όροι όμως «ένταξη» και «ενσωμάτωση», ως πολιτικοί όροι βρέθηκαν στο επίκεντρο του δημόσιου διαλόγου όταν αυξήθηκε το πρόβλημα της μετανάστευσης στην Ευρώπη. Συνεχίζοντας, οι διαδικασίες της ενσωμάτωσης έχουν ένα μόνιμο και συνεχή χαρακτήρα. Αν όμως οι διαδικασίες

αυτές δεν είναι συνεχείς, δηλαδή δεν ασκούν πάνω στο άτομο μια κοινωνικοποιητική διαδικασία, δημιουργείται ένα κλίμα ανομίας και κοινωνικής παθολογίας. Με λίγα λόγια, αν ο κοινωνικός δεσμός που ενώνει τα μέλη μιας κοινωνίας απορυθμιστεί και χαλαρώσει, τότε προκύπτει η περιθωριοποίηση και ο αποκλεισμός. Αν αποτύχει η διαδικασία της ενσωμάτωσης, τότε δημιουργείται έντονο πρόβλημα στην κοινωνική συνοχή και αλληλεγγύη (Δημουλάς). Στην περίπτωση των μεταναστών μιλάμε και εξετάζουμε κυρίως την ανασύσταση της σχέσης του ατόμου με την κοινωνία υποδοχής και τους όρους ενεργούς συμμετοχής τους σε αυτήν. Οι μετανάστες ήδη έχουν κοινωνικοποιηθεί και έχουν ενσωματωθεί σε μια άλλη κοινωνία, τον τόπο καταγωγής τους. Άρα, σίγουρα αντιμετωπίζουν δυσκολίες όσον αφορά την ενσωμάτωση τους σε μια άλλη κοινωνία και παράλληλα οι γηγενείς έχουν μια επιπλέον δυσκολία να τους αποδεχτούν λόγω του ότι τους φαίνονται διαφορετικοί και επίσης δεν έχουν γνωρίσει την διαδικασία της αποκοινωνικοποίησης και επανακοινωνικοποίησης. Είναι επομένως λογικό ότι οι μετανάστες για να γίνουν ενεργοί πολίτες και συμμετάσχουν στην κοινωνία υποδοχής, θα πρέπει να απορρίψουν και να ξεχάσουν τον τρόπο ζωής τους και τις συνήθειες του τόπου καταγωγής τους και να υιοθετήσουν τις νέες αξίες της κοινωνίας υποδοχής. Όσο πιο ομαλά διεξάγεται αυτή η διαδικασία, τόσο επιτυγχάνεται η διαδικασία της ενσωμάτωσης (Μωυσίδης & Παπαδοπούλου, 2011). Πολλοί κοινωνιολόγοι χρησιμοποιούν τους όρους «επιπολιτισμό» και «πολιτισμική αφομοίωση» για να περιγράψουν την διαδικασία της ενσωμάτωσης διότι δείχνουν πιο καθαρά ότι ο μετανάστης «αφήνει» την παλιά πολιτισμική του ταυτότητα και υιοθετεί μια νέα. Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι δεν υπάρχει μια μοναδική και δεδομένη ένταξη και ενσωμάτωση. Μια κοινωνία λοιπόν δεν προωθεί μόνο μια διαδικασία ένταξης ή ενσωμάτωσης αλλά κυρίως αναφέρεται σε διαφορετικές και αλληλοσυγκρουόμενες μορφές ένταξης και ενσωμάτωσης. Οι πολιτικοί όροι λοιπόν της ενσωμάτωσης έχουν μεγαλύτερη βαρύτητα. Το τι είναι επομένως αποδεκτό ή μη σε μια κοινωνία αποτελεί πάντα προϊόν πολιτικής ερμηνείας. Το παράδειγμα της πολυγαμίας είναι χαρακτηριστικό. Η πολυγαμία, όπως γνωρίζουμε ήδη είναι αποδεκτή σε μουσουλμανικές χώρες και δεν αναγνωρίζεται στις δυτικές χώρες. Οι μετανάστες λοιπόν που έχουν υιοθετήσει αυτήν την πρακτική, την μεταφέρουν στην χώρα υποδοχής με αποτέλεσμα να υπάρχει το ενδεχόμενο περιθωριοποίησης και απομόνωσης τους από τον ντόπιο πληθυσμό. Οπότε, οι συγκεκριμένοι μετανάστες δεν θεωρούνται ενσωματωμένοι στην κοινωνία υποδοχής (Μωυσίδης &

Παπαδοπούλου, 2011). Στην περίπτωση της Ελλάδας, οι εξελίξεις που αφορούν την μετανάστευση ήταν ιδιαίτερα έντονες την δεκαετία του 1990. Μετατρέπεται λοιπόν από χώρα αποστολής σε χώρα υποδοχής Πολωνών αρχικά και μετέπειτα Αλβανών μεταναστών και χαρακτηρίζεται από μια αφομοιωτική τάση σε σχέση με τους μετανάστες της. Οι μετανάστες λοιπόν γίνονται αποδεκτοί υπό τον όρο της ελληνοποίησής τους. Η δεκαετία όμως από το 1995 έως το 2005 εξοικειώνει περισσότερο τους Έλληνες με το μεταναστευτικό ρεύμα με αποτέλεσμα να διατηρούν την πολιτισμική τους ταυτότητα σε μεγαλύτερο βαθμό. Ωστόσο, το θέμα της μετανάστευσης ως κοινωνικό προϊόν διχάζει την ελληνική κοινωνία, κυρίως ότι αφορά την κοινωνική ενσωμάτωση διότι δεν ακολουθεί μια γραμμική πορεία χωρίς συγκρούσεις και αποτυχίες (Μωυσίδης & Παπαδοπούλου, 2011).

3.2 Στρατηγικές ενσωμάτωσης των μεταναστών

Είναι ευρέως γνωστό ότι η χώρα μας αποτελεί σήμερα κύρια πύλη εισόδου και διέλευσης για την Ευρωπαϊκή Ένωση για χιλιάδες μετανάστες, που εισέρχονται στη χώρα. Αρκετοί από αυτούς έχουν σαν τελικό προορισμό άλλες χώρες της ΕΕ αλλά πολλοί είναι αυτοί που αποτυγχάνουν όμως να εγκαταλείψουν τη χώρα μας με αποτέλεσμα να εγκλωβίζονται εντός αυτής. Μεγάλος αριθμός μεταναστών που εισέρχονται στην Ελλάδα καταλήγουν στο κέντρο της Αθήνας όπου όμως υπάρχει έλλειψη υποδομών από πλευράς ελληνικού κράτους για αυτούς τους ανθρώπους. Τα περιορισμένα περιθώρια για την ένταξή τους στην ελληνική κοινωνία χειροτερεύουν το πρόβλημα και δημιουργούν πρόσφορο έδαφος για δράση «κυκλωμάτων» εκμετάλλευσης, εμπορίας ανθρώπων και εγκληματικότητας. Ο κύριος προβληματισμός που κατέχει σήμερα τις χώρες υποδοχής μεταναστών επικεντρώνεται στο κατά πόσον οι κοινωνίες τους είναι αρκετά «ώριμες» να δεχτούν τον τεράστιο όγκο των μεταναστών και κυρίως κάτω από ποιες προϋποθέσεις και με ποιες ενέργειες είναι δυνατόν οι μετανάστες να ενταχθούν στην κοινωνία της χώρας υποδοχής, ώστε η συνύπαρξη με τον γηγενή πληθυσμό να είναι ομαλή. Προβληματίζει, δηλαδή, η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών, η οποία δείχνει πώς «μεταβάλλονται οι σχέσεις τους ατομικά αλλά και συλλογικά, σε επίπεδο κοινοτήτων με τον πληθυσμό της χώρας υποδοχής» (Κασιμάτη, 2006).

Οπότε είναι ιδιαίτερα σημαντικό σε αυτό το σημείο να μιλήσουμε για κάποιες στρατηγικές που θα βοηθήσουν τους μετανάστες να ενσωματωθούν μέσα στην ελληνική κοινωνία και οι ίδιοι είναι σύμφωνοι με αυτές. Οι στρατηγικές λοιπόν αυτές

είναι πολυμερείς, από την μία πλευρά έχουν να κάνουν με τον τρόπο που οργανώνονται οι μεταναστεύσεις και από την άλλη αφορούν φαινόμενα όπως η απόκρυψη του πραγματικού τους ονόματος(πχ Αλβανοί) και θρησκευτικής πίστης του μετανάστη. Πιο συγκεκριμένα, γνωρίζουμε ότι από τις αρχές της δεκαετίας του 1990 στην Ελλάδα υπήρχε ένα αρνητικό κλίμα λόγω της εισροής μεγάλου αριθμού μεταναστών. Οι μεταναστευτικές πολιτικές που ακολούθησαν αλλά και η εικόνα που κατασκεύασαν τα ΜΜΕ κυρίως για τους Αλβανούς μετανάστες, που ήταν ένας από τους πρώτους μεταναστευτικούς πληθυσμούς την συγκεκριμένη δεκαετία οδήγησαν σε φαινόμενα δυσφορίας και ξενοφοβίας και κυρίως αλβανοφοβίας (Moisisidis & Papadopoulou, 2011). Επικρατούσε δηλαδή ένα αλβανόφοβο κλίμα που κατηγορούσαν τους Αλβανούς ως εγκληματίες. Παρατηρείται λοιπόν μια άρνηση από τους ίδιους τους Αλβανούς μετανάστες της ταυτότητας τους διότι με αυτόν τον τρόπο θεωρούσαν ότι θα προσαρμόζονταν και θα ενσωματώνονταν στην χώρα υποδοχής. Η αλλαγή του ονόματος και η δήλωση μια διαφορετικής θρησκευτικής πίστης είναι φαινόμενα που ενισχύουν την παραπάνω αντίληψη. Βλέπουμε δηλαδή ότι οι Αλβανοί αποκρύπτουν ουσιαστικά την καταγωγή τους προκειμένου να τους δεχτεί ο ελληνικός πληθυσμός χωρίς να υπάρχουν φαινόμενα ρατσισμού και απομόνωσης. Η αντικατάσταση του ονόματος τους από το ελληνικό, το οποίο χρησιμοποιείται κυρίως στις συναναστροφές με Έλληνες, χωρίς να αποκλείει τη χρήση του στο οικογενειακό του περιβάλλον, είναι μια στρατηγική που παραμένει άτυπη, δεν καταγράφεται δηλαδή στα επίσημα έγγραφα (Moisisidis & Papadopoulou, 2011). Ωστόσο, πολλές φορές οι μετανάστες δεν επιθυμούν να αλλάξουν τα ονόματα τους αλλά οι εργοδότες τους τα αλλάζουν με την δικαιολογία ίσως ότι δεν μπορούν να προφέρουν τα αλβανικά τους ονόματα. Είναι γεγονός ότι η αλλαγή του ονόματος επηρεάζει κυρίως τα άτομα που προέρχονται από μουσουλμανικές χώρες και επιβεβαιώνει την δύσκολη σχέση που έχει η Ελλάδα με το Ισλάμ. Παράλληλα, η αλλαγή θρησκείας συνήθως παραμένει σχήμα λόγου και δεν συνοδεύεται από κάποια επίσημη πράξη όπως πχ το βάπτισμα. Επίσης, λόγω του ότι το Ισλάμ μας θυμίζει τον «προαιώνιο εχθρό» των Ελλήνων, τους Τούρκους, οδηγεί ίσως τους Αλβανούς μετανάστες που είναι μουσουλμάνοι να αποκρύπτουν την θρησκεία τους διότι είναι πιθανό να πέσουν θύματα διακρίσεων και ρατσισμού. Βλέπουμε λοιπόν ότι οι μετανάστες που έρχονται στην Ελλάδα δεν διεκδικούν μόνο την ενσωμάτωση τους στην ελληνική κοινωνία αλλά και την πρόσβαση στο Ειδικό Δελτίο Ταυτότητας του Ομογενούς για

μεγαλύτερη διευκόλυνση στην διέλευση συνόρων αλλά και όσον αφορά την αγορά εργασίας.

Επιπλέον, είναι εξαιρετικά σημαντικό να πούμε ότι η γνώση των ελληνικών είναι ένα ακόμη βήμα για την πλήρη κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών. Σύμφωνα με μια έκθεση του ΟΟΣΑ, η έλλειψη γνώσεων της γλώσσας της χώρας υποδοχής δημιουργεί εμπόδια για την ομαλή ένταξη των μεταναστών στην αγορά εργασίας (Καβουνίδη). Η εκμάθηση των ελληνικών όχι μόνο διευκολύνει στην διεκπεραίωση υποθέσεων της καθημερινότητας αλλά οδηγεί και το άτομο στο να επικοινωνήσει με άλλα άτομα. Στην Ολλανδία είναι βασική προϋπόθεση για άδεια παραμονής ή εργασίας η εκμάθηση της τοπικής γλώσσας. Για αυτόν τον λόγο υπάρχουν προγράμματα που συμμετέχουν οι μετανάστες προκειμένου να μάθουν την γλώσσα. Σύμφωνα με μια έρευνα που αφορούσε το πόσο οι μετανάστες κατανοούν την γλώσσα στην χώρα υποδοχής, διαβάζουν και μιλούν, έδειξε ότι το 34% των μεταναστών της έρευνας έχουν την άποψη ότι κατανοούν την ελληνική γλώσσα άριστα, το 52% καλά, το 13% μέτρια και το 1% σχεδόν καθόλου. Ως προς την ικανότητα της ομιλίας, παρατηρούμε ότι το 28% δήλωσε ότι μιλάει άριστα ενώ το 1% ανέφερε ότι δεν μιλά σχεδόν καθόλου. Ωστόσο είναι αρκετά μειωμένα τα ποσοστά που αφορούν την ικανότητα ανάγνωσης. Ειδικότερα, το 13% είπε ότι διαβάζει άριστα, το 31% καλά, το 38% μέτρια και το 18% σχεδόν καθόλου. Πρέπει να επισημανθεί ότι οι ευκαιρίες συμμετοχής σε προγράμματα για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας από μετανάστες ήταν ελάχιστες διότι συνήθως υπήρχε κάποια οικονομική επιβάρυνση. Όμως λόγω κάποιων προγραμμάτων που στηρίζονται από την Ευρωπαϊκή Ένωση έδωσαν την δυνατότητα σε μετανάστες, παλιννοστούντες και πρόσφυγες να μάθουν την ελληνική γλώσσα. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι στα πλαίσια της πιλοτικής έρευνας, σε ερώτηση που αφορούσε την επιθυμία παρακολούθησης προγραμμάτων εκμάθησης της γλώσσας, οι μετανάστες απάντησαν θετικά. Επιπλέον, πρέπει να αναφέρουμε ότι τα άτυπα δίκτυα που περιστρέφονται γύρω από τον μετανάστη είναι ένας σημαντικός άξονας για την ένταξη του στην οικονομία αλλά και στην κοινωνία υποδοχής. Τα άτυπα δίκτυα μπορεί να είναι οι φίλοι, οι συγγενείς ή ομοεθνείς τους (Τριανταφυλλίδου & Μαρούκης, 2010). Παράλληλα, μπορούμε να αναφέρουμε ότι η απασχόληση των μεταναστών αποτελεί την κύρια οδό οικονομικής και κοινωνικής ενσωμάτωσης στην χώρα υποδοχής. Έρευνες δείχνουν ότι το 95.8% των ανδρών και το 67.9% των γυναικών εργάζονται (Μαρούκης, 2010). Επιπροσθέτως, η ίδια η πολιτεία πρέπει να εφαρμόσει

στρατηγικές κοινωνικής ενσωμάτωσης και ένταξης προκειμένου οι μετανάστες να ζήσουν καλύτερα και με πιο υγιείς συνθήκες για αυτούς. Με αυτόν τον τρόπο θα αισθανθούν και αυτοί και θα τους αντιμετωπίζουν και οι υπόλοιποι ως ισότιμα μέλη της κοινωνίας, χωρίς να τους συνοδεύουν τα αρνητικά στερεότυπα ενός ορισμένου κοινωνικού συνόλου. Είναι άλλωστε σημαντικό να τονίσουμε ότι πολλές φορές οι μετανάστες έχουν προσφέρει και έχουν συμβάλει στην οικονομική ανάπτυξη ορισμένων περιοχών εξαιτίας του χαμηλού μισθού αλλά και την διάδοση των καταναλωτικών ελληνικών προϊόντων στις δικές τους χώρες (Κασιμάτης, 2000). Καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι η Ελλάδα παρόλο που εμφανίζει σημαντικά ελλείμματα στην διαδικασία οργάνωσης και ρύθμισης της νομιμοποίησης, αποτελεί την μοναδική χώρα της Ε.Ε, όπου η ανεργία στους μετανάστες είναι κατώτερη από αυτή των Ελλήνων.

3.3 Κοινωνικός αποκλεισμός και μετανάστες

Ο κοινωνικός αποκλεισμός ή αλλιώς κοινωνική περιθωριοποίηση είναι μια έννοια ευρέως διαδεδομένη και αναφέρεται σε λεκτική και φυσική βία κατά των περιθωριοποιημένων ατόμων. Ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι ένα σύνθετο φαινόμενο στην διαφορετική χρησιμότητα του στο χρόνο και εμφανίζεται στην καθημερινή ζωή (Barner & Barry, 1986). Ο όρος αυτός αφορά όλο το φάσμα των κοινωνικών επιστημών από την κοινωνική ανθρωπολογία και την πολιτική επιστήμη μέχρι την ψυχολογία, την νομική και την πολιτική οικονομία. Ο όρος «κοινωνικός αποκλεισμός» προέρχεται από την Γαλλία και εμφανίστηκε για πρώτη φορά την δεκαετία του 60 (Πετράκη, 1998 όπως αναφέρεται στο άρθρο του Ζάννη, 2006). Αρχικά, έκανε την εμφάνιση του σε μια περίοδο οικονομικής ανάπτυξης και ευημερίας της Γαλλίας, όπου ένα μέρος του πληθυσμού βρισκόταν στο περιθώριο, αποκλεισμένο από την διανομή του πλούτου. Την συγκεκριμένη περίοδο ο όρος «αποκλεισμός» δεν ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένος και κυρίως αφορούσε την φτώχεια (Παπαδοπούλου, 2002). Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι για πρώτη φορά στα κείμενα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας το 1989 ο όρος «φτώχεια» μεταφράζεται ως «κοινωνικός αποκλεισμός», εμφανίζεται «σε επίπεδο θεωρητικών προσεγγίσεων και σε επίπεδο κοινοτικών προγραμμάτων για τις λιγότερο ευνοημένες κοινωνικές ομάδες» (Καβουνίδη, 1992). Ως έννοια κυρίως παραπέμπει στην αναπαράσταση της κοινωνίας ως ενός χώρου, στα όρια του οποίου υπάρχει μια διαχωριστική γραμμή που χωρίζει τους πολίτες, σε ενταγμένους και σε αποκλεισμένους (Μυλωνά & Μάνεση,

1996, Πετράκη, 1998, Παπαδοπούλου, 2002, όπως αναφέρεται στο άρθρο του Ζάννη, 2006). Αυτή η έννοια έχει συμβολικό χαρακτήρα και υποδηλώνει ότι όσοι βρίσκονται ουσιαστικά έξω από αυτήν την γραμμή είναι δύσκολο να εισαχθούν μέσα σε αυτή. Η έννοια του κοινωνικού αποκλεισμού παρουσιάζεται με ασάφεια στην υπάρχουσα βιβλιογραφία. Το 1994 στο Πράσινο Βιβλίο της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων ο ορισμός αναφέρεται τόσο στο ανεπαρκές εισόδημα, όσο και στους τομείς της στέγασης, της εκπαίδευσης, της υγείας και της πρόσβασης σε υπηρεσίες (Τσιάκαλος, 1998). Ο Τσαούσης (1998) τονίζει ότι «Ο κοινωνικός αποκλεισμός αναφέρεται σε τρία διαφορετικά επίπεδα. το πρώτο, το πιο εμφανές, είναι το «οικονομικό: η παρεμπόδιση συμμετοχής στον κοινωνικό πλούτο». Ένα άλλο επίπεδο είναι το «νομικό: η αποστέρηση της νομικής προστασίας και επομένως η αδυναμία ενεργοποίησης ενός δικαιώματος». Ένα τρίτο επίπεδο είναι «το κοινωνικό: Και στα τρία επίπεδα ο όρος εκφράζει δύο διαφορετικά πράγματα: μια κατάσταση και μια διαδικασία» (Τσαούσης, 1998). Παρατηρούμε λοιπόν ότι ο συγκεκριμένος ορισμός κάνει σαφές ότι ο κοινωνικός αποκλεισμός ξεπερνά την φτώχεια ως κριτήριο, δεν είναι μόνο ο φτωχός αποκλεισμένος, δεν είναι μόνο το πενιχρό εισόδημα που τον αποκλείει. Κυρίως αφορά τη στέρηση των δικαιωμάτων, την ρατσιστική συμπεριφορά και γενικότερα την απώλεια σεβασμού προς το διαφορετικό. Όλα αυτά είναι δυνατόν να αποξενώσουν μια ομάδα ανθρώπων και στην περίπτωσή μας μια ομάδα μεταναστών (Τσαούσης, 1998). Πρέπει λοιπόν να υπάρχει διαφοροποίηση στους όρους της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Πιο συγκεκριμένα, η φτώχεια συνδέεται κυρίως με το ανεπαρκές εισόδημα, τη συμμετοχή των ατόμων στη εργασιακή ζωή, τη στέρηση δηλαδή του τρόπου ζωής του μέσου πολίτη. Ενώ ο κοινωνικός αποκλεισμός υπερβαίνει την έννοια αυτή καθώς «εκδηλώνεται σε τομείς όπως η στέγαση, η εκπαίδευση, η υγεία και η πρόσβαση σε υπηρεσίες και θίγει άτομα που έχουν υποστεί σοβαρή οπισθοδρόμηση αλλά και κοινωνικές ομάδες που πέφτουν θύματα διάκρισης, διαχωρισμού ή εξασθένησης των παραδοσιακών μορφών των κοινωνικών σχέσεων» (Τσιάκαλος, 2002). Όπως τονίσαμε και παραπάνω, ο κοινωνικός αποκλεισμός είναι μια έννοια σύνθετη και πολυδιάστατη. Θεωρείται ως αποτέλεσμα επιμέρους κοινωνικών και οικονομικών αποκλεισμών που μπορεί να βιώνει ένα άτομο και μπορεί να έχουν διαφορετική φύση μεταξύ τους, ωστόσο έχουν μια κοινή κατάληξη. Οδηγούν το άτομο στο περιθώριο της κοινωνίας. Κρίνεται απαραίτητο να αναφερθούμε στους μετανάστες που έρχονται στην χώρα υποδοχής και πως βιώνουν την ετερότητα. Ειδικότερα, η κοινωνία υποδοχής είναι ο κυρίαρχος

«Άλλος» απέναντι στον οποίο τοποθετούνται και έρχονται σε επαφή οι μετανάστες. Οι πολιτισμικά και ιστορικά συγκροτημένες αντιλήψεις μιας κοινωνίας για την ετερότητα που αντανακλώνται και στις πολιτικές των κρατών απέναντι στους νεοεισερχόμενους μεταναστευτικούς πληθυσμούς, είναι ένας καθοριστικός παράγοντας για την ενσωμάτωση τους μέσα στην κοινωνία. Οι μετανάστες, όπως έχουν δείξει τα ερευνητικά δεδομένα έχουν νιώσει έναν ακραίο στιγματισμό λόγω της χώρας προέλευσης τους και ιδίως οι Αλβανοί μετανάστες. Βιώνουν και αυτοί λοιπόν έναν αποκλεισμό και μια κατάσταση «πολιορκίας» (Παπαγεωργίου, 2011). Βλέπουμε λοιπόν ότι λόγω των δυσμενών οικονομικών και κοινωνικών παραγόντων ένας μεγάλος αριθμός ατόμων αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν. Ωστόσο, οι κοινωνικοοικονομικές συνθήκες που επικρατούν στις χώρες υποδοχής, κάνουν τους μετανάστες να αποτελούν μία ομάδα ιδιαίτερα ευπαθή στον κοινωνικό αποκλεισμό, γεγονός που οφείλεται σε κάποιους παράγοντες. Αρχικά, η συνδικαλιστική έκφραση και διεκδίκηση είναι αδύνατη λόγω γεωγραφικού κατακερματισμού και θρησκευτικών, πολιτισμικών, εθνικών, γλωσσικών διαφορών που προσδιορίζουν την κάθε ομάδα. Παράλληλα, απαιτείται χρόνος προσαρμογής των ίδιων προκειμένου να ενταχθούν στο θεσμικό, νομικό λειτουργικό σύστημα της χώρας υποδοχής που διαφέρει με αυτό μέσα στο οποίο κοινωνικοποιήθηκαν. Επίσης, αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην επικοινωνία και πρόσβαση στις υπηρεσίες, λόγω διαφορετικής γλώσσας. Τέλος, είναι αντιμέτωποι, με τα κενά της μεταναστευτικής πολιτικής, που κυρίως προσδιορίζονται «από οικονομική και πολύ λιγότερο από κοινωνική πολιτική». Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι για να επέλθει η ευτυχία και η ισοτιμία στις ζωές των μεταναστών θα πρέπει να υπάρχει αποδοχή της διαφορετικότητας, καταπολέμηση των διακρίσεων και των ρατσιστικών αντιλήψεων και να παρέχονται ίσες ευκαιρίες για όλους ανεξαρτήτως καταγωγής.

3.4 Οικονομική κρίση και μετανάστες

Η μετανάστευση, όπως γνωρίζουμε είναι ένα πολύπλευρο φαινόμενο που συνήθως συνοδεύεται από τις κοινωνικές ανισότητες της χώρας υποδοχής. Είναι ένα ιδιαίτερο ζωντανό κομμάτι στην ζωή των ανθρώπων αφού έχει αλλάξει πολλούς τομείς στην ζωή τους από την γειτονιά μέχρι και τον τομέα της εργασίας. Είναι γεγονός ότι η είσοδος μεταναστευτικού δυναμικού σε μια χώρα επηρεάζει διάφορες παραμέτρους της αγοράς εργασίας της χώρας υποδοχής. Οι μετανάστες λοιπόν ήρθαν στην Ελλάδα για ένα καλύτερο μέλλον, να βρουν μια εργασία και να ζήσουν αξιοπρεπώς. Όμως η

οικονομική κρίση που ξέσπασε από το 2009 και μετά, τα συνεχιζόμενα μέτρα λιτότητας έχουν χτυπήσει σε μεγάλο βαθμό τους οικονομικούς μετανάστες στην Ελλάδα. Γενικά οι μετανάστες ανήκουν στο ασθενές κοινωνικό στρώμα ή στο μικρομεσαίο. Λογικό λοιπόν είναι ότι η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει πιο πολύ από όλους αυτό το τμήμα της ελληνικής κοινωνίας. Ήδη επίσημα στοιχεία μιλούν για 80000 Αλβανούς μετανάστες που έχουν εγκαταλείψει την Ελλάδα την διετία 2011-2012. Άλλες έρευνες μιλούν για 180000 Αλβανούς μετανάστες που έχουν φύγει από την Ελλάδα τα τελευταία 5 χρόνια. Σύμφωνα με αρχικές ενδείξεις, το 10% του μεταναστευτικού πληθυσμού έχει ήδη μεταναστεύσει και ο αριθμός των μεταναστών που σκέφτονται να φύγουν από την Ελλάδα αυξάνεται (Γρώπα, 2011). Λέγοντας οικονομική κρίση εννοούμε το φαινόμενο κατά το οποίο μια οικονομία χαρακτηρίζεται από μείωση της οικονομικής της δραστηριότητας. Τα τελευταία χρόνια λοιπόν διανύουμε μια ιδιαίτερα σκληρή και ανησυχητική περίοδο κρίσης και αβεβαιότητας όχι μόνο για τους Έλληνες πολίτες αλλά και για τους οικονομικούς μετανάστες. Ενώ στην αρχή, την δεκαετία του 1990 οι μετανάστες περνούσαν δύσκολα σε όλους τους τομείς στην ελληνική κοινωνία, βιώνοντας τον ρατσισμό και τον αποκλεισμό από τους Έλληνες πολίτες, μέσα από την εργασία προσπάθησαν να ενταχθούν στο κοινωνικό σύνολο και να έχουν τα ίδια δικαιώματα με τον υπόλοιπο ελληνικό λαό. Ωστόσο, κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης δοκιμάζονται για δεύτερη φορά όσον αφορά την ένταξη τους και το κατά πόσο τους έχουν αποδεχτεί ουσιαστικά οι Έλληνες. Πρέπει λοιπόν να επαναπροσδιορίσουν ξανά τις σχέσεις τους με τον ελληνικό πληθυσμό αλλά και το κομμάτι που αφορά την δουλειά. Η παρουσία σημαντικού αριθμού μεταναστών στη χώρα κατά την τελευταία δεκαετία φαίνεται να συμβάλει στην περαιτέρω ένταση των ούτως ή άλλως σημαντικών ποσοτικών και διαρθρωτικών προβλημάτων στην εγχώρια αγορά εργασίας και να δυσχεραίνει τις προοπτικές αποτελεσματικής αντιμετώπισης του προβλήματος της ανεργίας. Η κοινή γνώμη δηλαδή δυσανασχετεί και φαίνεται να επικρατεί η άποψη ότι η απασχόληση των αλλοδαπών αφαιρεί από τους ημεδαπούς σημαντικές ευκαιρίες και δυνατότητες εξεύρεσης κενών θέσεων εργασίας (Καρασαββόγλου). Η οικονομική κρίση λοιπόν έχει επηρεάσει τομείς στους οποίους απασχολούνται οι μετανάστες, όπως είναι ο κατασκευαστικός τομέας. Η πλειοψηφία των Αλβανών μεταναστών που έχασαν τη δουλειά τους έχουν ήδη να αντιμετωπίσουν τον κίνδυνο να μην παραμείνουν στην Ελλάδα δεδομένου ότι δεν είναι σε θέση να ανανεώσουν την άδεια παραμονής τους (Michail, 2013). Οι άδειες στην Ελλάδα ανανεώνονται κάθε ένα ή δύο χρόνια για τα

πρώτα 10 χρόνια με τη προϋπόθεση ότι οι μετανάστες απασχολούνται νόμιμα και ασφαλισμένα. Σύμφωνα με την παρούσα οικονομική κατάσταση η προϋπόθεση αυτή δεν μπορεί να εκπληρωθεί, δεδομένου ότι οι υπάρχουσες θέσεις εργασίας είναι ασταθείς. Η οικονομική κρίση φαίνεται να έχει οδηγήσει σε σημαντική αύξηση του ανταγωνισμού για τη διαθεσιμότητα εργασίας μεταξύ των μεταναστών, που οδηγεί σε κλιμάκωση της έντασης μεταξύ Αλβανών και Ελλήνων και επηρεάζει τη συλλογική ευημερία και τις σχέσεις τους. Βλέπουμε λοιπόν ότι η κρίση έχει ως αποτέλεσμα την αναβίωση της εθνικής αντιπαλότητας μεταξύ των δύο κοινοτήτων. Λόγω της οικονομικής κρίσης οι οικονομικοί μετανάστες δεν μπορούν να αποφασίσουν και βρίσκονται σε δίλημμα αν θα πρέπει να παραμείνουν στην Ελλάδα και να το παλέψουν ή αν θα πρέπει να γυρίσουν στην πατρίδα τους. Παράλληλα, η κρίση απειλεί όχι μόνο την νομική κατάσταση των μεταναστών αλλά και την κοινωνική τους ανάπτυξη (Michail, 2013). Καταλαβαίνουμε λοιπόν ότι η οικονομική κρίση έχει «χτυπήσει» και τους Έλληνες και τους Αλβανούς, με τους δεύτερους να επιδεικνύουν περισσότερο την ανθεκτικότητα τους και την επιμονή τους να παραμείνουν στη χώρα υποδοχής. Ορισμένες μελέτες έχουν καταδείξει ότι οι μετανάστες εξαιτίας κυρίως της χαμηλής τους ειδίκευσης είναι πιο ευάλωτοι στην οικονομική ύφεση. Τα νοικοκυριά με χαμηλή ειδίκευση πλήττονται πολύ περισσότερο από την ύφεση, έναντι των νοικοκυριών με υψηλότερη ειδίκευση και αρχηγό με υψηλότερα εκπαιδευτικά προσόντα, ενώ όταν η αγορά εργασίας είναι περισσότερο ευέλικτη φαίνεται ότι οι επιπτώσεις της ύφεσης «κατανέμονται» δικαιότερα. Έτσι, καταγράφονται αρνητικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στις αμοιβές και στις προοπτικές της απασχόλησης των οικονομικών μεταναστών στη χώρα μας. Η οικονομική κρίση φαίνεται ότι συχνά είχε αποτέλεσμα τον εκπεσμό από τη νομιμότητα μεταναστών, οι οποίοι αδυνατούν να συγκεντρώσουν τον απαραίτητο αριθμό ενσήμων για την ανανέωση της άδειας, με συνέπεια να συνάπτουν πλέον μόνο αδήλωτες σχέσεις εργασίας. Παρατηρούμε ότι οι οικονομικοί μετανάστες περνούν μια περίοδο ανασφάλειας και αβεβαιότητας καθώς και δυσκολίας στο να αποφασίσουν για το μέλλον τους αν θα παραμείνουν δηλαδή στην Ελλάδα ή όχι.

4. ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΜΕΤΑΝΑΣΤΕΣ

4.1 Ορισμός της ψυχικής υγείας

Η έννοια της Ψυχικής Υγείας δεν είναι εύκολο να ορισθεί με σαφήνεια. Δεν υπάρχουν απόλυτα διαχωριστικά και διαγνωστικά κριτήρια μεταξύ ψυχικής υγείας και ασθένειας. Παρά τις δυσχέρειες που παρατηρούνται που αφορούν την πολυπλοκότητα της ανθρώπινης συμπεριφοράς, υπάρχει ανάγκη να προσδιοριστούν οι βασικοί παράμετροι που διαφοροποιούν την φυσιολογική συμπεριφορά από την παθολογική.

Πιο συγκεκριμένα, η ψυχική υγεία αναφέρεται σε ευρύ φάσμα δραστηριοτήτων που άμεσα ή έμμεσα σχετίζονται με την ψυχική ευεξία. Ορίζεται λοιπόν ως μια κατάσταση ευημερίας στην οποία κάθε άτομο συνειδητοποιεί τις ικανότητες του, μπορεί να αντιμετωπίσει τα καθημερινά άγχη της ζωής, έχει την ικανότητα να εργαστεί παραγωγικά και γόνιμα και είναι σε θέση να συνεισφέρει στην κοινότητα του (WHO, 2014). Η θετική διάσταση της ψυχικής υγείας τονίζεται στον ορισμό του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας για την υγεία. Υγεία λοιπόν είναι «μια κατάσταση πλήρους σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας και όχι απλώς η απουσία ασθένειας ή αναπηρίας».

Η ψυχική υγεία ορίζεται επίσης, ως η αναζήτηση της ισορροπίας όλων των πτυχών της ανθρώπινης ζωής, είτε πρόκειται για τη σωματική, τη διανοητική και την συναισθηματική, είτε για την πνευματική πτυχή του ανθρώπινου βίου. Η ψυχική υγεία είναι η ικανότητα μας να απολαμβάνουμε τη ζωή και να αντιμετωπίζουμε τις καθημερινές της προκλήσεις. Κάτι τέτοιο σαφώς προϋποθέτει τη λήψη σωστών αποφάσεων και επιλογών, προκειμένου να προσαρμόσουμε τη συμπεριφορά μας σε δύσκολες καταστάσεις και να τις αντιμετωπίσουμε με επιτυχία. Συνεπάγεται, επιπλέον, την ικανότητά μας να εκφράζουμε τις ανάγκες και τις επιθυμίες μας (Centre for Addiction and Mental Health, 2003). Σημαντική λειτουργία στη διατήρηση της ψυχικής και σωματικής υγείας του κάθε ατόμου διαδραματίζουν οι μηχανισμοί άμυνας του Εγώ. Οι Μηχανισμοί Άμυνας του Εγώ είναι ασυνείδητοι εσωτερικοί προσαρμοστικοί μηχανισμοί που βοηθούν το άτομο να προσαρμόζεται στις συνθήκες του περιβάλλοντος και της πραγματικότητας. Όσο μεγαλύτερη ποικιλία αμυντικών μηχανισμών χρησιμοποιεί ένα άτομο στη καθημερινή του ζωή, τόσο καλύτερα είναι δυνατό να προσαρμόζεται στις συνθήκες της πραγματικής ζωής. Το φυσιολογικό

άτομο έχει ισχυρό Εγώ και αυτό σχετίζεται άμεσα με τη σωστή και πλούσια χρήση των μηχανισμών αμύνης του Εγώ. Όταν αντιμετωπίζει έντονο άγχος ή σοβαρά γεγονότα ζωής στην αρχή προσπαθεί να τροποποιήσει τις συνθήκες που δημιουργούν το άγχος. Αν αυτό αποτύχει προσπαθεί να τροποποιήσει τη δική του στάση απέναντι σ' αυτές τις συνθήκες ή προσπαθεί να ξεφύγει απ' αυτές. Τα βασικά χαρακτηριστικά που συνθέτουν την ψυχική υγεία είναι η ικανότητα προσαρμογής, η επίγνωση του εαυτού συνδυασμένη με αίσθημα αυτονομίας και ικανότητα ελέγχου της αντικειμενικής πραγματικότητας, η επίγνωση σκοπού στη ζωή, η επίγνωση του κοινωνικού ρόλου συνδυασμένη με ικανότητα για υπεύθυνη ανάληψη επαγγελματικών και οικογενειακών υποχρεώσεων καθώς και η ψυχική αντοχή στις ψυχοπιεστικές συνθήκες του περιβάλλοντος. Η αντοχή αυτή συνυφάινεται με την ισχύ του Εγώ. Όσο ισχυρότερο το Εγώ τόσο ευρύτερα τα περιθώρια για θετική προσαρμογή στις στρεσογόνες αλλαγές του περιβάλλοντος. Σε έκτακτες ψυχοπιεστικές συνθήκες τα άτομα με μειωμένη ψυχική αντοχή είναι που θα λυγίσουν πρώτα και θα παρουσιάσουν ψυχοπαθολογικά συμπτώματα. Η ψυχική υγεία δηλαδή εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό τόσο από εξωτερικούς περιβαλλοντικούς παράγοντες, όπως ψυχολογικές πιέσεις, στρες, αρνητικά ή και θετικά γεγονότα ζωής, όσο και από εσωτερικούς (ενδοψυχικούς) ατομικούς παράγοντες που συνήθως έχουν σχέση με τη διαμόρφωση της προσωπικότητας.

Παρατηρούμε λοιπόν ότι οι συγκυρίες της ζωής αλλάζουν διαρκώς και μαζί τους μεταβάλλονται η διάθεση και οι σκέψεις μας. Για το λόγο αυτό, είναι ιδιαίτερα σημαντικό να επιτύχουμε ισορροπία στη ζωή μας, η οποία να είναι μακροχρόνια και να αφορά σε μεγάλο εύρος καταστάσεων. Είναι απολύτως φυσιολογικό τα άτομα να κυριεύονται από αισθήματα θλίψης, ανησυχίας, φόβου ή ακόμη και καχυποψίας. Τα αισθήματα αυτά μπορεί ωστόσο να αποτελέσουν πρόβλημα, εάν παρεμβαίνουν στις καθημερινές μας δραστηριότητες και τις επηρεάζουν για μεγάλο χρονικό διάστημα. Η ψυχική υγεία είναι επίσης συνάρτηση της αγάπης, της υποστήριξης και της αποδοχής που χαίρουμε από τον οικογενειακό μας περίγυρο, αλλά και από τρίτους. Καταλήγοντας, πρέπει να τονίσουμε πως κάθε πολιτισμός, κάθε κοινωνία και κάθε εθνότητα αντιλαμβάνονται με διαφορετικό τρόπο την ψυχική υγεία. Για παράδειγμα, σε ορισμένες χώρες, τα άτομα που πάσχουν από σχιζοφρένεια θεωρείται πως διαθέτουν ειδικές δυνάμεις και ικανότητες ενόρασης (Centre for Addiction and Mental Health, 2003).

4.2 Η μετανάστευση ως παράγοντας επικινδυνότητας

Η μετακίνηση από μια χώρα και η εγκατάσταση σε μια άλλη καθώς και η διαβίωση σε αυτήν αποτελούν στρεσογόνες διαδικασίες για τους οικονομικούς μετανάστες (Ward, Bochner & Furnham, 2001). Αυτή η μετακίνηση είναι πιθανό να δημιουργήσει ψυχικά τραύματα και άγχος στον μεταναστευτικό πληθυσμό καθώς αφήνουν πίσω τα αγαπημένα τους πρόσωπα, την οικογένεια τους καθώς και τα ήθη και έθιμα της πατρίδας τους. Εκτός λοιπόν από τον διαφορετικό τρόπο ζωής, την καθημερινότητα, την γλώσσα και τη νοοτροπία, έρχονται να προστεθούν η νοσταλγία, το άγχος να ανταποκριθεί στους στόχους μιας άλλης χώρας, προκειμένου να μην λυγίσει και γυρίσει ηττημένος πίσω στην χώρα του.

Η διαδικασία της μετανάστευσης δεν είναι απλή. Αισθήματα απομόνωσης, μοναξιά, αποκλεισμός και ο φτωχός αυτοσεβασμός είναι δυνατόν να επιβαρύνουν την ψυχική υγεία του ανθρώπου (Multicultural Mental Health, 2011). Σύγχρονοι μελετητές αναφέρουν ότι η μετανάστευση προκαλεί την αίσθηση της απώλειας και του πένθους, ωστόσο αποτελεί ένα αισιόδοξο βήμα για μία καλύτερη ζωή σε ένα καινούργιο περιβάλλον που προσφέρει περισσότερες ευκαιρίες (Καβουνίδη, Καρύδης, Νικολακοπούλου- Στεφάνου & Στυλιανούδη, 2008). Όταν λοιπόν πρωτοέρχονται οι μετανάστες στην Ελλάδα μπορεί να βιώσουν πολιτισμικό σοκ. Λέγοντας πολιτισμικό σοκ εννοούμε την κοινή αντίδραση ανάμεσα στους ανθρώπους που βιώνουν σε μια χώρα όπου ο τρόπος ζωής διαφέρει από αυτόν στην χώρα από την οποία προήλθαν. Μερικά άτομα προσαρμόζονται γρήγορα στη νέα χώρα όμως άλλοι έρχονται αντιμέτωποι με πολλές δυσκολίες. Πολλές φορές τα συγκεκριμένα άτομα έχουν μάθει να εκτιμούν τον δικό τους πολιτισμό ως λογικό και πολιτισμένο, ενώ θεωρούν ότι ένας διαφορετικός πολιτισμικός χώρος στερείται φιλική διάθεση, είναι απολίτιστος και έχει έλλειψη ηθικών αξιών. Τα άτομα αυτά και ιδιαίτερα οι άντρες φαίνεται να ασχολούνται με εργασίες παρόμοιες με αυτές που έκαναν στην πατρίδα τους και έτσι προσαρμόζονται πιο εύκολα στο νέο περιβάλλον. Αντίθετα, άτομα που δυσκολεύονταν να βρουν εργασία προσαρμόστηκαν πιο δύσκολα στις νέες συνθήκες μιας άγνωστης για αυτούς χώρας και υπήρχε περίπτωση να ένιωθαν κοινωνική απομόνωση που με την σειρά της οδηγούσε στην θλίψη και στην μοναξιά (Multicultural Mental Health, 2011). Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι μελέτες που αφορούν την μετανάστευση και την ψυχική υγεία επισημαίνουν ότι είναι υψηλότερα τα ποσοστά ψυχικών ασθενειών μεταξύ των μεταναστών από ότι μεταξύ των γηγενών

πολιτών (Misri, 1986). Παράλληλα, οι νευρωτικές διαταραχές και τα προβλήματα συμπεριφοράς δείχνουν ότι είναι σε υψηλότερα ποσοστά για τους μετανάστες. Επιπλέον, η αδυναμία να μάθουν την γλώσσα της νέας χώρας είναι μια σημαντική μεταβλητή στην ανάπτυξη ψυχιατρικής νόσου (Misri, 1986). Στο Ηνωμένο Βασίλειο αρκετοί συγγραφείς αναφέρουν υψηλότερα ποσοστά κατάθλιψης σε ορισμένες ομάδες μεταναστών (Αφρο-Καραϊβικής ή Νοτιο-Ασιατικής προέλευσης) απ' ότι στον ιθαγενή πληθυσμό. Οι επιπτώσεις της μετανάστευσης και της επιπολιτισμικής διαδικασίας στην κατάθλιψη δεν είναι σαφείς. Οι Swinnen και Selten (2007) σε μία μετα-ανάλυση όλων των μελετών για την επίπτωση των διαταραχών διάθεσης σε μετανάστες, διαπίστωσαν ότι η μετανάστευση δεν αυξάνει σημαντικά τον κίνδυνο διαταραχών διάθεσης. Από την άλλη όμως υπάρχουν ενδείξεις ότι η επαφή με τη νέα κουλτούρα και η επιπολιτισμική διαδικασία μπορούν να τροποποιήσουν το 'συναισθηματικό κόσμο' του ατόμου.

Κινέζοι μετανάστες στην Αυστραλία έχουν μεγαλύτερες πιθανότητες να λάβουν τη διάγνωση της κατάθλιψης, όταν η επιπολιτισμική τους προσαρμογή είναι υψηλή (Parker G, Chan B, Tully L, Eisenbruch M., 2005 όπως αναφέρεται στη διατριβή της Μαστρογιάννη, 2013). Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι τα ευρήματα που μελετούν την εμφάνιση των μη ψυχωτικών διαταραχών σε μετανάστες, όπως είναι οι διαταραχές άγχους και διάθεσης δεν είναι τόσο σαφή όπως στην περίπτωση της σχιζοφρένειας. Υπάρχουν αντιφατικά ευρήματα. Έρευνες που μελέτησαν τη σχέση ψυχολογικής δυσφορίας, καταθλιπτικών συμπτωμάτων και μετανάστευσης κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η σχέση αυτή είναι θετική και οι μετανάστες εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά ψυχολογικής δυσφορίας από ότι ο γενικός πληθυσμός (Σπανέα & Καλατζή – Αζίζι, 2008). Αξίζει, εν συνεχεία να αναφέρουμε τα αποτελέσματα μιας μελέτης που αφορά τις αντιλήψεις γηγενών, μεταναστών από την Αλβανία και παλιννοστούντων από την Πρώην Σοβιετική Ένωση σχετικά με την ποιότητα ζωής, και τη σχέση τους με την ψυχική και σωματική υγεία. Θα επικεντρωθούμε περισσότερο στο κομμάτι της ψυχικής υγείας. Κύρια υπόθεση ήταν η πιθανή σύνδεση της προσλαμβανόμενης αντίληψης υγείας και της ποιότητας ζωής με την ομάδα καταγωγής, καθώς σύμφωνα με την βιβλιογραφία η πορεία της μετανάστευσης, η εγκατάλειψη της πατρίδας, η εγκατάσταση σε μια νέα χώρα και η προσαρμογή σε ένα καινούργιο περιβάλλον συνδέονται με μεταβολές στην προσωπική και στην κοινωνική ταυτότητα, αλλά και με δυσκολίες που δημιουργούν ασύμμετρες σχέσεις μεταξύ ομάδων. Η δεύτερη υπόθεση αφορούσε στη διπλή

αναπαράσταση της ποιότητας ζωής, η οποία αναφερόταν στην πιθανή της σύνδεση με την προσωπική πρόσληψη της σωματικής και της ψυχικής υγείας, αλλά και με την ένταξη σε μια συγκεκριμένη κατηγορία (μετανάστες, παλινοστούντες). Πιο συγκεκριμένα, οι αντιλήψεις σχετικά με την προσλαμβανόμενη υγεία φάνηκε να διαφέρουν μεταξύ ομάδων. Οι Αλβανοί μετανάστες δήλωσαν περισσότερη ζωντάνια και ηρεμία και λιγότερη κόπωση και κούραση απ' ό,τι οι Πόντιοι παλινοστούντες. Οι Αλβανοί μετανάστες δήλωσαν καλύτερη υγεία και υψηλότερη ζωτικότητα σε σύγκριση με τους Πόντιους παλινοστούντες, αλλά σε επίπεδα χαμηλότερα από τα αντίστοιχα των Ελλήνων. Από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας έχει προκύψει μια ευελιξία προσαρμογής των μεταναστών από τις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης στην Ελλάδα, επιλέγοντας είτε την εναρμόνιση με το συνδυασμό στοιχείων της χώρας προέλευσης και της χώρας υποδοχής είτε την αφομοίωση, για να προστατεύσουν την προσωπική και την ομαδική τους αυτό-εκτίμηση. Παράλληλα, τα αποτελέσματα της έρευνας που αφορούν την ψυχική υγεία των μεταναστών διαφέρουν από άλλα που συμπεραίνουν ότι η μετανάστευση σχετίζεται με την εμφάνιση της ψυχοπαθολογίας. Σχετικά με την προσλαμβανόμενη ποιότητα ζωής, οι διαφορές μεταξύ παλινοστούντων, μεταναστών και Ελλήνων εντοπίζονται στις διαστάσεις σωματικής και ψυχολογικής ευημερίας. Ειδικότερα, οι Αλβανοί μετανάστες σημείωσαν χαμηλότερα επίπεδα σωματικής ευημερίας, δηλαδή υψηλότερα επίπεδα σωματικού πόνου και προβλήματα ύπνου αλλά και χαμηλότερα επίπεδα θετικών συναισθημάτων σε σύγκριση με τους Έλληνες (Πράπας & Μαυρέας, 2015). Είναι σαφές ότι τα άτομα που μεταναστεύουν βιώνουν μια πολιτισμική απώλεια διότι θλίβονται και στενοχωριούνται για την κοινωνία και την κοινότητα που άφησαν πίσω. Αρχικά μπορεί να έχουν αμφιβολίες για την απόφαση που πήραν και είναι πιθανό να νιώσουν θυμό, ενοχές και θλίψη που έχασαν την ταυτότητα τους.

Εάν η στενοχώρια, η θλίψη και ο θυμός συνεχίζουν για μεγάλο χρονικό διάστημα, μπορεί να επηρεάσουν την ψυχική υγεία των μεταναστών και να δημιουργήσουν εμπόδια στην προσαρμογή τους στην νέα χώρα .

4.3 Η οικονομική κρίση ως παράγοντας επικινδυνότητας

Είναι γνωστό, τα τελευταία χρόνια, η οικονομική κρίση που πλήττει την Ελλάδα επιβαρύνει το βιοτικό επίπεδο των Ελλήνων πολιτών αλλά και όσων μεταναστών φιλοξενούνται στο έδαφός της. Η κρίση μεταβάλλει τα κοινωνικό-οικονομικά δεδομένα, όπως δείχνουν τα στοιχεία διεθνών οργανισμών που επανατοποθετούν την

Ελλάδα χαμηλότερα στην κλίμακα των ανεπτυγμένων χωρών (Παπαγεωργίου & Τσιρώνης). Η παγκόσμια οικονομική κρίση που πλήττει στις μέρες μας και την ελληνική κοινωνία αποτελεί έναν παράγοντα πολλαπλών ανατροπών με σημαντικές επιπτώσεις τόσο στο επίπεδο της συλλογικής λειτουργίας, όσο και στο ατομικό επίπεδο. Η προβληματική δομή και λειτουργία του ελληνικού κράτους εντείνει μάλιστα τις συνέπειες της κρίσης, με αποτέλεσμα να επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό τις ζωές των ατόμων που ζουν σε αυτό. Η ζωή και η προσωπικότητα του κάθε ατόμου και πόσο μάλλον στην σύγχρονη εποχή είναι συνδεδεμένες με την εργασία και το οικονομικό του υπόβαθρο. Η εργασία διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στο προσδιορισμό της ταυτότητας αλλά και της εικόνας του εαυτού του σύγχρονου ανθρώπου. Εκτός από τα πρακτικά προβλήματα που μπορεί να αντιμετωπίσει το άτομο χωρίς εργασία, καταρρέει και ο συναισθηματικός του κόσμος. Η εργασία αλλά και η κοινωνική αυτοπεποίθηση που απορρέει από αυτήν, επηρεάζει τον τρόπο αλληλεπίδρασης με τους άλλους, ακόμα και με άτομα του στενού οικογενειακού περιβάλλοντος (Μπούρα & Λύκουρα, 2013). Οι περισσότεροι ερευνητές συμφωνούν ότι η απώλεια εργασίας αυξάνει τον κίνδυνο ψυχιατρικών διαταραχών και των σωματικών επιπτώσεων τους. πολλές μελέτες μαρτυρούν ότι υπάρχει συσχέτιση ανάμεσα στην ανεργία και στην αύξηση της κατάθλιψης, του άγχους και της αντικοινωνικής συμπεριφορά. Μια μελέτη από τους Paul & Moser σχετικά με τις επιδράσεις της ανεργίας στη ψυχική υγεία έδειξε ότι ο μέσος όρος των ατόμων που πάσχουν από ψυχολογικά προβλήματα ήταν υπερδιπλάσιος για τους άνεργους (34%) σε σχέση με αυτούς που εργάζονταν (16%). Η οικονομική κρίση και η μακρόχρονη ανεργία οδηγεί πολλά άτομα στον κοινωνικό αποκλεισμό και στη φτώχεια, με αποτέλεσμα αυξημένο κίνδυνο για πρόωρη θνησιμότητα και υψηλή νοσηρότητα κυρίως σε άτομα τα οποία ανήκουν σε μειονότητες, στους μετανάστες και τους χρονίως πάσχοντες από ψυχικά ή σωματικά νοσήματα (Κυριόπουλος, Τσιάντου, 2009, όπως αναφέρεται στο άρθρο της Καραϊσκού, Μαλλιάρου & Σαράφης, 2012). Οι ψυχικές διαταραχές και ιδιαίτερα οι συναισθηματικές, κρίνονται πρωταρχικής σημασίας για την δημόσια υγεία καθώς κατατάσσονται στις πρώτες αιτίες που προκαλούν σημαντική έκπτωση της λειτουργικότητας και μάλιστα σύμφωνα με τον Π.Ο.Υ. αναμένονται μέχρι το 2020 να καταστούν δεύτερες σε συχνότητα εμφάνισης , μετά την ισχαιμική καρδιοπάθεια. Το ζήτημα των επιπτώσεων της οικονομικής κρίσης στην ψυχική υγεία απασχολεί ιδιαίτερα τον επιστημονικό κλάδο και τονίζουν την ανάγκη παροχής της κατάλληλης παρέμβασης από τα συστήματα υγείας. Στο

περιοδικό Lancet αναφέρεται ότι οι καταθλιπτικές διαταραχές και ο αριθμός των αυτοκτονιών θα αυξηθούν σημαντικά. Μάλιστα, σύμφωνα με άρθρο του Γιωτάκου, στο Ηνωμένο Βασίλειο αναμένεται τριπλασιασμός των ψυχωτικών επεισοδίων, διπλασιασμός της κατάχρησης αλκοόλ και διπλασιασμός ή τριπλασιασμός των καταθλιπτικών επεισοδίων ενώ πρόσφατες αναφορές δείχνουν ήδη αύξηση των αυτοκτονιών στην Ιαπωνία. Στη Χιλή βρέθηκε ισχυρή σχέση μεταξύ απότομης περικοπής του εισοδήματος και εμφάνισης ψυχιατρικών διαταραχών, με τη μείωση του εισοδήματος να πραγματοποιείται 6 μήνες πριν από την έναρξη της συμπτωματολογίας (Γιωτάκος, 2010). Από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων πραγματοποιήθηκε έρευνα πεδίου σε αντιπροσωπευτικό δείγμα 5000 περίπου ενηλίκων ηλικίας 18-74 ετών. Για το σκοπό της έρευνας πραγματοποιήθηκαν συνεντεύξεις στα σπίτια των συμμετεχόντων από τον Ιούλιο του 2009 έως και τον Ιανουάριο του 2010. Σύμφωνα με την έρευνα, φάνηκε δραματική αύξηση της συμπτωματολογίας σε άτομα με μικρότερο οικογενειακό εισόδημα ή σε άτομα που αντιμετωπίζουν σοβαρές οικονομικές δυσκολίες. Τα άτομα που αντιμετώπιζαν αρκετές έως πολλές οικονομικές δυσκολίες (ανεξάρτητα από το ύψος του εισοδήματός τους) ήταν σχεδόν 3 φορές πιο πιθανό να εμφανίσουν σοβαρή ψυχοπαθολογία σε σχέση με τα άτομα που δεν αντιμετώπιζαν οικονομικές δυσκολίες. Συγκεκριμένα, άτομα χωρίς οικονομικά προβλήματα εμφάνισαν συχνότητα σοβαρής ψυχιατρικής συμπτωματολογίας σε ποσοστό περίπου 3% και κατάθλιψη σε ποσοστό 1% ενώ τα ποσοστά στα άτομα με πολλές οικονομικές δυσκολίες ήταν 22% και 12% αντίστοιχα. Όσον αφορά την απασχόληση, τη μικρότερη συχνότητα σοβαρής ψυχοπαθολογίας είχαν όσοι εργάζονται (είτε πλήρους, είτε μερικής απασχόλησης). Οι άνεργοι είχαν διπλάσια σχεδόν πιθανότητα να εμφανίσουν σοβαρή ψυχοπαθολογία ακόμη και όταν λαμβάνονται υπόψη και όλοι οι άλλοι παράγοντες που μπορεί να επηρεάζουν την συσχέτιση π.χ. εισόδημα (Ευθυμίου, Αργάλια, Κασκαμπά & Μακρή, 2013). Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι οι οικονομικοί μετανάστες πλήττονται σε μεγαλύτερο βαθμό από την οικονομική κρίση με κίνδυνο να επηρεάσει πολύ την υγεία τους. Παράγοντες όπως οι κοινωνικές διακρίσεις, ο κοινωνικός αποκλεισμός, η ανασφάλεια και η φτώχεια, φαίνεται να συντελούν στην μεγιστοποίηση των συνεπειών της οικονομικής ύφεσης στα κατώτερα κοινωνικό – οικονομικά στρώματα (Μπούρα & Λύκουρα, 2013). Η ανισότητα των αποδοχών μεταξύ των γηγενών και μεταναστών εργατών που προϋπήρχε της κρίσης άφησε ακόμη περισσότερο εκτεθειμένες τις κοινότητες μεταναστών στις επιπτώσεις της οικονομικής ύφεσης.

Παρόλο που δεν υπάρχουν εκτεταμένα και ακριβή στατιστικά στοιχεία –ιδιαιτέρως για τους μη καταγεγραμμένους μετανάστες- έρευνες σε τοπικό επίπεδο επισημαίνουν ότι η γενικότερη οικονομική αβεβαιότητα αυξάνει τους κοινωνικούς κινδύνους της εκμετάλλευσης και της περιθωριοποίησης των πιο φτωχών από τους φτωχούς στην Ελλάδα. Η αύξηση των κρουσμάτων ξеноφοβίας επιτείνει ακόμη περισσότερο αυτήν την κατάσταση (Παπαγεωργίου & Τσιρώνης).

4.4 Προστατευτικοί παράγοντες που διευκολύνουν την προσαρμογή στο νέο περιβάλλον.

Οι οικονομικοί μετανάστες αντιμετωπίζουν τεράστιες δυσκολίες όσον αφορά την προσαρμογή τους σε ένα νέο και ίσως αφιλόξενο για αυτούς περιβάλλον. Η κοινωνική τους προσαρμογή, σαφέστατα αργεί να έρθει διότι έχουν ιδιαιτερότητες και κυρίως πολιτισμικές που δεν συμβαδίζουν και διαφοροποιούνται από την νοοτροπία και τα πολιτισμικά χαρακτηριστικά των Ελλήνων. Η πορεία λοιπόν της κοινωνικής προσαρμογής του μετανάστη εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την εξέλιξη της κοινωνικής του ανάπτυξης. Η κοινωνία όπως γνωρίζουμε δεν είναι επαρκώς εκπαιδευμένη για την ζωή μέσα σε πολυπολιτισμική κοινότητα με αποτέλεσμα οι διαφορές των ομάδων όσον αφορά τα ήθη και έθιμα, τις παραδόσεις, τις θρησκευτικές πεποιθήσεις και τις ηθικές αρχές να εντείνονται και να ενισχύονται (Τσουκαρέλλης & Παπάνης, 2007).

Οι προστατευτικοί παράγοντες χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες. Αρχικά, είναι οι ατομικοί προστατευτικοί παράγοντες, όπως οι καλές γνωστικές λειτουργίες, η θετική αυτοαντίληψη, ο ευπροσάρμοστος χαρακτήρας, αισιοδοξία, αυτοέλεγχος και αίσθηση του χιούμορ. Επίσης, μια άλλη κατηγορία προστατευτικών παραγόντων είναι οι οικογενειακοί. Πιο συγκεκριμένα, είναι η οικογένεια δηλαδή οι καλές σχέσεις, το θετικό κλίμα και το καλό οργανωμένο περιβάλλον. Τέλος, υπάρχουν και οι περιβαλλοντικοί προστατευτικοί παράγοντες. Στο ευρύτερο περιβάλλον, η ύπαρξη σχέσεων με την οικογένεια αλλά και με τον φιλικό περίγυρο παίζουν σημαντικό ρόλο στην προσαρμογή του μετανάστη στην ελληνική κοινωνία.

Είναι σημαντικό, σε αυτό το σημείο να τονίσουμε ότι η οικογένεια διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στο να νιώσει οικεία το άτομο στο ξένο περιβάλλον. Η οικογένεια δεν είναι μόνο ο χώρος όπου ξεκινούν οι προσκολλήσεις, τα πρότυπα και οι μιμήσεις, αλλά είναι και το μέρος που ο καθένας διδάσκεται πολλούς από τους κοινωνικούς

ρόλους. Το οικογενειακό περιβάλλον, ουσιαστικά αμβλύνει τις συνέπειες των δυσμενών καταστάσεων που αντιμετωπίζει ο μετανάστης στην χώρα υποδοχής. Παράλληλα, οι πηγές στήριξης που σχετίζονται με τα ανθρώπινα, υλικά και κοινωνικά «εφόδια» που διαθέτει το άτομο συμβάλλουν στην προσαρμογή τους. Για παράδειγμα, η παροχή ευκαιριών εργασίας αποτελεί μια διαθέσιμη πηγή την οποία μπορεί να χρησιμοποιήσει ένας οικονομικός μετανάστης κατά την προσαρμογή του στο κοινωνικό περιβάλλον. Οι προστατευτικοί παράγοντες αμβλύνουν την πιθανότητα εκδήλωσης προβλημάτων ή συσχετίζονται με αυξημένη πιθανότητα εμφάνισης θετικών ευρημάτων και βελτίωση της ψυχικής υγείας (Χατζηχρήστου, Λαμπροπούλου & Αδαμοπούλου). Κάθε προστατευτικός παράγοντας συμβάλλει στην πρόληψη περισσότερων του ενός αρνητικών αποτελεσμάτων (Durlak, 1998, όπως αναφέρεται στο άρθρο των Χατζηχρήστου, Λαμπροπούλου & Αδαμοπούλου). Επιπλέον, οι μετανάστες που εμφανίζουν ψυχική ανθεκτικότητα σε σοβαρές και αντίξοες συνθήκες, χαρακτηρίζονται από μια σειρά προστατευτικών παραγόντων, όπως κοινωνικότητα, αίσθηση επάρκειας και ελέγχου και καλή σχέση με το οικογενειακό τους περιβάλλον. Λέγοντας ψυχική ανθεκτικότητα εννοούμε μια δυναμική διαδικασία θετικής προσαρμογής, παρά την ύπαρξη δύσκολων συνθηκών και παρά την έκθεση σε παράγοντες επικινδυνότητας (Luthar, Cicchetti & Bekker, 2000. Luthar, 2006. Masten, 2001. Rutter, 2006, όπως αναφέρεται στο άρθρο Χατζηχρήστου, Λαμπροπούλου & Αδαμοπούλου). Η ψυχική και ουσιαστική προσαρμογή των μεταναστών εξαρτάται, σύμφωνα με έρευνες πολύ περισσότερο από τον βαθμό εμπλοκής τους στην ελληνική κουλτούρα, σε σύγκριση με τον βαθμό προσίλωσης που δείχνουν στον πολιτισμό της πατρίδας τους (Γρηγορίου, 2011).

Καταλήγοντας, η συνολική διεκδίκηση πλήρη κοινωνικών, πολιτικών και εργασιακών δικαιωμάτων είναι ένας ακόμη τρόπος ενδυνάμωσης και αποδοχής τους από την ελληνική κοινωνία αλλά και ιδιαίτερα καθοριστικός τρόπος στην εξέλιξη της ψυχικής τους υγείας (Σαββάκης, 2012).

ΕΡΕΥΝΑ

5. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

5.1 Ερευνητική Μέθοδος

Στην παρούσα έρευνα χρησιμοποιήσαμε την ποιοτική μέθοδο διότι θεωρήθηκε καταλληλότερη αναφορικά με την συγκέντρωση πληροφοριών και στοιχείων της «καθημερινότητας» των ανθρώπων. Η φύση του ερευνητικού προβλήματος απαιτούσε την εφαρμογή ποιοτικών μεθοδολογιών. Σημαντικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν την ποιοτική έρευνα είναι ότι έχει μια φυσιολογική ροή και κατά ένα μεγάλο βαθμό δεν είναι κατευθυνόμενη από τον ερευνητή. Οι Lincoln και Guba, εξάλλου, έγραφαν το 1985 ότι οι ποιοτικές μέθοδοι είναι φυσικές (Lincoln και Guba, 1985, όπως αναφέρεται στο άρθρο της Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008). Ο ερευνητής έτσι μπορεί να διεισδύσει στην προσωπικότητα των υποκειμένων και να κατανοήσει τις κοινωνικές επιρροές που τα υποκείμενα έχουν δεχτεί (Παπαγεωργίου, 1998: 9-10, όπως αναφέρεται στο άρθρο της Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008). Ο ερευνητής που ακολουθεί την ποιοτική μέθοδο παρατηρεί, παίρνει συνεντεύξεις και καταγράφει τα γεγονότα και τα δεδομένα όπως ακριβώς έχουν (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008). Παράλληλα, μέσω των ποιοτικών μεθόδων μπορεί να στοχεύσει στο τι σημαίνει για τα υποκείμενα η εμπειρία για την οποία μιλούν, με άλλα λόγια, να εμβυθύνει. Η ποιοτική λοιπόν προσέγγιση αφορά την παρατήρηση και την ερμηνεία της πραγματικότητας των υποκειμένων, ασχολείται δηλαδή με τον τρόπο με τον οποίο βιώνεται και παράγεται η κοινωνική πραγματικότητα. Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι η ποιοτική έρευνα έχει δυο μοναδικά χαρακτηριστικά. Το πρώτο είναι ότι ο ερευνητής αποτελεί το μέσο με το οποίο διεξάγεται η έρευνα, και το δεύτερο είναι ότι ο κύριος σκοπός είναι να διερευνήσει κάποιες μορφές του κοινωνικού συστήματος που μελετά. Αυτά τα δύο χαρακτηριστικά είναι αναπόσπαστα μέρη της όλης διαδικασίας. Στοχεύει δηλαδή όχι στην περιγραφή μιας στάσης ή μιας συμπεριφοράς αλλά στην ολιστική κατανόηση. Ο ερευνητής πραγματοποιώντας μια ποιοτική μελέτη εμβυθίζεται στο κοινωνικό χώρο που μελετάει και προσπαθεί να δει τα πράγματα από την πλευρά των ερωτώμενων. Παράλληλα, ο ερευνητής που ακολουθεί ποιοτική μέθοδο παρατηρεί, παίρνει συνεντεύξεις, κρατά σημειώσεις, περιγράφει και ερμηνεύει τα φαινόμενα όπως ακριβώς έχουν. Όταν εργάζεται πάνω στο πεδίο που μελετά, είναι πάντα ενεργός,

γιατί οι ποιοτικές μέθοδοι απαιτούν να γίνεται χρήση όλων εκείνων των στοιχείων, που ο ερευνητής συναντά: σχόλια από όσους σχετίζονται με το αντικείμενο, κάτι που ο ίδιος παρατηρεί, ακόμα και τον τρόπο που τα υποκείμενα κάθονται ή συνομιλούν (Eisner, 1991). Οι ποιοτικές μέθοδοι σε μεγάλο βαθμό επηρεάζονται από την κουλτούρα-πολιτισμό του ερευνητή. Ο ερευνητής καλείται να ερμηνεύσει τα δεδομένα που έχουν συλλεχθεί και να αναδείξει τα τελικά συμπεράσματα, χρησιμοποιώντας τις παρατηρήσεις του. Τέλος, η ποιοτική έρευνα χαρακτηρίζεται από ευελιξία και δυναμικότητα διότι ακολουθεί τη ροή των αλλαγών του φαινομένου και του πλαισίου, προσαρμόζοντας ανάλογα τις μεθόδους. Σκοπός λοιπόν της έρευνας κατά την ποιοτική προσέγγιση δεν είναι ο έλεγχος ήδη διατυπωμένων ερωτήσεων αλλά η ανακάλυψη νέων πτυχών και διαστάσεων του εξεταζόμενου αντικείμενου και η εις βάθος κατανόηση του (Τσιώλης, 2011).

5.2 Στρατηγικές συλλογής δεδομένων

5.1.1 Συνέντευξη

Η συνέντευξη αποτελεί ίσως την πιο διαδεδομένη μέθοδο συλλογής ποιοτικών δεδομένων στις κοινωνικές επιστήμες. Επιχειρεί να κατανοήσει τον κόσμο από την πλευρά του υποκειμένου, να ξεδιπλώσει την ουσία των εμπειριών του ατόμου και να εξαγάγει τη βιωμένη εμπειρία τους σε επιστημονικές ερμηνείες. Η συνέντευξη ως ερευνητικό εργαλείο παίρνει πολλές μορφές. Μπορεί να είναι αυστηρά δομημένη, δηλαδή να βασίζεται σε ένα δομημένο σχέδιο συνέντευξης, να είναι τηλεφωνική συνέντευξη ή συνέντευξη πρόσωπο με πρόσωπο. Επίσης διακρίνουμε τρεις τύπους συνέντευξης, την δομημένη, την ημιδομημένη και την μη δομημένη συνέντευξη. Πιο συγκεκριμένα, η δομημένη συνέντευξη βασίζεται σε ένα αυστηρά προκαθορισμένο σύνολο ερωτήσεων, το οποίο τίθεται με ενιαίο τρόπο στους ερωτώμενους. Η ημιδομημένη συνέντευξη χαρακτηρίζεται από ένα σύνολο προκαθορισμένων ερωτήσεων αλλά παρουσιάζει μια μεγαλύτερη ευελιξία όσον αφορά την σειρά των ερωτήσεων αλλά και την τροποποίηση του περιεχομένου των ερωτήσεων ανάλογα με τον ερωτώμενο. Τέλος, η μη δομημένη συνέντευξη δεν έχει ως στόχο τις προκαθορισμένες ερωτήσεις αλλά βασίζεται σε θεματικές περιοχές πάνω στις οποίες αναπτύσσεται η αλληλεπίδραση μεταξύ ερευνητή και ερωτώμενου (Ιωσηφίδης, 2008). Πρέπει να τονίσουμε ότι η συνέντευξη είναι μια μέθοδος, η οποία επιτρέπει στον ερευνητή να αντλήσει μια πληροφορία σε βάθος, ιδιαίτερα όταν πρόκειται για

την διερεύνηση πολύπλοκων κοινωνικών συμπεριφορών, στάσεων και αντιλήψεων, δηλαδή να δει τον κοινωνικό κόσμο και τα κοινωνικά φαινόμενα μέσα από τα μάτια των κοινωνικών υποκειμένων. Παράλληλα, προϋποθέτει την αμεσότητα της σχέσης του ερευνητή και του ερωτώμενου που μπορεί να οδηγήσει στην διερεύνηση θεμάτων που δεν ήταν προκαθορισμένα από πριν. Ωστόσο, η μέθοδος αυτή χρειάζεται αυξημένα επικοινωνιακά προσόντα και ευαισθησία από την πλευρά του ερευνητή καθώς και ευελιξία. Στην συγκεκριμένη ποιοτική έρευνα θα χρησιμοποιήσουμε τη συνέντευξη σε βάθος. Αυτό το είδος της συνέντευξης κατευθύνει τον ερωτώμενο σε βασικούς άξονες αλλά του δίνεται η ευκαιρία να εκφράσει τις σκέψεις και τις απόψεις του ελεύθερα και σε βάθος (Ιωσηφίδης, 2008). Έχουμε λάβει συνεντεύξεις από άντρες μετανάστες από την Αλβανία οι οποίοι μένουν στην Ελλάδα και συγκεκριμένα στο νομό Ηλείας πολλά χρόνια. Οι ερωτώμενοι που έχουν επιλεγεί για την συγκεκριμένη έρευνα αποτελούν χαρακτηριστικές, τυπικές περιπτώσεις που αντιπροσωπεύουν το θέμα το οποίο θα μελετήσουμε, δηλαδή την κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στη ελληνική κοινωνία καθώς και την ψυχική τους υγεία.

5.1.2 Τύπος συνέντευξης και ερωτήσεων

Στην ερευνητική αυτή εργασία έχει χρησιμοποιηθεί η ημιδομημένη συνέντευξη και οι ανοικτές ερωτήσεις. Αυτό συμβαίνει διότι είναι καλό να υπάρχει αλληλεπίδραση μεταξύ του ερευνητή και του ερωτώμενου και δεν έχει αυστηρή δόμηση. Είναι πιο ευέλικτη μορφή συνέντευξης και επιτρέπει να εμβαθύνει κανείς περισσότερο. Ο Tuckman, (όπως αναφέρεται στο άρθρο της Παρασκευοπούλου- Κόλλια, 2008) όρισε τις συνεντεύξεις ως δυνατότητα «εισόδου» στο τι διαδραματίζεται στο μυαλό του υποκειμένου (Tuckman, 1972). Οι συνεντεύξεις προβάλλουν τις γνώσεις που το υποκείμενο κατέχει (πληροφορίες και γνώσεις), τι του αρέσει και τι όχι (αξίες και προτιμήσεις) και κυρίως τι σκέπτεται (απόψεις και αντιλήψεις). Επιτρέπει στον ερευνητή να αντλήσει πληροφορίες σε βάθος ειδικότερα αν πρόκειται για κοινωνικές συμπεριφορές, στάσεις και αξίες καθώς και διερεύνηση θεμάτων που δεν είχαν οριστεί προηγουμένως λόγω της αμεσότητας που υπήρχε (Ιωσηφίδης, 2008). Όσον αφορά τις ερωτήσεις που διατυπώθηκαν στην συνέντευξη ήταν ανοικτές ερωτήσεις, οι οποίες έχουν σκοπό να αφήνουν τον ερωτώμενο ελεύθερο και χωρίς κάποια πίεση να απαντήσει στην ερώτηση που του έγινε. Το είδος αυτών των ερωτήσεων χρησιμοποιούνται κυρίως στις μη δομημένες συνεντεύξεις και στις ημιδομημένες

συνεντεύξεις (Ιωσηφίδης, 2008). Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι δεν χρησιμοποιήθηκαν καθοδηγητικές ερωτήσεις που σκοπό είχαν να καθοδηγήσουν έμμεσα τον ερωτώμενο προκειμένου να συμφωνήσει με την άποψη του ερευνητή ούτε και ερωτήσεις προκατάληψης που πρόσβαλαν ή έθιξαν κάποιον από τους ερωτώμενους. Οι ερωτήσεις που έγιναν, όπως αναφέρουν και στο βιβλίο τους οι Ritchie & Lewis, 2003 ήταν καθαρές, κατανοητές και σαφείς καθώς και σχετικές και χρήσιμες με την έρευνα που πραγματοποιήσαμε.

5.3 Περιορισμοί της έρευνας

Ωστόσο, αξίζει να τονιστεί ότι η παρούσα έρευνα είχε και κάποιους περιορισμούς κατά την διεξαγωγή της, οι οποίοι είναι οι εξής:

- Αρχικά, η ποιοτική έρευνα χαρακτηρίζεται από έλλειψη αντιπροσωπευτικότητας (δεν επιτρέπει γενίκευση). Πιο συγκεκριμένα, οι απόψεις και οι αντιλήψεις του παρόντος δείγματος δεν είναι αντιπροσωπευτικές του γενικού πληθυσμού. Το κάθε άτομο από το δείγμα μας παραθέτει τα προσωπικά του βιώματα και συναισθήματα.
- Στην συνέχεια, ο αριθμός των συμμετεχόντων δεν θεωρείται επαρκής(στο σύνολο 8 συμμετέχοντες) για την διεξαγωγή έγκυρων αποτελεσμάτων.
- Επιπροσθέτως, το δείγμα μας αποτελείται μόνο από άτομα που είχαν Αλβανική καταγωγή. Δεν βρέθηκαν άτομα από άλλες εθνικότητες στην περιοχή όπου έλαβε μέρος η έρευνα.
- Τέλος, οι συμμετέχοντες δεν μιλούσαν πολύ κατά την διάρκεια της συνέντευξης. Οι απαντήσεις τους ήταν λιτές και πολλές φορές μονολεκτικές. Η στάση τους αυτή, σίγουρα δεν οφείλεται στο γεγονός ότι δεν γνώριζαν καλά την ελληνική γλώσσα. Το δείγμα μας είναι αρκετά χρόνια στην Ελλάδα και μιλούσε πολύ καλά ελληνικά, και από την πλευρά μου προσπαθούσα να τους μιλάω όσο πιο απλά μπορώ και να τους εξηγώ οτιδήποτε δεν κατανοούν. Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι παρατηρήθηκε μια επιφυλακτικότητα στον τρόπο συμπεριφοράς τους. Ενώ αναφέρθηκαν οι λόγοι για την διεξαγωγή της παρούσας ερευνητικής εργασίας, είναι πιθανόν να φοβήθηκαν και να αγχώθηκαν με τις ερωτήσεις που αφορούσαν την προσωπική τους ζωή. Επίσης, η στάση τους μπορεί να οφείλεται και στο γεγονός ότι ήταν

κουρασμένοι λόγω εργασίας. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν, όταν είχαν ολοκληρώσει τις δουλειές τους.

6. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Η ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων που έχουν συλλεγεί από το ερευνητικό πεδίο αποτελεί το κρίσιμο στάδιο από το οποίο θα προκύψει η θεωρητικοποίηση, ο έλεγχος τυχόν υποθέσεων και τα γενικά και ειδικά συμπεράσματα του ερευνητικού εγχειρήματος. Προϋπόθεση για την ανάλυση του ποιοτικού υλικού είναι η αποτελεσματικότητα που πρέπει να υπάρχει στην διαχείριση δεδομένων (Ιωσηφίδης, 2008).

Πιο συγκεκριμένα, ο πρώτος άξονας αναφέρεται στα δημογραφικά στοιχεία των μεταναστών. Αυτό συμβαίνει προκειμένου να υπάρχει μια γνώση της προσωπικής τους ζωής και για να αισθανθούν πιο άνετα και με λιγότερο άγχος καθώς προχωράμε στις επόμενες ερωτήσεις που θα μας εξασφαλίσουν την απάντηση στο ερευνητικό ερώτημα. Στην πρώτη συνέντευξη, η ηλικία του κυρίου είναι 34 χρονών, έχει οικογένεια και κατάγεται από την Αλβανία. Έχει τελειώσει το Δημοτικό και στην Ελλάδα ζει τα τελευταία 16 χρόνια. Ο δεύτερος συνεντευξιαζόμενος είναι 25 ετών από την Αλβανία. Έχει τελειώσει το γυμνάσιο στην πατρίδα του και βρίσκεται στην Ελλάδα από το 2005. Η ηλικία του τρίτου συνεντευξιαζόμενου είναι 32, δεν έχει οικογένεια και είναι στην Ελλάδα 18 χρόνια. Έχει ολοκληρώσει το δημοτικό. Στην τέταρτη συνέντευξη, ο ερωτώμενος είναι 24 χρονών, ανύπαντρος και βρίσκεται 9 χρόνια στην Ελλάδα. Έχει τελειώσει και αυτός το δημοτικό. Όσον αφορά την πέμπτη συνέντευξη, ο ερωτώμενος είναι 38 ετών, έχει δική του οικογένεια και είναι Αλβανός. Έχει ολοκληρώσει το γυμνάσιο και είναι 9 χρόνια στην Ελλάδα. Ο έκτος συνεντευξιαζόμενος είναι 33 ετών, κατάγεται από την Αλβανία και ζει 9 χρόνια στην ελληνική κοινωνία. Στην έβδομη συνέντευξη, ο ερωτώμενος είναι 47 ετών, έχει ολοκληρώσει το γυμνάσιο, είναι παντρεμένος και κατάγεται από την Αλβανία. Ζει τα τελευταία 20 χρόνια στην Ελλάδα. Ο τελευταίος συνεντευξιαζόμενος είναι 29 χρονών, έχει οικογένεια, βρίσκεται στην Ελλάδα 9 χρόνια και είναι Αλβανός. Αυτό

που παρατηρείται από την ανάλυση των δημογραφικών στοιχείων είναι ότι το μορφωτικό επίπεδο των μεταναστών είναι χαμηλό, έχοντας ολοκληρώσει μόνο το δημοτικό και το γυμνάσιο και έχουν έρθει στην Ελλάδα σε μικρή ηλικία. Σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 2001, οι μετανάστες συγκροτούν ένα νεαρό πληθυσμό, που αφορά κατεξοχήν τις παραγωγικές ηλικίες. Πάνω από το 76% είναι 15-64 ετών, ενώ πάνω από το 70% είναι 15-49 ετών (Moisidis & Papadopoulou, 2011). Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι η ηλικία και το φύλο, σύμφωνα με τον Rogler (1994), διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην εμπειρία της μετανάστευσης. Οι πιο μεγάλοι σε ηλικία φαίνεται να αντιμετωπίζουν περισσότερα συμπτώματα κατάθλιψης, ψυχολογικής δυσφορίας και ψυχοσωματικών προβλημάτων (Black, Markides & Miller, 1998. Mui et al., 2003. Ritsner & Ponizovsky, 2003. Zilber et al., 2001, όπως αναφέρεται στο άρθρο των Σπανέα & Αζίζι, 2008). Σύμφωνα με την ερμηνεία αυτή, οι διαφοροποιήσεις νέων και μεγαλύτερων σε ηλικία μεταναστών σε επίπεδο ψυχολογικής δυσφορίας οφείλεται στην καλύτερη και ταχύτερη προσαρμογή των νέων ηλικιακά μεταναστών διότι υιοθετούν μια πιο ευέλικτη στάση όσον αφορά την εναρμόνιση στο νέο κοινωνικό περιβάλλον και αντιμετωπίζουν λιγότερες δυσκολίες στην εκμάθηση της γλώσσας και των πολιτισμικών στοιχείων (Pumariega, Rothe & Pumariega, 2005. Ritsner & Ponizovsky, 1998, όπως γίνεται αναφορά στο άρθρο των Σπανέα & Αζίζι, 2008). Επίσης μια σειρά ερευνών που έχουν γίνει από το 1990 δείχνει ότι το γυναικείο φύλο είναι πιο επιρρεπές σε συμπτώματα ψυχοπαθολογίας. Αυτό ίσως συμβαίνει διότι οι άνδρες αποφασίζουν να μεταναστεύσουν και οι γυναίκες αναγκάζονται να τους ακολουθήσουν. Η αναγκαστική μετανάστευση συνεπάγεται αυτόματα απομάκρυνση από το οικογενειακό τους περιβάλλον και το υποστηρικτικό τους δίκτυο και δυσχεραίνει την προσαρμογή τους στο νέο περιβάλλον (Flaskerud & Uman, 1996. Ghaffarian, 1998).

Ο δεύτερος άξονας αφορά την διαδικασία της μετανάστευσης. Θα αναλύσουμε τους λόγους για τους οποίους εγκατέλειψαν την πατρίδα τους, αν έφυγαν μόνοι τους και αν θεωρούν ότι είναι σωστή η επιλογή τους να την εγκαταλείψουν. Αρχικά, θα αναφερθούμε στα αίτια εγκατάλειψης της πατρίδας τους. Στην πρώτη συνέντευξη, ο ερωτώμενος απάντησε **«Λόγω της φτώχειας και οικονομικών λόγων, έκανα 9 μήρες με τα πόδια, πέρασα όλη την Ελλάδα»**. Ο δεύτερος συνεντευξιζόμενος έδωσε την εξής απάντηση **«Έφυγα λόγω τη φτώχειας, δεν είχα να φάω, για ένα καλύτερο μέλλον»**. Στην τρίτη συνέντευξη, η απάντηση ήταν **«Για να περάσω καλά, για να έχω μια καλύτερη ζωή»**. Ο τέταρτος συνεντευξιζόμενος αποκρίθηκε **«Έφυγα λόγω της**

οικονομικής κατάστασης, δεν περνούσα καλά, για κάτι πιο καλύτερο». Ο πέμπτος ερωτώμενος απάντησε *«Για μια καλύτερη ζωή»*. Στην έκτη συνέντευξη, ο μετανάστης απάντησε *«Έφυγα για οικονομικούς λόγους»*. Στην έβδομη και στην τελευταία συνέντευξη η απάντηση ήταν η ίδια *«Έφυγα λόγω της φτώχειας»*. Σε αυτό το σημείο, αξίζει να επισημανθεί ότι η μετανάστευση όπως γνωρίζουμε δεν είναι μόνο μια γεωγραφική μετακίνηση πληθυσμών αλλά ουσιαστικά είναι ένα παιχνίδι αναπροσαρμογών και ανακατασκευής της προσωπικής ταυτότητας των μεταναστών και των προοπτικών στο νέο περιβάλλον (Ψημμένος, 2004). Αυτό που παρατηρείται από τις απαντήσεις τους είναι ότι στην ουσία ο κύριος λόγος εγκατάλειψης της πατρίδας τους είναι η ανασφάλεια που επικρατούσε σε αυτή. Πιο συγκεκριμένα, ο οικονομικός χαρακτήρας των αλβανικών μεταναστευτικών κινήσεων προς την Ελλάδα φαίνεται και από την απογραφή του 2001, όπου το 55% των Αλβανών μεταναστών δηλώνει ότι έχει έρθει για να εργαστεί (Moisidis & Papadopoulou, 2011). Είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι η μετανάστευση ενέχει μια οξεία τραυματική φάση. Στην ψυχολογία αυτό που δίνει σε ένα συμβάν τραυματική αξία είναι οι συγκεκριμένες ψυχολογικές συνθήκες της σχέσης του υποκειμένου με το αντικείμενο αγάπης του, η αποτελεσματικότητα και η ψυχική σύγκρουση που επιφέρει και αυτό γιατί το εγώ στέλνει ένα «σημάδι ανησυχίας» στην προσπάθεια του να αποφύγει το άγχος και την ένταση, συχνά σύνδρομο της τραυματικής κατάστασης κάποιου που βρίσκεται σε προσωρινή ή μόνιμη αδυναμία. Η εμπειρία λοιπόν της μετανάστευσης μπορεί να δημιουργήσει φοβίες μπροστά στον εσωτερικό ή εξωτερικό κίνδυνο ή άλλες εκδηλώσεις ανησυχίας και άγχους, όπως αϋπνία ή εφιάλτες. Με λίγα λόγια η μετανάστευση δεν αποτελεί μια μεμονωμένη τραυματική εμπειρία που παρατηρείται μόνο κατά την διάρκεια του αποχωρισμού του ατόμου από τον τόπο καταγωγής του αλλά και στον τόπο άφιξης του, καθώς τότε κατανοεί τις απώλειές του, δηλαδή τα σημεία προσδιορισμού του κοινωνικού εγώ. Σε κάθε μεταναστευτική κίνηση υπάρχουν συναισθήματα θλίψης, πόνου και λύπης. Η μετανάστευση λοιπόν αντικατοπτρίζει μια κατάσταση κρίσεως. Εάν εξαιτίας της προδιάθεσης του χαρακτήρα ή των συνθηκών της μετανάστευσης, το Εγώ του μετανάστη έχει φθαρεί ή είναι κατεστραμμένο από την τραυματική εμπειρία που βίωσε, θα είναι δύσκολο για εκείνον να αναρρώσει από το στάδιο της αποδιοργάνωσης που βρίσκεται, έχοντας ως αντίκτυπο να εμφανίσει κάποια σωματική ή ψυχική ασθένεια. Εάν όμως έχει επαρκή ικανότητα προσαρμοστικότητας, τότε όχι μόνο θα ξεπεράσει την κρίση αλλά θα αναγεννηθεί και θα γίνει πιο δημιουργικός (Χατήρα, 2012). Στην δεύτερη ερώτηση

που τους έγινε, η απάντηση ήταν η ίδια από όλους τους συμμετέχοντες. Έφυγαν μόνοι τους, χωρίς τις οικογένειες τους και πολλές φορές ακόμα και κρυφά χωρίς να το γνωρίζει το οικογενειακό τους περιβάλλον. Έρευνες που βρίσκονται ακόμα σε εξέλιξη έχουν δείξει ότι το μεγαλύτερο ποσοστό είναι άνδρες, κάτι που οδηγεί στην υπόθεση πως αυτοί που μεταναστεύουν αρχικά είναι είτε οι αρχηγοί της οικογένειας είτε τα νεότερα μέλη της. Αυτοί θα συγκεντρώσουν χρήματα στοχεύοντας να συμβάλλουν στον οικονομικό προϋπολογισμό της οικογένειας (Μαυρέας, 1998). Αυτή η φυγή τους ίσως δείχνει την αποφασιστικότητα τους και την βεβαιότητα τους να φύγουν από την χώρα τους, η οποία δεν έχει κάτι να τους προσφέρει και τους έχει ουσιαστικά «πληγώσει». Ίσως ο λόγος που δεν το είπαν στις οικογένειες τους ήταν ότι δεν ήθελαν να αναβάλλουν σε καμία περίπτωση την φυγή τους λόγω του ότι το οικογενειακό περιβάλλον μπορεί να ήταν αρνητικό. Τέλος, το γεγονός ότι έφυγαν μόνοι τους ίσως να σημαίνει και προστασία της οικογένειας τους. Δηλαδή προτιμούν να πάνε πρώτα οι ίδιοι σε μια ξένη και άγνωστη γι' αυτούς χώρα και όταν γίνει καλύτερη και πιο σταθερή η ζωή τους να μπορούν να φέρουν και τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειας τους. Στην τρίτη και τελευταία ερώτηση του δεύτερου άξονα, η απάντηση τους στο αν θεωρούσαν σωστή επιλογή να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους, οι περισσότεροι απάντησαν ότι ήταν η πιο σωστή επιλογή. Μπορεί οι απαντήσεις τους να ήταν μονολεκτικές λέγοντας ένα «Ναι» αλλά αυτό στην ουσία δείχνει την σιγουριά τους και το πόσο σωστή ήταν η συνειδητή απόφαση τους να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους. Δείχνει μια ανακούφιση από μέρος τους ότι δεν μετάνιωσαν γι' αυτήν την επιλογή τους. Μόνο ο τέταρτος συνεντευξιαζόμενος θεώρησε ότι δεν ήταν σωστή η επιλογή του, αλλά αναγκάστηκε λόγω των οικονομικών δυσκολιών. Η απάντηση του μπορεί να κρύβει μια «ενοχή» ότι εγκατέλειψε την οικογένεια του και ρίχνει τις ευθύνες στον ίδιο του τον εαυτό. Ο μετανάστης λοιπόν βιώνει πολλαπλές απώλειες φεύγοντας από την χώρα καταγωγής, ακόμα και αν είναι σίγουρος για την απόφαση του. Είναι σίγουρο ότι τα συναισθήματα που βιώνει αρχικά είναι η χαρά στο νέο περιβάλλον, για τις προοπτικές που ανοίγονται μπροστά του και μια ανακούφιση για τις αρνητικές και δύσκολες καταστάσεις που πέρασε στην χώρα του. Ουσιαστικά τον συνεπαίρνει το καινούργιο και το διαφορετικό και αισθάνεται καλά με τον εαυτό του. Η πολιτισμική του ταυτότητα παραμένει άθικτη (Μυλωνά, 2015).

Στον τρίτο άξονα θα γίνει αναφορά στις συνθήκες διαβίωσης των μεταναστών στην Ελλάδα. Είναι γνωστό ότι κατά τα τέλη της δεκαετίας του 90, λόγω των πολιτικών

αλλαγών στην Αλβανία πολλοί μετανάστες κατέφευγαν στην Ελλάδα. Είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρον να ακούσουμε τα λόγια των μεταναστών και το πώς αντιμετώπισαν την δύσκολη κατάσταση στην οποία είχαν περιέλθει. Στην πρώτη ερώτηση του τρίτου άξονα, δηλαδή ποιες ήταν οι πρώτες σκέψεις τους κατά την άφιξη τους στην Ελλάδα, έδωσαν ουσιαστικά την ίδια απάντηση. Πιο συγκεκριμένα, ο πρώτος συνεντευξιαζόμενος είπε *«Θέλω να δουλέψω στην Ελλάδα, να περάσω καλά και να φτιάξω ένα σπίτι»*. Στην δεύτερη συνέντευξη ο ερωτώμενος απάντησε *«Θέλω να έχω στην Ελλάδα ένα καλύτερο μέλλον για να φτιάξω κάτι στην πατρίδα μου»*. Στην τρίτη συνέντευξη ο μετανάστης απάντησε *«Να περάσω καλά»*. Ο τέταρτος συνεντευξιαζόμενος απάντησε *«Να μάθω μια τέχνη»*. Στην πέμπτη συνέντευξη δόθηκε η απάντηση *«Να δουλέψω και να ζήσω αξιοπρεπώς»*. Ο έκτος ερωτώμενος είπε *«Να έχω μια καλύτερη ζωή, με μια καλή δουλειά που θα μου προσφέρει ότι χρειάζομαι»* ενώ ο έβδομος απάντησε *«Να έχω μια δουλειά, που θα μπορώ να καλύψω όλες τις ανάγκες μου»*. Στην όγδοη συνέντευξη απάντησε ήταν η ίδια με την προηγούμενη *«Να βρω μια δουλειά, για να μπορώ πληρώνω τα έξοδα μου και να ζήσω λίγο πιο άνετα»*. Παρατηρούμε ότι ο κύριος στόχος του και οι πρώτες σκέψεις τους είναι εργαστούν, να νιώσουν παραγωγικοί και να έχουν μια καλύτερη και πιο άνετη ζωή. Πρέπει να επισημάνουμε ότι το άτομο το οποίο πρόκειται να μεταναστεύσει μπορεί να βιώσει την πείνα, την βία, την καταπάτηση των δικαιωμάτων του. Όταν φεύγει από την πατρίδα του βιώνει την απώλεια σε όλα τα επίπεδα: στην οικογένεια, στην εργασία, στα υποστηρικτικά δίκτυα. Νιώθει αβεβαιότητα για το μέλλον και φοβάται για την ίδια του την ζωή. Όταν εγκαθίσταται στο τόπο προορισμού του υφίσταται μια σοβαρή πολιτισμική αλλαγή στον τομέα της επικοινωνίας, της εργασίας, στον τρόπο ζωής αλλά και στην γλώσσα (Χατζηπουλίδης, 2009). Ωστόσο από τις απαντήσεις που μας έχουν δώσει οι συνεντευξιαζόμενοι παρατηρούμε πόσο ανάγκη έχουν να βρουν μια δουλειά, δεν σκέφτονται κάτι παραπέρα από αυτό ή τις δυσκολίες που πέρασαν αλλά έχουν ως βασικό σκοπό να αποκτήσουν χρήματα για να ζήσουν μια καλύτερη ζωή από αυτήν που ζούσαν στην πατρίδα τους. Στην δεύτερη ερώτηση που τους έγινε αφορούσε την στέγαση και αν είχαν βοήθεια από τους συμπατριώτες τους. Οι απαντήσεις που δόθηκαν είναι οι εξής: *«Έμεινα στον θείο μου, όπου και με βοήθησε γενικά»*, *«Με βοήθησε ένας φίλος μου»*, *«Πήγα κατευθείαν στα αδέρφια μου, που έμεναν σε μια περιοχή της Ηλείας»*, *«Είχα την βοήθεια του θείου μου»*, *«Έμεινα στους φίλους μου, που με βοήθησαν πολύ»*, *«Έμεινα πρόχειρα όπου μπορούσα, είχα ελάχιστη*

*βοήθεια», «Έμεινα σε σπίτι, δεν είχα και πολύ την βοήθεια από άτομα που γνώριζα», «Είχα σπίτι και την βοήθεια συμπατριωτών μου». Βλέπουμε από τις απαντήσεις τους την προσφυγή σε άτυπους φορείς, όπως η οικογένεια ή οι φίλοι προκειμένου να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα και τις δυσκολίες που θα προκύπταν (Παυλόπουλος, Ντάλλα, Γεωργαντή, Μπεζεβέγκης, 2011). Σε αυτό σημείο είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι τα άτομα, τα οποία δεν έχουν βοήθεια από τα υποστηρικτικά δίκτυα και απέτυχε η ενσωμάτωσή τους μπορεί να νιώθουν ματαιώση, η οποία οδηγεί σε κατάθλιψη. Τα δίκτυα λοιπόν μπορούν να μειώσουν το οικονομικό κόστος και τους φυσικούς κινδύνους που περιλαμβάνει η μετανάστευση, παρέχοντας άμεση βοήθεια ή παρέχοντας τους, πληροφορίες επιβίωσης. Τα δίκτυα αυτά μπορούμε να τα χαρακτηρίσουμε ως «κοινωνικές γέφυρες» μεταξύ των χωρών που εμπλέκονται στην μετανάστευση (Moisidis & Papadopoulou, 2011). Στην τρίτη ερώτηση που αφορούσε την εργασία, αν βρήκαν κατευθείαν δουλειά προκειμένου να βγάλουν τα προς το ζην απάντησαν: **«Βρήκα δουλειά σε περιβόλια, θερμοκήπια, αγροτικές δουλειές», «Προσπαθούσα να βρω δουλειά», «Είχα προτάσεις πολλές, είχα επιλογές», «Ήταν εύκολο να βρω δουλειά, άλλες εποχές», «Ναι έψαχνα δουλειά, αλλά βρήκα σύντομα με την βοήθεια των φίλων μου», «Ναι έψαχνα, μου πήρε κάποιους μήνες να βρω», «Ναι βρήκα αμέσως δουλειά», «Ναι βρήκα αμέσως». Παρόλο που θα περιμέναμε οι απαντήσεις να ήταν διαφορετικές, δηλαδή να υπήρχε δυσκολία στο να βρουν δουλειά αφού είχαν πρωτοέρθει στην Ελλάδα, παρατηρούμε ότι οι συνεντευξιαζόμενοι βρήκαν εργασία προκειμένου να βγάλουν τα προς το ζην και σιγά σιγά να καλυτερεύσουν οι συνθήκες για αυτούς. Αυτό ίσως οφείλεται στο γεγονός ότι τα χρόνια που ήρθαν οι μετανάστες στην Ελλάδα δεν υπήρχε η οικονομική κρίση. Βέβαια, οι εργασίες με τις οποίες καταπιάνονταν ήταν χειρωνακτικές και αγροτικές, καθώς ζούσαν σε επαρχία οπότε μπορεί να υπήρχε περισσότερη ζήτηση. Στο τέταρτο και σημαντικό ερώτημα που τους ειπώθηκε αφορούσε στην ουσία την ψυχολογική τους κατάσταση, αν ένιωθαν άγχος ή πίεση τον πρώτο καιρό που ήρθαν στην Ελλάδα. Πιο συγκεκριμένα, ο πρώτος συνεντευξιαζόμενος απάντησε **«Είχα πολύ άγχος για το τι θα γινόταν, αν θα μπορούσα να ζήσω αλλά και ανησυχία για την οικογένεια μου που βρισκόταν στην Αλβανία»**. Ο δεύτερος συνεντευξιαζόμενος είπε **«Ένιωθα πίεση και άγχος, ένιωθα ξένος, δεν ήξερα και την γλώσσα»** ενώ ο τρίτος ανέφερε **«Είχα περισσότερο άγχος και πίεση γιατί είχα αφήσει τους γονείς μου πίσω»**. Στην τέταρτη συνέντευξη, ο ερωτώμενος απάντησε **«Δεν είχα άγχος, ήμουν αισιόδοξος»** και στην πέμπτη***

«**Καθόλου. Ένιωθα χαρούμενος γιατί μου ήρθαν όλα καλά**». Ο έκτος συνεντευξιαζόμενος απάντησε «**Βεβαίως. Είχα πολύ άγχος**» και ο έβδομος είπε «**Ναι είχα πολύ άγχος και ένιωθα αβεβαιότητα**». Στην τελευταία συνέντευξη ο μετανάστης απάντησε «**Είχα άγχος και φόβο**». Έρευνες έχουν δείξει ότι τα πρώτα δύο χρόνια διαμονής στην Ελλάδα, οι μέσοι όροι στα συμπτώματα κατάθλιψης και ψυχολογικής δυσφορίας στους οικονομικούς μετανάστες εμφανίζονται πιο αυξημένοι από ότι στα επόμενα χρόνια (Σπανέα & Αζίζι, 2008). Σύμφωνα με στοιχεία των «Γιατρών χωρίς Σύνορα», από το Μάιο του 1997 ως και το Μάιο του 1999, υπήρξαν 240 αιτήματα για ψυχολογική και ψυχιατρική υποστήριξη. Οι κυριότερες διαγνώσεις που προέκυψαν (DSM-IV) ήταν: σωματόμορφες διαταραχές 45%, διαταραχές της διάθεσης 14%, αγχώδεις διαταραχές 29%, σχιζοφρένεια 7%, αλκοολισμός 2%, ενώ το 3% προσήλθε για οικογενειακά προβλήματα. Επίσης, μόνο το 8% των ασθενών είχε ιστορικό ψυχικής διαταραχής πριν από την άφιξη του στην Ελλάδα, ενώ ένα 7% έπασχε από σχιζοφρένεια πριν τον ερχομό στην Ελλάδα, δηλ. μόνο το 1% παρουσίαζε από πριν κάποια ψυχική διαταραχή εκτός της σχιζοφρένειας (Μπουφίδης, όπως αναφέρεται στο άρθρο του Χατζηπουλίδη, 2009).

Με βάση αυτά τα στοιχεία θα μπορούσε να λεχθεί ότι οι δυσμενείς συνθήκες προσαρμογής λειτουργούν ως αιτιολογικοί παράγοντες εκδήλωσης ψυχοπαθολογίας, αλλά και ως πυροδοτικοί μηχανισμοί μιας προ υπάρχουσας ψυχικής διαταραχής. Η πέμπτη ερώτηση αφορούσε το αν σκέφτονταν την πατρίδα τους και αν ήθελαν να επιστρέψουν. Οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν οι εξής: «**Είχα πάει 6 μήνες στην Αλβανία, όχι μόνιμα δεν το σκέφτομαι**», «**Πολλές φορές, αλλά δεν είχα χρήματα για να φτιάξω κάτι στην πατρίδα μου**», «**Όχι**», «**Ήθελα τον πρώτο καιρό**», «**Κάπου κάπου το σκεφτόμουν**», «**Ναι. Κάποιους μήνες**», «**Όχι δεν ήθελα**», «**Ναι θα ήθελα**». Οι απαντήσεις ποικίλλουν και αυτό ίσως εξαρτάται και από τα βιώματα που έχουν ζήσει στην Ελλάδα. Η προτελευταία ερώτηση του τρίτου άξονα αναφέρετε στο αν είναι καλύτερες οι συνθήκες για αυτούς τώρα που έχουν ζήσει αρκετά χρόνια στην Ελλάδα. Στην πρώτη συνέντευξη, δόθηκε η εξής απάντηση «**Ναι είναι πιο εύκολη η ζωή, στην Αλβανία τώρα θα ξεκινούσα από το μηδέν**» ενώ στην δεύτερη «**Νιώθω την Ελλάδα σαν δεύτερη πατρίδα μου. Είμαι αρκετά καλά, δεν έχω τόσες δυσκολίες. Είμαι πιο άνετα**». Ο τρίτος και ο τέταρτος συνεντευξιαζόμενος απάντησε «**Ναι σίγουρα είναι πιο εύκολες οι συνθήκες**». Το ίδιο απάντησαν και οι υπόλοιποι, ότι είναι πιο καλές οι συνθήκες διαβίωσης τους. Παρατηρείται λοιπόν ότι με το πέρασμα του χρόνου εγκατάστασης των μεταναστών στην Ελλάδα τα προβλήματα

που μπορεί να αντιμετωπίζουν στην αρχή εξασθενούν λόγω του ότι σιγά σιγά αρχίζουν να ενσωματώνονται στην ελληνική κοινωνία, δημιουργώντας την δική τους οικογένεια, έχοντας εργασία και κοινωνικές συναναστροφές με τον ελληνικό πληθυσμό. Η τελευταία ερώτηση αφορούσε τον παράγοντα «οικονομική κρίση» και πως την βιώνουν όσον αφορά την διαβίωση τους τα τελευταία χρόνια. Στην πρώτη συνέντευξη η απάντηση που δόθηκε ήταν **«Σίγουρα είναι πιο δύσκολα τα πράγματα, αλλά προσπαθούμε να τα βγάλουμε πέρα με πολύ κόπο. Είμαστε υγιείς και έχουμε την θέληση να παλέψουμε για το καλύτερο»** ενώ στην δεύτερη, ο ερωτώμενος έδωσε την εξής απάντηση: **«Υπάρχουν αρκετές δυσκολίες και οικονομικά προβλήματα και δουλεύω σκληρά, αλλά ευτυχώς που έχω την υγεία μου»**. Ο τρίτος συνεντευξιζόμενος απάντησε **«Όπως όλος ο κόσμος, αρκετά δύσκολα. Τα χρήματα από τις δουλειές δεν είναι πλέον πολλά και προσπαθούμε συνεχώς να αντιμετωπίζουμε τις δυσκολίες»** ενώ το τέταρτο άτομο απάντησε **«Ειδικά τα τελευταία δύο χρόνια , είναι πολύ δύσκολα. Ευτυχώς που δεν έχω οικογενειακές υποχρεώσεις διότι θα ήταν ακόμα πιο δύσκολα»**. Η πέμπτη απάντηση ήταν η εξής: **«Πολύ δύσκολα και ψάχνω να βρω δουλειά»**. Ο έκτος συνεντευξιζόμενος είπε ότι **«Έχουμε άγχος αλλά προσπαθούμε για το καλύτερο»** ενώ στην έβδομη συνέντευξη δόθηκε η εξής απάντηση **«Πολύ δύσκολα. Υπάρχει μεγάλο άγχος»**. Ο όγδοος απάντησε **«Πάρα πολύ δύσκολα»**.

Η οικονομική κρίση, δηλαδή η διαρκής μείωση της οικονομικής δραστηριότητας, όπως βλέπουμε έχει προκαλέσει δραματικές επιπτώσεις στην κοινωνική ζωή και στο βιοτικό επίπεδο των οικονομικών μεταναστών, με αποτέλεσμα να βιώνουν μια απογοήτευση και στενοχώρια για την κατάσταση στην οποία έχουν βρεθεί. Ωστόσο, δεν δείχνουν να τα παρατάνε και προσπαθούν για το καλύτερο.

Ο επόμενος ερευνητικός άξονας μελετά τον τομέα της εργασίας, αν δηλαδή οι οικονομικοί μετανάστες αντιμετωπίζουν δυσκολίες στην εύρεση εργασίας, τις σχέσεις τους με τους εργοδότες τους και πως είναι σήμερα καθώς και αν η οικονομική κρίση τους έχει επηρεάσει. Είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι το δείγμα μας συμφώνησε ουσιαστικά ότι ήρθαν στην Ελλάδα για μια καλύτερη ζωή, να γνωρίσουν έναν κόσμο διαφορετικό, να δημιουργήσουν το δικό τους μέλλον. Οπότε αφού ο κύριος λόγος μετανάστευσης είναι ο οικονομικός, η ένταξη στην αγορά εργασίας αποτελεί το πρώτο τους μέλημα διότι με αυτόν τον τρόπο θα δοθούν οι δυνατότητες να ενταχθούν και κοινωνικά στην Ελλάδα (Κασιμάτη, 2003). Πιο συγκεκριμένα, το πρώτο ερώτημα που τους τέθηκε είναι αν αντιμετωπίσαν δυσκολίες στην εύρεση

εργασίας. Ο πρώτος συνεντευξιαζόμενος απάντησε «*Πολλές δυσκολίες αντιμετώπισα, ίσως και λόγω ηλικίας (14 χρονών)*» και ο δεύτερος είπε «*Υπήρχαν δυσκολίες, δεν είχαμε ούτε να φάμε*». Στην τρίτη συνέντευξη ο ερωτώμενος απάντησε «*Ναι είχα δυσκολίες αφού δεν γνώριζα και την γλώσσα*» ενώ ο τέταρτος «*Μου ήρθαν πιο εύκολα τα πράγματα, δεν είχα ιδιαίτερη δυσκολία*». Στην πέμπτη και στην έκτη συνέντευξη οι απαντήσεις είναι κοινές «*Υπήρχαν δυσκολίες*». Στις δύο τελευταίες συνεντεύξεις, οι ερωτώμενοι είπαν «*Ναι υπήρχαν δυσκολίες*» και ο τελευταίος τόνισε «*Έχω μεγάλη διάθεση και όρεξη για δουλειά*». Αξίζει να επισημανθεί ότι οι περισσότερες εργασίες που απασχολούνται οι μετανάστες είναι μεταφερόμενες ως προς τον τρόπο εξάσκησης τους, τον τομέα εργασίας και εργοδότη, καθορισμένης διάρκειας, με χαμηλό μισθό και χωρίς κοινωνικά δικαιώματα (Βεντούρα, 2004). Αυτό συμβαίνει λόγω (Μουσούρου, 2003), της κατώτερης κοινωνικοοικονομικής θέσης των μεταναστών όπου οι μετανάστες αφενός στερούνται οποιασδήποτε εξειδίκευσης και τεχνικής κατάρτισης, αφετέρου δεν γνωρίζουν τη γλώσσα της χώρας υποδοχής. Το δεύτερο ερώτημα του τέταρτου άξονα αφορά την στάση των εργοδοτών απέναντι τους μετανάστες και αν αυτή η στάση άλλαξε με τα χρόνια. Οι απόψεις του δείγματος δίστανται. Ειδικότερα, στην πρώτη συνέντευξη ο ερωτώμενος απάντησε «*Ήταν άγριος άνθρωπος, αρχικά αλλά μετά με βοήθησε. Δούλενα τρία χρόνια σε αυτόν, μου είχε εμπιστοσύνη, αργότερα άλλαξα δουλειά και εργοδότη. Δούλενα σε οικοδομές, φωτοβολταϊκά*» ενώ ο δεύτερος είπε «*Έχω καλό αφεντικό, σαν δεύτερο πατέρα τον έχω, με συμβουλεύει*». Ο τρίτος συνεντευξιαζόμενος ανέφερε ότι «*Είχα πρόβλημα με τους εργοδότες μου, όταν δεν πήγαινε κάτι καλά πήγαινα αλλού*», «*Η στάση τους δεν άλλαξε*». Στην τέταρτη συνέντευξη, ο ερωτώμενος απάντησε «*Μου φέρθηκαν καλά*», «*Σίγουρα η στάση τους αλλάζει προς το καλύτερο, υπάρχει περισσότερη εμπιστοσύνη*» και στην πέμπτη συνέντευξη δόθηκε η εξής απάντηση «*Δεν υπήρχε κάποιο πρόβλημα, αλλά σίγουρα η στάση τους άλλαξε προς το καλύτερο*». Οι επόμενες δύο απαντήσεις είναι «*Καλή ήταν, αλλά σίγουρα άλλαξε προς το καλύτερο*» και «*Είχα πολύ καλή σχέση με το αφεντικό μου, όλα καλά. Μου έδειξε περισσότερη εμπιστοσύνη με τα χρόνια*». Στην τελευταία συνέντευξη ο ερωτώμενος απάντησε «*Ναι πολύ καλή, δεν άλλαξε το ίδιο μου συμπεριφερόταν*». Παρατηρούμε ότι γενικά οι σχέσεις τους με τους εργοδότες τους ήταν καλές, χωρίς ιδιαίτερα προβλήματα, αρκεί να είχε κτιστεί η εμπιστοσύνη στην σχέση τους. Ωστόσο, πρέπει να τονίσουμε ότι η κοινωνία υποδοχής έχει ανάγκη τους μετανάστες, καθώς οι τελευταίοι αποτελούν φθηνό,

ανειδίκευτο και άρα ευέλικτο εργατικό δυναμικό το οποίο έχει (Ναζάκης, 2001) θετική επίδραση στον πληθωρισμό λόγω μείωσης του εργατικού κόστους. Το επόμενο ερώτημα αναφέρεται στο πώς νιώθουν στον εργασιακό τομέα λόγω της οικονομικής κρίσης. Οι απαντήσεις που δόθηκαν είναι οι εξής: *«Έχουμε πολλά ζόρια, αλλά έχουμε να φάμε ένα κομμάτι ψωμί»*, *«Όσο πάνε και δυσκολεύουν τα πράγματα, αλλά επιβιώνουμε»*, *«Θα μπορούσα να είμαι και καλύτερα, υπήρχαν δυνατότητες αλλά δεν τις κινήγησα»*, *«Είμαι ικανοποιημένος ως τώρα, αλλά όσο πάνε και δυσκολεύουν τα πράγματα»*, *«Μεγάλη δυσκολία λόγω οικονομικής κρίσης»*, *«Καλά είμαι, ικανοποιημένος από την εργασία μου»*, *«Γενικά καλά είμαι αλλά σίγουρα με περισσότερες δυσκολίες στα οικονομικά από ότι παλιά»*, *«Λίγο δύσκολα, λόγω της οικονομικής κατάστασης που επικρατεί»*. Βλέπουμε λοιπόν από τις απαντήσεις του δείγματος ότι ενώ θα ήταν λογικό να είναι ικανοποιημένοι από τον τομέα της εργασίας τους διότι εργάζονται και ζουν αρκετά χρόνια στην Ελλάδα, ο παράγοντας «οικονομική κρίση» τους έχει επηρεάσει. Διακρίνουμε μέσα από τις απαντήσεις τους μια απογοήτευση και φόβο για το μέλλον, κυρίως όμως για το πώς θα ανταπεξέλθουν οικονομικά. Παράλληλα, παρατηρούμε ότι όλοι οι συμμετέχοντες στο τελευταίο ερώτημα δεν αναφέρθηκαν καθόλου στις σχέσεις με τους εργοδότες τους και στην αποδοχή τους από αυτούς και τον ελληνικό πληθυσμό αλλά εστίασαν περισσότερο στις δυσκολίες που έχουν περιέλθει λόγω της δυσχερής οικονομικής κατάστασης της χώρας. Η επόμενη ερώτηση που τους έγινε ήταν κατά πόσο η οικονομική κρίση άλλαξε τις συνθήκες εργασίας για αυτούς. Οι απαντήσεις που δόθηκαν είναι οι εξής: *«Ναι τις άλλαξε. Πιο δύσκολα τώρα βρίσκω δουλειά και πηγαίνω και σε άλλες περιοχές για να έχω ένα περισσότερο εισόδημα»*, *«Ναι τις άλλαξε προς το χειρότερο. Πιο δύσκολα βρίσκω δουλειά»*, *«Τις έχει αλλάξει. Παρακαλούμε πλέον για δουλειά»*, *«Ναι βεβαίως προς το χειρότερο. Με δυσκολία βρίσκω δουλειά»*, *«Έχει αλλάξει»*, *«Κατά πολύ»*, *«Ναι πάρα πολύ. Δυσκολεύομαι να βρω δουλειά»*, *«Πάρα πολύ τις έχει αλλάξει»*. Επιπλέον, στην ερώτηση αν υπάρχει διαφορά στα μεροκάματα εξαιτίας της οικονομικής κρίσης, απάντησαν όλοι θετικά. Πιο συγκεκριμένα, ανέφεραν *«Ναι σίγουρα»*, *«Ναι έχουν μειωθεί»*, *«Πάρα πολύ. Έχουν μειωθεί»*, *«Ναι βεβαίως»*, *«Υπάρχει μεγάλη διαφορά»*, *«Ναι υπάρχει διαφορά. Είναι πιο χαμηλά»*, *«Ναι έχουν πέσει τα μεροκάματα πολύ»*, *«Ναι προς το χειρότερο»*. Το τελευταίο ερώτημα έχει σχέση με το αν υπάρχει μεγαλύτερος ανταγωνισμός με τους Έλληνες στον εργασιακό τομέα λόγω της κρίσης. Οι ερωτώμενοι απάντησαν: *«Ναι υπάρχει, διότι οι Έλληνες λόγω κρίσης κάνουν*

παρόμοιες εργασίες που κάνουμε και εμείς», «Προσωπικά εγώ δεν έχω καταλάβει κάτι τέτοιο, δεν μου έχει συμβεί», «Θεωρώ ότι δεν με βλέπουν ανταγωνιστικά, ούτε προσπαθούν να μου πάρουν την δουλειά», « Πιστεύω πως ναι, διότι οι Έλληνες πλέον λόγω της κρίσης ασχολούνται με αγροτικές δουλειές, που ασχολούμαστε και εμείς», «Δεν υπάρχει», «Ναι υπάρχει», «Δεν υπάρχει πρόβλημα. Δεν υπάρχει ανταγωνισμός», «Υπάρχει ένας μικρός ανταγωνισμός». Σύμφωνα, με έρευνα, η οποία διεξήχθη στην Ευρωπαϊκή Ένωση, η ύπαρξη (100) αλλοδαπών μεταναστών στην αγορά εργασίας προκαλεί σε μακροπρόθεσμο επίπεδο απώλεια εργασίας για 83 γηγενείς εργαζόμενους. Στην Ελλάδα έχει υπολογιστεί ότι η παρουσία αλλοδαπών συμβάλλει στις μειώσεις των μισθών των γηγενών κατά 6% (Ψαράκη & Χατζηδάκη, 2014). Παρατηρούμε λοιπόν και από τις απαντήσεις των αλλοδαπών ότι οι απόψεις τους διίστανται. Ο επόμενος άξονας που μελετήσαμε και που συμβάλλει στην ενσωμάτωση του οικονομικού μετανάστη στην ελληνική κοινωνία είναι η κοινωνική του ζωή. Η πρώτη ερώτηση που του τέθηκε είναι αν γνώριζε την ελληνική γλώσσα όταν πρωτοήρθε στην Ελλάδα, πόσο καιρό έκανε μέχρι να μάθει τα βασικά και αν θεωρεί ότι είναι χρήσιμο εργαλείο για την ενσωμάτωση του στην Ελλάδα. Οι απαντήσεις είναι οι εξής: «Ένα μήνα έκανα να μάθω τα βασικά, δεν ήξερα την ελληνική γλώσσα όταν ήρθα», «Έκανα 8 μήνες για να μάθω την γλώσσα», «Όχι δεν γνώριζα την ελληνική γλώσσα αλλά επειδή ήρθα μικρός στην Ελλάδα είχα την θέληση να μάθω. Μέσα σε 3 μήνες έμαθα να μιλάω», «Ένα χρόνο έκανα να μάθω την γλώσσα», «Για να μάθω να μιλάω τα βασικά μου πήρε ένας χρόνος», «Έμαθα πολύ γρήγορα», «Έμαθα μέσα σε έξι μήνες την ελληνική γλώσσα», «Χρειάστηκα πέντε μήνες για να μάθω να συνεννοούμαι». Στην ερώτηση αν θεωρούν ότι η γλώσσα είναι σημαντικός παράγοντας για την ενσωμάτωση τους απάντησαν όλοι «Ναι». Η ενσωμάτωση είναι σημαντικό να αναφέρουμε ότι είναι η θεμελιώδης διαδικασία κοινωνικής οργάνωσης και συμμετοχής . Όπως γνωρίζουμε, η ελληνική κοινωνία δεν έμεινε ανέπαφη από τις γεωπολιτικές και οικονομικές αλλαγές που γίνονται στην Ευρώπη, καθώς από χώρα αποστολής μεταναστών μετατράπηκε σε χώρα υποδοχής. Η Ελλάδα είναι μια χώρα που προτιμάται από πολλούς μετανάστες , που ξεριζώνονται από την πατρίδα τους και αναζητούν μια καλύτερη και πιο αξιοπρεπή ζωή σε αυτήν. Ο φόβος λοιπόν προς το ξένο, το άγνωστο οδηγεί τους ανθρώπους στην ξενοφοβία και στις ρατσιστικές αντιλήψεις. Οι ευάλωτες κοινωνικά ομάδες, όπως είναι οι μετανάστες παρουσιάζουν προβλήματα ένταξης που οφείλονται στην προέλευση αυτών των ομάδων, ενώ σημαντικές είναι οι διαφοροποιήσεις που

εμφανίζονται ως προς την γλώσσα και το πολιτισμικό πλαίσιο. Πολλές φορές το διαφορετικό οικονομικό, κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό περιβάλλον οδηγεί στον αποκλεισμό τους από την ευρύτερη κοινωνία (Ziyauddin, 2009, όπως αναφέρεται στο άρθρο της Παπαδοπούλου, 2014). Έρευνα που πραγματοποιήθηκε στην περιοχή της Αθήνας και αφορούσε τις προσδοκίες ένταξης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία έδειξε ότι οι μετανάστες έχουν υψηλές προσδοκίες και οι περισσότεροι από τους 8 στους 10 ερωτηθέντες επιθυμούν την ένταξη τους στην ελληνική κοινωνία και τα δύο τρίτα των ερωτηθέντων «αισθάνονται ότι έχουν πολλά κοινά σημεία με τους Έλληνες». Ωστόσο, αξίζει να τονίσουμε ότι η ενσωμάτωση τους στην ελληνική κοινωνία δεν είναι καθόλου εύκολη διαδικασία, ιδιαίτερα για όσους δεν έχουν καταφέρει να αποκτήσουν τα απαραίτητα έγγραφα, δεν έχουν ασφάλιση, απασχολούνται σε επισφαλείς συνθήκες εργασίας και πλήττονται από την φτώχεια (Κοτσιώνη, 2009). Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή κοινωνική έρευνα (2003), ο μετανάστης για να γίνει αποδεκτός στην ελληνική κοινωνία πρέπει να δεχτεί τον ελληνικό τρόπο ζωής και να γνωρίζει την ελληνική γλώσσα (Βαλασσά, Γιαννέλη, Κουβέλη & Λάσδα, 2010). Το δεύτερο ερώτημα του άξονα που μελετά την κοινωνική ζωή των μεταναστών είναι αν υπήρχε βοήθεια από πλευρά των Ελλήνων όταν πρωτοήρθαν στην Ελλάδα. Οι απαντήσεις που δόθηκαν είναι οι παρακάτω: *«Υπήρχε βοήθεια από Έλληνες, μου έδιναν διάφορα υλικά αγαθά, είχα και τα κεράσματα μου»*, *«Είχα βοήθεια είτε από πλευρά δουλειάς είτε από θέμα χρημάτων»*, *«Υπήρχε βοήθεια»*, *«Ναι με βοήθησαν οικονομικά»*, *«Γενικά υπήρχε βοήθεια»*, *«Ναι με βοήθησαν»*, *«Οπωσδήποτε με βοήθησαν»*, *«Ναι υπήρχε αρκετή βοήθεια»*. Οι απαντήσεις που μας έδωσε το δείγμα των οικονομικών μεταναστών μας προκαλεί ιδιαίτερη εντύπωση και έκπληξη διότι υπήρχαν άτομα Έλληνες που τους βοήθησαν ουσιαστικά, χωρίς να τρέφουν ίσως κάποια εχθρότητα λόγω της καταγωγής τους. Είναι πολύ πιθανό ότι η υψηλότερη κοινωνική στήριξη που δέχονται οι μετανάστες να δρα προστατευτικά και να προβλέπει χαμηλότερα επίπεδα συμπτωμάτων κατάθλιψης και ψυχολογικής δυσφορίας (Σπανέα & Καλαντζή- Αζίζι, 2008). Η τρίτη ερώτηση αφορά το κατά πόσο η στάση των Ελλήνων ήταν εχθρική απέναντι στους μετανάστες, αν υπήρχαν δηλαδή ρατσιστικές αντιλήψεις και ποια ήταν τα συναισθήματα τους αν επικρατούσε κάτι τέτοιο. Στην πρώτη συνέντευξη ο ερωτώμενος απάντησε *«Στην αρχή η στάση των περισσότερων ήταν εχθρική και ένιωσα την απομόνωση»* και στην δεύτερη συνέντευξη δόθηκε η εξής απάντηση *«Ναι υπήρχε ρατσισμός, με έβριζαν και ένιωθα πολύ άσχημα»*. Ο τρίτος

συνεντευξιαζόμενος απάντησε *«Υπήρχε ρατσισμός και ένιωθα μόνος»* ενώ ο τέταρτος ερωτώμενος είπε *«Δεν βίωσα τον ρατσισμό, μου έχουν φερθεί καλά οι άνθρωποι με τους οποίους συναναστράφηκα»*. Στην πέμπτη συνέντευξη η απάντηση που δόθηκε ήταν η εξής *«Γενικά υπήρχε ρατσισμός, μιλούσαν άσχημα και δεν ένιωθα καλά, ένιωθα και οργή»* και στην έκτη συνέντευξη ο ερωτώμενος είπε *«Ναι αρχικά υπήρχε ρατσισμός από κάποια άτομα και με στενοχωρούσε πολύ αυτό»*. Το ίδιο απάντησαν και τα δύο τελευταία που τους πήρα συνέντευξη *«Υπήρχαν ρατσιστικές αντιλήψεις για τους Αλβανούς και ένιωθα μια στενοχώρια και μια απογοήτευση»*, *«Ο ρατσισμός υπήρχε, με έβριζαν πολλές φορές και με υποτιμούσαν. Ένιωθα πολύ άσχημα.»*. Παρατηρούμε ότι παρόλο που υπάρχει ένα ποσοστό Ελλήνων που βοηθούν τους μετανάστες υλικά και ενδότερα συναισθηματικά, ένα μεγάλο ποσοστό Ελλήνων φέρονται ρατσιστικά απέναντι τους, δεν μπορούν να αποδεχτούν το «ξένο» και το «διαφορετικό», οπότε προχωρούν σε ρατσιστικές επιθέσεις είτε λεκτικά είτε και σωματικά. Συγκεκριμένα, διαπιστώνεται ότι η αρνητική αναπαράσταση των «Αλβανών» ως κακοί, εχθρικοί, περίεργοι στην συλλογική κοινωνική συνείδηση σχετίζεται άμεσα με την αντίληψη ότι εμπλέκονται σοβαρά στην διάπραξη εγκλημάτων, σύμφωνα με μια έρευνα στερεοτύπων που πραγματοποιήθηκε στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (Ψημμένος, 2004). Το επόμενο ερώτημα που αναλύσαμε είναι αν με το πέρασμα του χρόνου εξακολουθεί να υπάρχει απομόνωση και ρατσισμός από την πλευρά των Ελλήνων και αν η κρίση διαφοροποίησε την στάση των Ελλήνων απέναντι στους μετανάστες. Οι απαντήσεις που δόθηκαν είναι οι εξής: *«Γενικά υπάρχει ρατσισμός, αλλά η στάση τους απέναντι σε μένα έχει σίγουρα αλλάξει, με αντιμετωπίζουν πιο καλά. Τώρα με την κρίση μπορεί να υπάρχει περισσότερος ανταγωνισμός στον τομέα της εργασίας.»*, *«Όσο πάει και μειώνεται ο ρατσισμός και αισθάνομαι πολύ καλύτερα. Συγκεκριμένα με τους Έλληνες που έρχομαι σε επαφή δεν έχω πρόβλημα, το ίδιο καλά μου συμπεριφέρονται.»*, *«Σίγουρα έχει μειωθεί ο ρατσισμός και οι αρνητικές συμπεριφορές των Ελλήνων απέναντι μου, αφού είμαι αρκετά χρόνια στην Ελλάδα αλλά ο ρατσισμός γενικά εξακολουθεί να υπάρχει. Η στάση τους δεν έχει αλλάξει, είναι εξίσου καλή αλλά γενικά και από ότι ακούω γύρω μου υπάρχει μια επιφυλακτική στάση από τους Έλληνες πλέον.»*, *«Είμαι καλύτερα όσον αφορά την στάση των Ελλήνων, μου φέρονται με καλύτερο τρόπο και δεν βλέπω τον ρατσισμό στα μάτια τους, ούτε και εξαιτίας της οικονομικής κρίσης»*, *«Υπάρχει ρατσισμός πιστεύω. Νιώθω λίγο μειονεκτικά και τώρα είναι ακόμα χειρότερα»*, *«Όχι πλέον*

δεν νιώθω απομονωμένος, τα πάω καλά με τους Έλληνες, νιώθω άνετα, αλλά πιστεύω ότι είναι λίγο πιο επιφυλακτικοί πλέον», «Ο ρατσισμός και η απομόνωση εξακολουθούν να υπάρχουν αλλά εγώ είμαι καλύτερα από ότι στο παρελθόν, ίσως επειδή έχουν περάσει τα χρόνια. Η οικονομική κρίση δεν άλλαξε την στάση τους, προσωπικά δεν έχω ζήσει κάτι τέτοιο», «Όχι πλέον δεν υπάρχει απέναντι μου, νιώθω καλά». Το Δίκτυο καταγραφής περιστατικών ρατσιστικής βίας, που εκτός από την Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους Πρόσφυγες (Υ.Α.) και την Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (Ε.Ε.Δ.Α.) περιλαμβάνει σήμερα 23 μη κυβερνητικές οργανώσεις και άλλους φορείς, κατέγραψε με βάση τις μαρτυρίες των ίδιων των θυμάτων 87 περιστατικά ρατσιστικής βίας εναντίον προσφύγων και μεταναστών από τον Ιανουάριο μέχρι τον Σεπτέμβριο του 2012 (Ύπατη αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2012). Παρατηρούμε λοιπόν ότι γενικά οι ρατσιστικές αντιλήψεις και επιθέσεις δεν εκλείπουν καθώς και η κοινωνική απομόνωση. Πολλοί μετανάστες ζουν μόνοι τους και αισθάνονται απομονωμένοι γεγονός στο οποίο συμβάλλει και η κακή χρήση της γλώσσας (Χατζηπουλίδης, 2009). Ωστόσο μέσα από τις απαντήσεις των μεταναστών βλέπουμε ότι σταδιακά η απομόνωση και ο ρατσισμός εξαλείφονται με το πέρασμα των χρόνων. Πιο συγκεκριμένα, παρόλο που η οικονομική κρίση έκανε την εμφάνιση της και επηρέασε μεγάλο μέρος του πληθυσμού κλόνισε σε ελάχιστο βαθμό τις σχέσεις που έχουν οι Αλβανοί μετανάστες με τους Έλληνες. Στην ερώτηση αν έχουν κοινωνικές επαφές με Έλληνες η απάντηση όλων είναι «*Ναι*». Επίσης στο ίδιο ερώτημα συμπεριλαμβανόταν το αν έχουν παρατηρήσει αλλαγές κατά την περίοδο της οικονομικής ύφεσης. Οι ίδιοι απάντησαν: «*Ίσως είναι λίγο πιο ανταγωνιστικοί στην εργασία, αλλά δεν έχουν απομακρυνθεί*», «*Όχι, δεν έχω παρατηρήσει κάποια αλλαγή*», «*Όχι, με τα συγκεκριμένα άτομα που έρχομαι σε επαφή δεν έχω παρατηρήσει.*», «*Με τους συγκεκριμένους όχι. Έχω κάνει καλούς φίλους*», «*Ναι έχω. Υπάρχει διαφορά. Υπάρχουν κάποιοι, δυο άτομα συγκεκριμένα που μιλούν πιο νευρικά και απότομα και νιώθω ότι δεν με σέβονται*», «*Όχι δεν έχει αλλάξει κάτι*», «*Κανονικά, είμαστε κάθε μέρα μαζί. Η συμπεριφορά είναι η ίδια*», «*Όχι είναι ίδια η συμπεριφορά τους. Δεν υπάρχει πρόβλημα*». Έχουν αναπτύξει φιλίες και έχουν μια καλή σχέση με τους Έλληνες. Η συναναστροφή των μεταναστών με άτομα των τοπικών κοινωνιών δείχνει ότι τόσο οι μετανάστες όσο και οι γηγενείς με τα χρόνια έχουν ξεπεράσει προκαταλήψεις, φοβίες και αμφιβολίες που είναι λογικό να δημιουργούνται όταν υπάρχουν νέα δεδομένα στον κοινωνικό χάρτη και συμφιλιώνονται με την ιδέα της συνύπαρξης και της ομαλής συμβίωσης. Το

τελευταίο ερώτημα του πέμπτου άξονα αφορά το αν θεωρούν ότι είναι δύσκολη η ενσωμάτωση τους στην ελληνική κοινωνία και αν πλέον τους έχουν αποδεχτεί. Μέσα από τις απαντήσεις τους κατανοήσαμε ότι αρχικά η ενσωμάτωση είναι μια δύσκολη διαδικασία που χρειάζεται χρόνο προκειμένου να επιτευχθεί αλλά η απάντηση στο αν τους έχουν πλέον αποδεχτεί είναι θετική. Όλοι είπαν «*Ναι*». Επιπροσθέτως στην ερώτηση αν η οικονομική κρίση διευκολύνει ή δυσκολεύει την πλήρη ενσωμάτωση τους στην ελληνική κοινωνία, οι μετανάστες έδωσαν τις εξής απαντήσεις: «*Ίσως να δυσκολεύει την πλήρη ενσωμάτωση μας, διότι και οι Έλληνες περνούν μια δύσκολη περίοδο*», «*Έχω ενσωματωθεί, σίγουρα όμως υπάρχουν και κάποιοι Έλληνες που δεν συμπεριφέρονται σωστά απέναντι μας*», «*Η πλήρη ενσωμάτωση μας δυσκολεύει, και τώρα με την οικονομική κρίση ακόμα χειρότερα*», «*Έχω ενσωματωθεί, δεν έχω κάποιο θέμα*», «*Ναι δυσκολεύει την πλήρη ενσωμάτωση μας*», «*Δυσκολεύει, αλλά έχουμε ενσωματωθεί ως κάποιο βαθμό*», «*Έχω ενσωματωθεί, επειδή είμαι πολλά χρόνια στην Ελλάδα*», «*Κατά κάποιο τρόπο δυσκολεύει την πλήρη ενσωμάτωση μας*». Η τελευταία ερώτηση του άξονα που αφορούσε την κοινωνική ζωή έχει να κάνει με τον βαθμό ενσωμάτωσης των αλλοδαπών στην Ελλάδα και τι άλλο προσδοκούν για να αλλάξει αυτό. Δόθηκαν οι παρακάτω απαντήσεις: «*Σε μέτριο βαθμό, θα ήθελα να ήταν διαφορετική η αντιμετώπιση του κράτους*», «*Σε καλό βαθμό, αλλά θα ήθελα να έχω μια καλή δουλειά και να ζω από αυτήν*», «*Σε μέτριο βαθμό*», «*Σε καλό βαθμό*», «*Σε μέτριο βαθμό και προσπαθώ για το καλύτερο*», «*Σε μέτριο βαθμό*», «*Σε καλό επίπεδο και πιστεύω ότι θα πάει καλύτερα*», «*Σε κανονικό βαθμό και προσπαθώ ακόμα περισσότερο αν και είναι δύσκολο*». Βλέπουμε ότι έχουν ενσωματωθεί σε ικανοποιητικό επίπεδο. Αυτό συμβαίνει διότι ζουν πολλά χρόνια στην Ελλάδα και έχουν εργαστεί, έχουν δημιουργήσει την δική τους οικογένεια οι περισσότεροι και έχουν βιώσει πολλές καταστάσεις και συναισθήματα μένοντας και επιβιώνοντας στην ελληνική κοινωνία.

Ο τελευταίος άξονας για την συγκεκριμένη ερευνητική εργασία εστίασε στην ψυχική υγεία των οικονομικών μεταναστών, που είναι το δείγμα μας. Ειδικότερα με τον όρο «*ψυχική υγεία*» εννοούμε μια πλήρης κατάσταση σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας και όχι απλώς την απουσία κάποιας ασθένειας ή αναπηρίας. Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν ότι η υγεία εξαρτάται από πολλούς παράγοντες, όχι μονάχα βιολογικής ή ιατρικής φύσης, αλλά και από ψυχοσωματικούς και βιοψυχοκοινωνικούς παράγοντες που σχετίζονται με το περιβάλλον, την εργασία, την

οικονομία και ποικιλία συνιστωσών που συνθέτουν την καθημερινή ζωή του ατόμου. Ο Παγκόσμιος Οργανισμός Υγείας, το 1948, όρισε την Ψυχική Υγεία ως «μια κατάσταση συναισθηματικής ευεξίας στην οποία το άτομο συνειδητοποιεί τις δικές του ικανότητες, μπορεί να έρθει αντιμέτωπος με τα καθημερινά άγχη της ζωής, να ζει και να εργάζεται παραγωγικά και με άνεση και να είναι σε θέση να συνεισφέρει στη κοινότητα του». Αυτό σημαίνει ότι η ψυχική υγεία εξαρτάται από τις σχέσεις του ατόμου με τους άλλους και από την ανταπόκριση που έχει από το περιβάλλον του. Αφορά δηλαδή το βαθμό στον οποίο το άτομο μπορεί να προσαρμοστεί στις κοινωνικές απαιτήσεις και πιέσεις που μπορεί να δεχτεί, τον βαθμό της αυτοεπίγνωσης του σχετικά με τις ανάγκες του, τους στόχους του, τους διάφορους κοινωνικούς ρόλους που καλείται κάθε φορά να αναλάβει, τα συναισθήματά του και την ικανότητα αντίληψης της αντικειμενικής πραγματικότητας. Όλα αυτά στην ουσία αντικατοπτρίζουν την εσωτερική δομή προσωπικότητας του ατόμου, η οποία όσο πιο ισχυρή και καλά οργανωμένη είναι, τόσο πιο εύκολα και αποτελεσματικά μπορεί το άτομο να ανταποκριθεί σε καθέτι που καλείται να κάνει. Πιο συγκεκριμένα το πρώτο ερώτημα του άξονά μας αναφέρεται στην έννοια της ψυχικής υγείας, πως την ορίζουν και την κατανοούν οι συνεντευξιαζόμενοι. Πιο αναλυτικά απάντησαν *«Να είμαι ψυχικά καλά, να μην έχω άγχος και στενοχώρια»*, *«Να έχω καλή διάθεση, να είμαι ευτυχισμένος και να είμαι καλά με τους ανθρώπους δίπλα μου»*, *«Να είμαι ψυχολογικά καλά και να υπάρχει ισορροπία στην ζωή μου»*, *«Να νιώθω καλά και να μην έχω άγχος παρά τις δυσκολίες που αντιμετωπίζω καθημερινά»*, *«Να νιώθω καλά χωρίς άγχος και στενοχώρια»*, *«Να μην στενοχωριέμαι και να είμαι ικανοποιημένος από την ζωή μου και από αυτά που μου προσφέρει»*, *«Να έχω καλή συμπεριφορά και να είμαι ευχαριστημένος από την ζωή μου»*, *«Να είμαι συναισθηματικά καλά και να είμαι ικανοποιημένος από την δουλειά, από την οικογένεια μου και να υπάρχει ευτυχία στην ζωή μου»*. Παρατηρούμε από τις απαντήσεις των ερωτώμενων ότι κατανοούν την ψυχική υγεία ως μια κατάσταση που αφορά την έλλειψη άγχους και στενοχώριας από την ζωή τους, το αίσθημα ικανοποίησης και ευχαρίστησης σε διάφορους τομείς της ζωής τους όπως στην οικογένεια και στην εργασία. Ουσιαστικά, οι σωματικές, νοητικές, συναισθηματικές και πνευματικές πτυχές της ζωής μας επιδρούν σημαντικά στην ψυχική μας υγεία.

Το άγχος μπορεί να επηρεάσει τον τρόπο με τον οποίο αντιδρούμε και αντιμετωπίζουμε καταστάσεις, δυσκολεύοντας την εκτέλεση δραστηριοτήτων της καθημερινής ζωής (McLaughlin Addiction and Mental Health Information Centre,

2003). Το δεύτερο ερώτημα αφορούσε την έκφραση των συναισθημάτων τους και των σκέψεων τους κατά την άφιξη τους στην Ελλάδα και το τι αισθάνονται τώρα, όντας χρόνια στην Ελλάδα, και αν τους έχει επηρεάσει η οικονομική κρίση, αν επηρέασε δηλαδή την συναισθηματική τους κατάσταση. Ειδικότερα, ο πρώτος συνεντευξιαζόμενος απάντησε *«Τράβηξα μεγάλο ζόρι μέχρι να μάθω την γλώσσα και όσον αφορά την δουλειά. Ένιωθα πίεση και άγχος. Τώρα έχω κάνει κουμάντο και έχω κάποια χρήματα. Νιώθω λίγο πιο χαλαρός αλλά η κρίση με κάνει πάλι να νιώθω απογοητευμένος και νιώθω σαν να ξεκινάω από την αρχή»*. Ο δεύτερος συνεντευξιαζόμενος είπε ότι *«Έχει αλλάξει η ποιότητα ζωής. Αρχικά ένιωθα ανασφάλεια και φόβο αν θα τα καταφέρω τελικά, τώρα νιώθω πιο καλά, με έχουν αποδεχτεί και οι Έλληνες. Η κρίση όμως με θλίβει αλλά σκέφτομαι ότι θα αλλάξουν κάποια στιγμή τα πράγματα προς το καλύτερο»*. Στην τρίτη συνέντευξη δόθηκε η εξής απάντηση *«Μου άρεσε που ήρθα στην Ελλάδα, παρά τις δυσκολίες που πέρασα. Ένιωθα αισιόδοξος και τώρα νιώθω ότι όλα θα πάνε καλύτερα. Η οικονομική κρίση σίγουρα με στενοχωρεί και δυσκολεύει την ζωή μου αλλά δεν το μετανιώνω που ήρθα στην Ελλάδα.»* Στην τέταρτη συνέντευξη ο ερωτώμενος απάντησε *«Αισθανόμουν στενοχώρια και πολλές φορές σκεφτόμουν να γυρίσω πίσω, αλλά τώρα θέλω να μείνω, έχουν αλλάξει τα πράγματα για μένα προς το καλύτερο. Βέβαια, η οικονομική κρίση μου δημιούργησε μεγάλο άγχος και θλίψη για το πώς θα αντέξω στην Ελλάδα και πώς θα τα καταφέρω»*. Ο πέμπτος συνεντευξιαζόμενος απάντησε *«Ένιωσα φόβο γιατί ερχόμουν σε μια ξένη χώρα αλλά συγχρόνως χαρά και ευτυχία που ήλπιζα να ζήσω μια καλύτερη ζωή και να ορθοποδήσω στην Ελλάδα. Τώρα νιώθω απογοήτευση λόγω των οικονομικών και της οικονομικής κρίσης»*. Στην έκτη συνέντευξη δόθηκε η εξής απάντηση *«Αρχικά όταν ήρθα ένιωθα άγχος αλλά ταυτόχρονα και χαρά που θα άρχιζα μια νέα ζωή και τώρα νιώθω καλά με τους Έλληνες, ωστόσο η κρίση μου δημιουργεί επιπλέον προβλήματα, στην διαβίωση μου στην εργασία μου και νιώθω απογοητευμένος»* ενώ στην έβδομη *«Ένιωθα άγχος και αβεβαιότητα αλλά τώρα νιώθω καλύτερα, είμαι και πολλά χρόνια στην Ελλάδα, σίγουρα ζω καλύτερα αλλά η οικονομική κρίση μας έχει επηρεάσει πολύ και νιώθω και δυσαρέσκεια για το πολιτικό σύστημα»*. Στην τελευταία συνέντευξη που πήρα μου έδωσε την εξής απάντηση ο ερωτώμενος *«Ένιωθα άγχος γιατί δεν ήξερα τι με περίμενε στην Ελλάδα αλλά τώρα νιώθω χαρά καθώς και ευγνωμοσύνη που με έχουν αποδεχτεί στην τοπική κοινωνία που βρίσκομαι. Σίγουρα όμως η οικονομική κρίση έχει επηρεάσει τις*

ζωές όλων όπως και την δική μου, νιώθω απογοήτευση διότι έχουν έρθει οικονομικές δυσκολίες». Παρατηρούμε ότι τα συναισθήματα τους αλλάζουν καθώς έρχονται στην Ελλάδα και μετά όταν έχουν εγκατασταθεί σε αυτήν. Αυτό που φαίνεται από τις απαντήσεις τους είναι ότι ενώ αρχικά αισθάνονται αβεβαιότητα, άγχος και ανασφάλεια για το τι θα συναντήσουν σε ένα νέο περιβάλλον στην συνέχεια αυτά τα συναισθήματα μετατρέπονται σε θετικά, δηλαδή νιώθουν χαρά, ευτυχία και ανακούφιση που έπραξαν σωστά. Ωστόσο, η οικονομική κρίση έχει εισβάλλει «βίαια» στις ζωές τους και τα συναισθήματα τους ακούγοντας την συγκεκριμένη λέξη μετατρέπονται σε δυσαρέσκεια, απογοήτευση και θλίψη. Περνούν δύσκολα και όλα αυτά τα αρνητικά συναισθήματα αποτυπώνονται στο πρόσωπο τους. Εμφανίζονται πρακτικά προβλήματα που τους δυσκολεύουν, τους μπερδεύουν και τους αποδιοργανώνουν. Προϋπόθεση, ωστόσο για να επιτευχθεί η καλή ψυχολογία των μεταναστών είναι να αντιμετωπίζονται στην ρίζα τους οι πιέσεις που επιδρούν αρνητικά στην ψυχική υγεία των μεταναστών και η καταπολέμηση των αιτιών που τις δημιουργούν. Πρέπει λοιπόν να καταπολεμηθεί ο ρατσισμός, να κατοχυρώνονται τα δικαιώματα των μεταναστών και να υπάρχει νομιμοποίηση. Όσο αυτοί οι στόχοι δεν επιτυγχάνονται, τα προβλήματα που οφείλονται στην ψυχική πίεση που υφίστανται οι μετανάστες θα αυξάνονται τόσο για τους ίδιους όσο και για την κοινωνία που τους φιλοξενεί και μπορεί να οδηγήσουν σε ανεξέλεγκτες και περίπλοκες καταστάσεις (Χατζηπουλίδης, 2009). Η τρίτη ερώτηση που τους τέθηκε είναι αν οι στάσεις και οι αντιλήψεις των Ελλήνων έχουν αλλάξει για αυτούς με το πέρασμα του χρόνου και πως η οικονομική κρίση συμβάλλει σε αυτό. Οι απαντήσεις τους είναι οι εξής: *«Ναι έχουν αλλάξει, αλλά ο ρατσισμός εξακολουθεί να υπάρχει. Γενικά είναι πιο επιφυλακτικοί λόγω κρίσης», «Θεωρώ ότι πλέον δεν υπάρχει ρατσισμός», «Έχουν αλλάξει προς το καλύτερο, στην αρχή ήταν λίγο πιο καχύποπτοι μέχρι να μας γνωρίσουν αλλά ίσως στην εργασία να υπάρχει ανταγωνισμός πλέον», «Πλέον δεν έχουν δείξει οι Έλληνες κάτι αρνητικό, νομίζω υπάρχει αλλαγή στην στάση τους, η οικονομική κρίση δεν έφερε κάποια αλλαγή», «Έχει αλλάξει προς το καλύτερο. Οι Έλληνες τώρα μας θέλουν περισσότερο γιατί έχουμε μάθει καλύτερα τις δουλειές. Σίγουρα είναι πιο δύσκολα τα πράγματα λόγω κρίσης αλλά δεν υπάρχει αλλαγή στην στάση τους, εκτός από δύο άτομα που έχω παρατηρήσει », «Ναι έχει αλλάξει προς το καλύτερο», «Έχει αλλάξει η στάση τους προς το καλύτερο. Έχουμε γίνει ένα με τα προβλήματα της κρίσης. Ωστόσο από μερικούς πάντα υπάρχει μια υποτίμηση», «Υπάρχει καλύτερη αντιμετώπιση, είναι*

θετικοί οι Έλληνες και με θέλουν αλλά γενικά εξακολουθεί να υπάρχει ρατσισμός».

Μέσα από τις απαντήσεις του δείγματος φαίνεται να έχει διαφοροποιηθεί η στάση των Ελλήνων για τους μετανάστες καθώς περνούν τα χρόνια. Η οικονομική κρίση φαίνεται να μην επηρεάζει τις μεταξύ τους σχέσεις. Υπάρχει αποδοχή από μέρος τους διότι τους έχουν γνωρίσει και ξέρουν το πώς συμπεριφέρονται. Ωστόσο, αυτό δεν σημαίνει ότι τους θεωρούν και ισότιμους με αυτούς, τους θεωρούν ίσως και κατώτερους. Η υποτίμηση της ταυτότητας εξακολουθεί το πιθανότερο να υπάρχει. Η επόμενη ερώτηση αναφέρεται στα συναισθήματα που τους δημιουργούν οι Έλληνες και η Ελλάδα. Οι απαντήσεις που έδωσαν οι συνεντευξιαζόμενοι είναι οι εξής: *«Αισθάνομαι καλά, με έχουν βοηθήσει πολύ όσον αφορά την εργασία, το μεγαλύτερο ποσοστό είναι καλοί άνθρωποι», «Αν και αρχικά ήταν λίγο επιφυλακτικοί μαζί μου, στην συνέχεια με βοήθησαν πολύ, νιώθω ευγνωμοσύνη», «Καλά και θετικά συναισθήματα μου δημιουργούν, με το πέρασμα του χρόνου με βοήθησαν αρκετά και με υποστήριξαν», «Νιώθω καλά που βρίσκομαι στην Ελλάδα, που βρήκα δουλειά με την βοήθεια των Ελλήνων, αν και τώρα γενικά είναι δύσκολα τα πράγματα λόγω κρίσης», «Τώρα πλέον αισθάνομαι καλά με τους Έλληνες, γιατί αρχικά είχα αισθανθεί λίγο τον ρατσισμό αλλά τώρα με έχουν βοηθήσει πολύ με το θέμα της δουλειάς και την Ελλάδα την θεωρώ πλέον πατρίδα μου», «Νιώθω καλά, έχω πλέον φιλικές σχέσεις με τους Έλληνες και η Ελλάδα είναι μια χώρα που μου πρόσφερε μια καλύτερη ζωή», «Η Ελλάδα για μένα είναι πολύ σημαντική με βοήθησε να φτιάξω την ζωή μου, να έχω οικογένεια και μια δουλειά και με τους Έλληνες πλέον έχω μια καλή σχέση», «Η Ελλάδα και οι Έλληνες με βοήθησαν πολύ στο να ξαναφτιάξω από την αρχή την ζωή μου, στην αρχή υπήρχαν κάποιες ρατσιστικές αντιλήψεις και τώρα ίσως υπάρχουν από ένα ποσοστό Ελλήνων αλλά πλέον νομίζω ότι έχω γίνει αποδεκτός στην περιοχή στην οποία ζω, νιώθω καλά και γεμάτος από την ζωή μου εδώ».* Αυτό που παρατηρούμε μέσα από τις απαντήσεις τους είναι ότι τους αρέσει που ζουν τώρα στην Ελλάδα. Φαίνεται ότι οι κοινωνικοί δεσμοί τους είναι ισχυροί και οι σχέσεις τους είναι πολύ πυκνές και δυνατές. Η προτελευταία ερώτηση του τελευταίου σημαντικού άξονα αναφέρεται στην ψυχική υγεία των μεταναστών και αν έχει αλλάξει με το πέρασμα του χρόνου προς το καλύτερο ή χειρότερο. Οι απαντήσεις που δόθηκαν ήταν θετικές, δηλαδή η ψυχική υγεία των μεταναστών έχει τροποποιηθεί προς το καλύτερο. Πιο ειδικά, οι απαντήσεις είναι οι εξής: *«Νιώθω πολύ καλύτερα τώρα, είμαι και αρκετά χρόνια στην Ελλάδα, δεν έχω τόσο άγχος όπως στην αρχή που δεν ήξερα που*

πήγαινα», «Όταν πρωτοήρθα στην Ελλάδα ένιωθα ανασφάλεια και άγχος για το που θα βρω δουλειά και ένα χώρο για να κοιμάμαι, τώρα φυσικά και είμαι καλύτερα αλλά και λόγω της οικονομικής κρίσης και πάλι υπάρχουν κάποιες δυσκολίες», «Εννοείται πως νιώθω πιο όμορφα τώρα, δεν υπάρχει ρατσισμός πλέον προς εμένα και νιώθω άνετα πλέον με τους Έλληνες. Βέβαια η οικονομική κρίση μας δημιουργεί προβλήματα και στην δουλειά αλλά και στην ψυχολογία μας», «Όταν πρωτοήρθα στην Ελλάδα ένιωθα κάπως στα χαμένα, δεν γνώριζα κανέναν, υπήρχε ρατσισμός και ένιωθα απομονωμένος. Τώρα νιώθω ότι έχω μια καλή σχέση με τους Έλληνες, έχω δουλειά και νιώθω ικανοποιημένος από την ζωή μου», «Ναι σίγουρα έχει αλλάξει προς το καλύτερο, δεν έχω τόσο άγχος και νιώθω ότι με έχουν αποδεχτεί οι Έλληνες», «Είμαι πιο ήρεμος τώρα, στην αρχή ένιωθα μια ανασφάλεια και μια στενοχώρια που είχα φύγει και από την πατρίδα μου αλλά τώρα είμαι καλά», «Εννοείται πως έχει αλλάξει προς το καλύτερο, νιώθω μια ασφάλεια πλέον και αποδοχή από τους Έλληνες, με έχουν βοηθήσει και νιώθω ευγνωμοσύνη», «Είμαι σε καλύτερη κατάσταση τώρα, όταν είχα πρωτοέρθει στην Ελλάδα ένιωθα φόβο και ανασφάλεια για το τι θα κάνω και πως θα με αντιμετωπίσουν οι Έλληνες, αλλά σίγουρα έχει βελτιωθεί προς το καλύτερο η ψυχική μου υγεία». Παρατηρούμε ότι στην αρχή υπήρχε μια ψυχολογική δυσφορία διότι ούτως ή άλλως γνωρίζουμε ότι το φαινόμενο της μετανάστευσης είναι ένα γεγονός που προκαλεί έντονη ψυχολογική πίεση (Rogler, 1994. Rogler, Cortes & Malgady, 1991, όπως αναφέρεται στο άρθρο των Σπανέα & Καλαντζή- Αζίζι, 2008). Οι συγκυρίες της ζωής αλλάζουν διαρκώς και μαζί τους μεταβάλλονται η διάθεση και οι σκέψεις μας. Οι μετανάστες λοιπόν μέχρι να ενταχθούν στην ελληνική κοινωνία περνούν από κάποια στάδια ένταξης. Αρχικά, νιώθουν χαρά διότι ένας νέος τόπος τους δίνει προοπτικές και νέα όνειρα. Ωστόσο, η χαρά γίνεται αμέσως απομυθοποίηση. Ξεκινούν τα πρακτικά προβλήματα, καθώς κάποια δεδομένα για αυτούς πράγματα δεν λειτουργούν με τον τρόπο που ήξεραν. Στην συνέχεια, είναι το στάδιο της αποδιοργάνωσης, όπου το άτομο νιώθει μοναξιά, απογοήτευση, θυμό και φόβο. Δυσκολεύεται να συμβαδίσει με τους ντόπιους και νιώθει αδύναμος. Προχωρώντας, έχουμε την περίοδο της αναδιοργάνωσης, όπου ο μετανάστης σταδιακά αρχίζει να προσαρμόζεται. Αρχίζει να ενημερώνεται συνειδητά για ομοιότητες και διαφορές με το νέο περιβάλλον και τους ανθρώπους που τον περιτριγυρίζουν. Κατά την περίοδο της αυτονομίας, ο μετανάστης ξεκινά να βλέπει και τις θετικές πλευρές της νέας κουλτούρας και του νέου κράτους. Αρχίζει να ηρεμεί

και να απολαμβάνει το νέο πολιτισμό. Τέλος, κατά την περίοδο της αλληλεξάρτησης, νιώθει μέλος του ευρύτερου συνόλου, διατηρώντας παράλληλα τη διαφορετικότητα του. Για το λόγο αυτό, είναι εξαιρετικά σημαντικό να υπάρχει ισορροπία στη ζωή μας, η οποία να είναι μακροχρόνια και να αφορά σε μεγάλο εύρος καταστάσεων. Η τελευταία ερώτηση αφορούσε το αν θεωρούν την Ελλάδα πατρίδα τους. Η απάντηση όλων είναι «*Ναι*», ότι την θεωρούν πατρίδα τους διότι τους έδωσε ευκαιρίες και τους πρόσφερε μια καλύτερη ζωή από αυτήν που θα ζούσαν στην πατρίδα τους. Η ευγνωμοσύνη στην συγκεκριμένη ερώτηση επικρατεί ως συναίσθημα.

7. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Είναι ιδιαίτερα σημαντικό, στο σημείο αυτό να τονίσουμε και να αναλύσουμε τα συμπεράσματα της συγκεκριμένης έρευνας. Αυτό που θέλουμε να διερευνήσουμε, όπως έχουμε αναφέρει σε προηγούμενα κεφάλαια είναι αν η ελληνική κοινωνία ενσωματώνει ή απορρίπτει τους μετανάστες, που κατοικούν αρκετά χρόνια στην Ελλάδα κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης και ποιες είναι οι ψυχικές επιπτώσεις που μπορεί να επιφέρει αυτό το γεγονός.

Στην έρευνα ,λοιπόν, συμμετείχαν άνδρες, νέοι σε ηλικία που κατάγονται όλοι από την Αλβανία και ζουν αρκετά χρόνια στην Ελλάδα, έχοντας χαμηλό μορφωτικό επίπεδο. Το δείγμα μας αποτελείται από αυτόν τον παραγωγικό πληθυσμό και έχει τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά προκειμένου να διεξαχθεί ομαλώς η έρευνα. Σύμφωνα με την απογραφή του 2001, πάνω από τους μισούς μετανάστες προέρχονται από την Αλβανία. Η Ελλάδα είναι η μοναδική χώρα στην ΕΕ της οποίας ο μισός και πλέον μεταναστευτικός πληθυσμός προέρχεται από μία και μόνο χώρα την Αλβανία (Ζωγραφάκης & Κασίμης, 2012). Παρατηρούμε επίσης από το δείγμα μας ότι οι μετανάστες που δραστηριοποιούνται στην Ελλάδα ανήκουν στις παραγωγικές ηλικίες.

Από τα αποτελέσματα της έρευνας, παρατηρούμε ότι επικρατεί μια ανοδική κοινωνική κινητικότητα, καθώς ο μεταναστευτικός πληθυσμός έχει προσπαθήσει να προσαρμοστεί στις συνθήκες ζωής που επικρατούν στην ελληνική κοινωνία. Βλέπουν τα εισοδήματά τους να αυξάνονται και το επίπεδο ζωής τους να βελτιώνεται (Καραμανλή). Ωστόσο, ενώ έδειχνε η ζωή τους να αλλάζει προς το καλύτερο με τα χρόνια, το διάστημα των τελευταίων κυρίως πέντε χρόνων είναι αρκετά δύσκολο για αυτούς. Η οικονομική κρίση εισβάλλει στην ζωή τους και κάνει για άλλη μια φορά τα πράγματα επώδυνα. Βέβαια, φαίνεται μέσα από τις απαντήσεις που έδωσαν ότι προσπαθούν να καταπολεμήσουν αυτή την δυσχερή κατάσταση, στην οποία έχουν περιέλθει. Στις απαντήσεις των δύο από τους οχτώ συμμετέχοντες διακρίνεται ένα ίχνος αισιοδοξίας. Αξίζει όμως να σημειωθεί πως κανένας από τους ερωτηθέντες δεν εγκαταλείπει την προσπάθεια. Ούτως η άλλως έχουν μάθει να αγωνίζονται όλο αυτό το διάστημα, από την αρχή που ήρθαν και αντιμετώπισαν δυσκολίες που αφορούσαν την εργασία, την κοινωνική τους ζωή αλλά και την ψυχική τους υγεία μέχρι σήμερα που είναι αντιμέτωποι με την οικονομική ύφεση. Σύμφωνα με τον Κασίμη (2011), η απόφαση ενός μετανάστη να παραμείνει ή όχι στην χώρα υποδοχής θα εξαρτηθεί από

την διάρκεια της κρίσης, το πώς επηρεάζει η κρίση τον τομέα απασχόλησης του, το πώς διαμορφώνονται οι αμοιβές και τον βαθμό ευελιξίας που μπορεί να επιδείξει. Μέχρι στιγμής οι τάσεις επιστροφής αφορούν κυρίως μετανάστες χωρίς σταθερή απασχόληση και οικογένεια- συνήθως παράνομοι και μετανάστες άνω των εξήντα που έχουν καταστρώσει τα πλάνα επιστροφής τους ύστερα από αρκετά χρόνια εργασίας στην Ελλάδα.

Προχωρώντας, όσον αφορά στον εργασιακό τομέα, δεν παρατηρείται σημαντικός ανταγωνισμός για τις θέσεις απασχόλησης μεταξύ Ελλήνων και οικονομικών μεταναστών. Ουσιαστικά, οι αλλοδαποί εργαζόμενοι έπαιξαν ένα συμπληρωματικό ρόλο καλύπτοντας τα κενά απασχόλησης στον αγροτικό και κατασκευαστικό τομέα. Ωστόσο, οι συνθήκες αλλάζουν μετά το 2008 καθώς κλείνει οριστικά ο κύκλος μιας περιόδου ανάπτυξης και ανοίγει ένας κύκλος με χαρακτηριστικά έντονης οικονομικής ύφεσης και αβεβαιότητας. Από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε, φαίνεται ότι το δείγμα μας γενικά έδειχνε απογοητευμένο, καθώς τα μεροκάματα έχουν μειωθεί κατά πολύ και οι συνθήκες εργασίας έχουν αλλάξει προς το χειρότερο. Είναι σαφές ότι κατά την διάρκεια της κρίσης τα ποσοστά ανεργίας των μεταναστών αυξάνονται με πολύ γρήγορους ρυθμούς, με αποτέλεσμα να είναι μεγαλύτερα από αυτά των Ελλήνων. Μέσα από τις απαντήσεις του δείγματος μας, συμπεραίνουμε ότι προσπαθούν και έχουν την θέληση να προσαρμοστούν στις νέες συνθήκες, παρόλο που βρίσκονται σε απόγνωση, με αποτέλεσμα να προσφέρουν ακόμα πιο φθηνή εργασία. Οι μετανάστες, που κατοικούν αρκετά χρόνια στην Ελλάδα όπως είναι και το δείγμα μας υφίστανται την μεγαλύτερη πίεση, εξαιτίας των υψηλότερων αμοιβών που λάμβαναν παλαιότερα και του υψηλότερου κόστους διαβίωσης τους. Η κρίση, επίσης ενισχύει, σύμφωνα με το άρθρο του Ζωγραφάκη & Κασίμη, τις κοινωνικές εντάσεις που δημιουργούνται μεταξύ των γηγενών και των αλλοδαπών και αυξάνει τον ρατσισμό και την ξενοφοβία. Γενικά, παρατηρούμε ότι η κρίση απορυθμίζει την αγορά εργασίας, με την συρρίκνωση των εισοδημάτων και φέρει σημαντικές επιπτώσεις στα νοικοκυριά τους. Επικρατεί μια γενικότερη δυσκαμψία στον τομέα της εργασίας που λειτουργεί ως τροχοπέδη στην απορρόφηση της προσφοράς εργασίας. Έρευνα σε 4 νομούς της Βόρειας Ελλάδας έδειξε ότι ενώ οι μετανάστες, ιδιαίτερα οι παράνομοι υποκαθιστούν τους Έλληνες ανειδίκευτους, πολλές δουλειές δε θα γίνονταν από τους γηγενείς κυρίως στους κλάδους της γεωργίας και της οικοδομής αν δεν υπήρχαν μετανάστες (Lianos et al., 1996). Σε αυτή την έρευνα λοιπόν φαίνεται να συνυπάρχει μια σχέση υποκατάστασης και

συμπληρωματικότητας. Ωστόσο, δύο μελέτες υποστηρίζουν ότι η απασχόληση μεγάλου αριθμού αλλοδαπών με χαμηλότερο κόστος για τους εργοδότες σε ορισμένους τομείς όπως η οικοδομή, είτε στερεί θέσεις εργασίας είτε εξαναγκάζει τους γηγενείς να περιορίζουν τις διεκδικήσεις τους προκειμένου να μην υποκατασταθούν από το διαθέσιμο φτηνότερο αλλοδαπό εργατικό δυναμικό (Εμκε-Πουλοπούλου, 2007). Σύμφωνα με το άρθρο του Ζωγραφάκη & Κασίμη, δεν έχει διαπιστωθεί σοβαρός ανταγωνισμός του αλλοδαπού πληθυσμού με τον γηγενή, καθώς ο ρόλος τους φαίνεται να είναι συμπληρωματικός, διότι απασχολούνται σε θέσεις εργασίας που απορρίπτουν ή δεν επιθυμούν οι Έλληνες εργαζόμενοι. Έτσι η παρουσία τους δεν προκαλεί ανεργία στο γηγενή πληθυσμό. Μια θέση εργασίας έχει καθοριστική σημασία για την ένταξη ή τον αποκλεισμό των μεταναστών. Παράλληλα, μπορεί να εξασφαλίσει στον μετανάστη όχι μόνο οικονομικά οφέλη, αλλά και κοινωνικά οφέλη. Επισημαίνεται ότι ακόμα και με τη σταδιακή αποχώρηση των μεταναστών, προκύπτει ότι οι θέσεις εργασίας που εγκαταλείπονται δεν καλύπτονται πάντα από γηγενείς. Μπορεί όμως να υπάρχει κάποιο είδος ανταγωνιστικότητας μεταξύ μεταναστών που αφορά ανειδίκευτες θέσεις εργασίας (πχ στον κλάδο των προσωπικών υπηρεσιών). Με άλλα λόγια η επίδραση της μεταναστευτικής απασχόλησης στην οικονομία φαίνεται γενικά θετική (Μητράκος, 2013). Μέσα από την έρευνα που πραγματοποιήσαμε, συμπεράναμε ότι οι τέσσερις από τους μετανάστες που ερωτήθηκαν απάντησαν ότι υπάρχει ανταγωνισμός στον τομέα της εργασίας, ενώ οι άλλοι τέσσερις απάντησαν πως δεν έχουν διαπιστώσει κάτι τέτοιο, δηλαδή μια αρνητική αντίδραση και απόμακρη στάση από τον γηγενή πληθυσμό, κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης. Πιθανόν παίζει σημαντικό ρόλο στις απαντήσεις που δόθηκαν ο χαρακτήρας και η προσωπικότητα του κάθε ατόμου, αλλά και τα βιώματα τους.

Οι απαντήσεις που δόθηκαν σε διάφορες ερωτήσεις κατά τη διάρκεια των συνεντεύξεων μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι οι μετανάστες ανάλογα με την ηλικία στην οποία ήρθαν στην Ελλάδα σε συνδυασμό με την χρονική στιγμή βίωσαν διαφορετικές συμπεριφορές από το γηγενή πληθυσμό. Άλλη αντιμετώπιση είχαν οι μετανάστες των πρώτων χρόνων (16-20 χρόνια παραμονής στην Ελλάδα) με περισσότερα δείγματα ρατσισμού και προκατάληψης εκ μέρους των Ελλήνων είτε πρόκειται για παιδιά της ηλικίας των 14- 16 ετών ή πιο μεγάλης ηλικιακής ομάδας ενώ άλλη είναι η αντιμετώπιση των μεταναστών αργότερα (9-11 χρόνια παραμονής στην Ελλάδα) με την έννοια ότι οι πρώτες αντιδράσεις των γηγενών έχουν

καταλαγιάσει και έχουν συνηθίσει στην ιδέα των μεταναστών ανάμεσα τους. Ακόμη παρατηρείται από την όλη διαδικασία ότι οι περισσότερες ρατσιστικές επιθέσεις (είτε αυτές ήταν μόνο λεκτικές ή και με βίαια επεισόδια) συνέβαιναν κυρίως στις κοινωνίες της επαρχίας που είναι πιο κλειστές και κυρίως αγροτικές και που ο πληθυσμός είναι συνήθως χαμηλού μορφωτικού επιπέδου. Αυτό που φαίνεται παράξενο για την Ελλάδα είναι ότι θα περίμενε κανείς από μια χώρα που έχει και η ίδια μεταναστευτικό κύμα προς το εξωτερικό να μην υπάρχουν ρατσιστικά φαινόμενα προς τους μετανάστες αλλά να είναι πιο επιεικείς οι Έλληνες προς τους ξένους όπως θα ήθελαν να είναι οι ξένοι προς τους δικούς τους. Αντίθετα αυτό που παρατηρούμε από τις απαντήσεις του δείγματος είναι ότι οι ίδιοι οι μετανάστες είτε από φόβο, ή από ανάγκη, ή και από συνήθεια ακόμα είναι πιο επιεικείς με τους Έλληνες και πολλές φορές τους δικαιολογούν είτε για την σκληρή τους αντιμετώπιση ή για τον ανταγωνισμό στον εργασιακό τομέα ακόμα και για τα ρατσιστικά σχόλια στις κοινωνικές επαφές και πολλές φορές επιδιώκουν την κοινωνική συναναστροφή με τον γηγενή πληθυσμό σε μια προσπάθεια πλήρης ενσωμάτωσης στην Ελληνική πραγματικότητα.

Ένα ακόμη στοιχείο που φαίνεται από τις απαντήσεις του δείγματος είναι οι προτεραιότητες που θέτουν στην αρχή της μεταναστευτικής τους κατάστασης. Προτεραιότητα του μετανάστη είναι να βρει δουλειά και να ξεφύγει από την φτώχεια που τον οδηγούσε σε άθλιες συνθήκες ζωής. Είτε έχει οικογένεια είτε όχι σκοπός του είναι να καλυτερέψει τη ζωή του. Σε πολλές περιπτώσεις που ο μετανάστης είναι μικρός στην ηλικία έχει ως στόχο να μάθει μια τέχνη και να ανεβάσει το μορφωτικό του επίπεδο. Βέβαια παρατηρούνται και αντιδράσεις του τύπου «θέλω να περάσω καλά» ως πρωταρχικό στόχο που κυρίως οφείλεται και πάλι στο μικρό της ηλικίας. Όσο περνάνε τα χρόνια όμως και αλλάζουν οι υποχρεώσεις παρατηρείται ότι και αυτοί που στην αρχή ήθελαν να περάσουν απλά καλά τώρα θέλουν μόνο να έχουν σταθερή δουλειά. Ακόμη από τις απαντήσεις του δείγματος διαφαίνεται και η ανάγκη που έχουν οι περισσότεροι να αποκτήσουν κάτι δικό τους (κυρίως κάποιο σπίτι) είτε εδώ είτε στην πατρίδα τους με την Ελλάδα να υπερέχει αφού οι περισσότεροι δεν σκέφτονται να γυρίσουν πίσω γιατί πιστεύουν ότι δεν μπορούν να αρχίσουν ξανά από το μηδέν. Η Αλβανία αποτελεί γι' αυτούς προορισμό διακοπών και ολιγόμηνης παραμονής είτε γιατί όλη η οικογένεια και οι συγγενείς έχουν φύγει από εκεί είτε επειδή δεν έχουν καλές αναμνήσεις.

Ακόμη ένας παράγοντας που επηρεάζει την ομαλή ενσωμάτωση των μεταναστών στην χώρα υποδοχής είναι η γνώση της γλώσσας. Αυτό που παρατηρούμε στο δείγμα μας είναι ότι δεν γνώριζαν την γλώσσα και ανάλογα με την ηλικία και την θέληση έμαθαν να συνεννοούνται τουλάχιστον από 1- 12 μήνες. Γενικά τα ελληνικά είναι μια δύσκολη στην εκμάθηση γλώσσα και οι περισσότεροι μετανάστες μαθαίνουν μόνο να τη μιλούν ειδικότερα εκείνοι που δεν μπαίνουν στην διαδικασία της σχολικής ενσωμάτωσης. Μετανάστες που έρχονται στην Ελλάδα με την οικογένεια τους και έχουν μικρά παιδιά έχουν περισσότερη επαφή με τη γλώσσα σε προφορική και γραπτή μορφή λόγω των παιδιών που πηγαίνουν σχολείο. Λίγοι είναι εκείνοι που ήρθαν χωρίς οικογένειες και έχουν μάθει να χρησιμοποιούν την ελληνική γλώσσα και στη γραπτή της μορφή. Η γνώση της γλώσσας βοηθάει τους μετανάστες να αναπτύξουν τις σχέσεις τους με τους γηγενείς και να μπορούν να βρουν ευκολότερα εργασία και έτσι να αποβάλουν το άγχος των πρώτων ημερών σε μια ξένη χώρα.

Επίσης, είναι εξαιρετικά σημαντικό να αναφέρουμε ότι το φαινόμενο της οικονομικής κρίσης, δεν επηρέασε ουσιαστικά τις σχέσεις των μεταναστευτικού πληθυσμού με τον γηγενή. Με τον ελληνικό πληθυσμό που έρχονται σε επαφή δεν παρατήρησαν κάποια αλλαγή στην στάση τους. Ωστόσο, δύο από αυτούς ανέφεραν ότι μπορεί οι Έλληνες να είναι λίγο πιο ανταγωνιστικοί πλέον στον εργασιακό τομέα και λίγο πιο επιφυλακτικοί αλλά ειδικότερα με τα άτομα που έχουν συναναστραφεί δεν έχουν βιώσει κάποια αλλαγή. Επίσης, οι μετανάστες διατηρούν κοινωνικές επαφές με Έλληνες, ακόμα και κατά την περίοδο της οικονομικής ύφεσης. Μόνο ένας εκ των οχτώ απάντησε ότι βλέπει μια διαφορά στην στάση τους, κατά της περιόδου της κρίσης. Επιπλέον, διαπιστώθηκε μέσα από τα ευρήματα της έρευνας ότι η οικονομική κρίση επηρεάζει ως ένα βαθμό την **πλήρη** ενσωμάτωση τους (πιθανόν λόγω κρατικής αντιμετώπισης) αλλά ο βαθμός ενσωμάτωσης τους, σύμφωνα με τις απαντήσεις τους είναι σε καλό επίπεδο.

Επιπλέον, μελετήσαμε την ψυχική υγεία των μεταναστών και διαπιστώσαμε ότι η οικονομική κρίση τους δημιουργεί αρνητικά συναισθήματα. Ειδικότερα, αντιμετωπίζουν οικονομικές δυσκολίες και προβλήματα στην διαβίωση και στην εργασία τους και διακατέχονται από συναισθήματα απογοήτευσης, θλίψης και στενοχώριας. Συνεχίζοντας, διαπιστώνουμε ότι οι στάσεις και οι αντιλήψεις των Ελλήνων, σύμφωνα με τις απαντήσεις του δείγματος έχουν αλλάξει προς το καλύτερο. Δυο μόνο εξ αυτών απάντησαν ότι ίσως είναι λόγω κρίσης πιο επιφυλακτικοί μαζί τους. Ωστόσο, παρατηρούμε ότι η συμπεριφορά των Ελλήνων δεν

άλλαξε προς το χειρότερο και δεν κλονίστηκε λόγω οικονομικής κρίσης. Βλέπουμε ότι όσο περνάει ο καιρός οι μετανάστες νιώθουν πιο κοντά στους Έλληνες, χωρίς να δημιουργούνται προβληματικές καταστάσεις λόγω της οικονομικής ύφεσης. Οι μετανάστες λοιπόν νιώθουν ευγνώμονες απέναντι στους Έλληνες, διότι οι τελευταίοι τους βοήθησαν όσον αφορά την εργασία αλλά και την διαβίωση τους. Αναπτύσσονται πλέον φιλικές σχέσεις μεταξύ τους και δεν νιώθουν τον ρατσισμό και την υποτίμηση που ένιωθαν παλιότερα. Τέλος, παρατηρείται ότι οι μετανάστες νιώθουν πιο οικεία στην Ελλάδα (την θεωρούν πατρίδα τους) επειδή έχουν αλλάξει οι σχέσεις τους με τους ντόπιους προς το καλύτερο. Ωστόσο, η οικονομική κρίση τους δημιουργεί ανασφάλεια στον τομέα της εργασίας και στην διαβίωση τους.

Καταλήγουμε λοιπόν στο συμπέρασμα ότι η ελληνική κοινωνία, κατά την περίοδο της οικονομικής κρίσης δεν απορρίπτει το μεταναστευτικό πληθυσμό. Αντιθέτως, αυτό που παρατηρούμε είναι ότι με το πέρασμα του χρόνου, οι μετανάστες νιώθουν πιο οικεία στην Ελλάδα και διατηρούν πιο στενές σχέσεις με τους Έλληνες. Υπάρχει η υποψία από μέρους του αλλοδαπού πληθυσμού ότι πιθανόν να είναι λίγο πιο επιφυλακτικοί και ανταγωνιστικοί οι Έλληνες όσον αφορά τον εργασιακό τομέα, αλλά δεν είναι δικό τους βίωμα. Εφόσον, παρατηρούμε ότι σταδιακά ενσωματώνονται δεν φαίνεται ότι επηρεάζεται αρνητικά, σε επίπεδο σχέσεων, η ψυχολογική τους κατάσταση. Η οικονομική κρίση ουσιαστικά τους δημιουργεί προβλήματα, που αφορούν τον οικονομικό και εργασιακό τομέα(σε επίπεδο μεροκάματων και μισθού) όπως το ίδιο συμβαίνει και στον γηγενή πληθυσμό. Τα συναισθήματα που προκύπτουν από την κατάσταση αυτή είναι η ανασφάλεια, το άγχος, η αβεβαιότητα και ο φόβος για το τι θα αντιμετωπίσουν μελλοντικά. Δεν φαίνεται να υπάρχει διαφορά στα προβλήματα που προκύπτουν λόγω ύφεσης ανάμεσα στους δύο πληθυσμούς και η ψυχική τους υγεία επηρεάζεται από την κρίση προς το χειρότερο. Συμπεραίνουμε λοιπόν ότι παρόλο που υπάρχει η οικονομική κρίση και έχουν και αυτοί οικονομικές δυσκολίες, δεν έχουν σκεφτεί να εγκαταλείψουν την Ελλάδα αλλά εξακολουθούν να μάχονται και να δίνουν τον δικό τους αγώνα για μια αξιοπρεπή ζωή. Οι ψυχικές μεταπτώσεις λοιπόν προκύπτουν από τον παράγοντα «οικονομική κρίση» και όχι από τις σχέσεις που έχει ο μεταναστευτικός πληθυσμός με τους γηγενείς. Οι μεταξύ τους σχέσεις, όπως τονίσαμε και παραπάνω έχουν βελτιωθεί.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγοραστάκης, Γ. (2004). Οικονομικοί μετανάστες στην Ελλάδα, γενική & τοπική τοποθέτηση.
- Βαλασσά, Φ., Γιαννέλη, Τ., Κουβέλη, Α., Λάσδα, Κ. Στάσεις και αντιλήψεις Ελλήνων για την Αλβανική μετανάστευση και τους Αλβανούς. *Σειρά ερευνητικών εργασιών*, 16 (13): 293-310.
- Βεντούρα, Λ. (2004). *Η Ελλάδα της μετανάστευσης: Κοινωνική συμμετοχή, δικαιώματα και ιδιότητα του πολίτη*. Αθήνα: Κριτική.
- Γαλάνης, Γ.Ν. (1993). Η γνώμη των κατοίκων των Ιωαννίνων για τους Αλβανούς και τους Βορειοηπειρώτες στην Ελλάδα. *Επιστημονική Επετηρίδα του Παιδαγωγικού Τμήματος Δ.Ε*, τ. 6, 44-104.
- Γιωτάκος, Ο. (2010). Οικονομική κρίση και ψυχική υγεία. *Ψυχιατρική*, 21(3), 195-204.
- Γρηγορίου, Α. (2011). Οι ξένοι αφομοιώνονται. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο: <http://www.enet.gr/>.
- Γρόπα, Ρ. (2011). Ελληνική Οικονομία και Μετανάστευση: Μύθοι και Πραγματικότητες.
- Δημουλάς, Κ. Παράμετροι ένταξης των οικονομικών μεταναστών στην ελληνική κοινωνία: Η περίπτωση της περιφέρειας Αττικής.
- Έμκε- Πουλοπούλου, Η. (2007). *Η μεταναστευτική πρόκληση*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Ευθυμιάδου, Δ. (2009). Ανεργία και οικονομικοί μετανάστες στην Ελλάδα.

- Ευθυμίου, Κ., Αργάλια, Ε., Κασκαμπά, Ε., Μακρή, Α. (2013). Οικονομική κρίση και ψυχική υγεία. Τι γνωρίζουμε για την σημερινή κατάσταση στην Ελλάδα; *Εγκέφαλος*, 50, 22-30.
- Ζάννης, Π. (2006). «Κοινωνικός Αποκλεισμός: Εισαγωγή στην έννοια. Η κατανόηση της διαδικασίας». *Η ανάπτυξη Συνοδευτικών Υποστηρικτικών Υπηρεσιών*, 4-27. Αθήνα: Ερμής και ΕΚΕΠΙΣ.
- Ζωγραφάκης, Σ., Κασίμης, Χ. (2012). Ελληνική Οικονομία και μετανάστες: Χτες, Σήμερα, Αύριο.
- Ζωγραφάκης, Σ., Κόντης, Α., & Μητράκος, Θ. (2009). Τα βήματα των μεταναστών στην ελληνική οικονομία.
- ΙΜΕΠΟ, (2007). Το ψυχοκοινωνικό προφίλ του μετανάστη και η ένταξη του. *European Profiles*, Αθήνα.
- Ιωσηφίδης, Θ. (2008). *Ποιοτικές μέθοδοι έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες*. Αθήνα: Κριτική.
- Καβουνίδη, Τ. *Έρευνα για την οικονομική και κοινωνική ένταξη των μεταναστών*, Αθήνα. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο www.paep.org.gr.
- Καβουνίδη, Τ., Καρύδης, Β., Νικολακοπούλου- Στεφάνου, Η., Στυλιανούδη, Μ.Γ. (2008). *Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες- Πολιτικές- Προοπτικές*. Αθήνα: ΙΜΕΠΟ.
- Καραίσκου, Α., Μαλλιαρού, Μ., Σαράφης, Π. (2012). Οικονομική κρίση: Επίδραση στην υγεία των πολιτών και επιπτώσεις στα συστήματα υγείας. *Διεπιστημονική Φροντίδα Υγείας*, 4(2), 49-54.
- Καρασαβόγλου, Α., Μαδυτινός, Δ., Νικολαΐδης, Μ., & Κατσορίδας, Δ. (1996). Ξένοι εργάτες στο Νομό Καβάλας. Επιπτώσεις στην τοπική οικονομία

και κοινωνία, Καβάλα ΤΕΙ ΚΑΒΑΛΑΣ- ΣΧΟΛΗ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.

- Καρασαββόγλου, Α.Γ. Μετανάστευση, αγορά εργασίας και ελληνική οικονομία.
- Καρύδης, Β. (1996). *Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα. Ζητήματα Θεωρίας και Αντεγκληματικής πολιτικής*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Κασιμάτης, Γ. Μελέτες ΙΙΙ 1974-1999: Θεμελιώδη δικαιώματα και κοινωνικό κράτος. Αθήνα: Σάκκουλας.
- Κασιμάτη, Κ. (επιμ). (2003). *Πολιτικές μετανάστευσης και στρατηγικές ένταξης. Η περίπτωση των Αλβανών και Πολωνών μεταναστών*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κασιμάτη, Κ. (2006). *Η ένταξη των Αλβανών μεταναστών στην ελληνική κοινωνία*. Αθήνα: Gutenberg.
- Κοτσιώνη, Ι. (2009). Δίκτυο για καλές πρακτικές που αφορούν στην παροχή υπηρεσιών υγείας σε μετανάστες και μειονότητες στην Ευρώπη. Έκθεση για την υγεία των μεταναστών στην Ελλάδα.
- Κυριόπουλος, Ι., Τσιάντου, Β. (2009). Οι επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης στην υγεία και την ιατρική περίθαλψη. *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής*, 27(5), 834-840.
- Μαρούκης, Θ. (2010). *Οικονομική μετανάστευση στην Ελλάδα: Αγορά εργασίας και κοινωνική ένταξη*. Αθήνα: Παπαζήση.
- Μαστρογιάννη, Α. (2013). Μετανάστευση και ψυχική υγεία: Μελέτη των ψυχικών διαταραχών και των αναγκών μεταναστών που απευθύνονται στις υπηρεσίες του ψυχιατρικού νοσοκομείου Θεσσαλονίκης.

- Μαυρέας, Κ. (1998). Διαστάσεις του κοινωνικού αποκλεισμού: Πόντιοι και Βορειοηπειρώτες πρόσφυγες στην Ελλάδα. *Επιθ. Κοινωνικών Ερευνών*, 96-97, 185-218.
- Μαυρόδη, Γ. (2008). *Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες- Πολιτικές- Προοπτικές*. Αθήνα: ΙΜΕΠΟ.
- Μητράκος, Θ. Η συμβολή των μεταναστών στην ελληνική οικονομία: Μετα-ανάλυση των εμπειρικών ευρημάτων. *Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη*, 8(2), 87-106.
- Μουσούρου, Λ. (2003). *Μετανάστευση και μεταναστευτική πολιτική στην Ελλάδα και την Ευρώπη*. Αθήνα: Gutenberg.
- Μπούρα, Γ., & Λύκουρα, Λ. (2013). Η οικονομική κρίση και οι επιπτώσεις της στην ψυχική υγεία. *Εγκέφαλος*, 48(2), 54-61.
- Μπουφίδης, Σ. *Ματαίωση ονείρων , ψυχασθένειες και μετανάστες*. Διαθέσιμο στο δικτυακό τόπο www.msf.gr.
- Μυλωνά, Α. (2015). Η ψυχολογία του μετανάστη και οι επιπτώσεις της. Ανακτήθηκε τον Σεπτέμβριο από <http://www.newsitamea.gr/i-psichologia-tou-metanasti-ke-i-epiptosis-tis>.
- Μυλωνάς, Θ., & Μάνεσης, Ν. (1996). Ο κοινωνικός αποκλεισμός αρχίζει από το σχολείο. *Διεθνές Συνέδριο: Κοινωνία των 2/3. Διαστάσεις του Σύγχρονου Κοινωνικού Προβλήματος*.
- Ναξάκης, Χ. (2001). *Μετανάστες και Μετανάστευση: Οικονομικές, πολιτικές και κοινωνικές πτυχές*. Αθήνα: Πατάκη.
- Πανταζής, Β. *Μετανάστευση- Ένταξη μεταναστών*.

- Παπαγεωργίου, Β. (2011). *Από την Αλβανία στην Ελλάδα: Τόπος και ταυτότητα, διαπολιτισμικότητα και ενσωμάτωση. Μια ανθρωπολογική προσέγγιση της μεταναστευτικής εμπειρίας*. Αθήνα: Νήσος.
- Παπαγεωργίου, Γ. (1998). *Μέθοδοι στη κοινωνιολογική έρευνα*. Αθήνα: Τυπωθήτω.
- Παπαγεωργίου, Ν., & Τσιρώνης, Χ.Ν. Φύλο, Μετανάστευση και Οικονομική Κρίση στην Ελλάδα: Η τρέχουσα συζήτηση.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2002). Κοινωνικός αποκλεισμός. Εισαγωγή στην έννοια και στη διαδικασία. *Πρακτικά του τριήμερου συνεδρίου για το κοινωνικό αποκλεισμό*. Αθήνα: Αρμός.
- Παπαδοπούλου, Δ. (2006). Μορφές κοινωνικής ένταξης και κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών. Το παράδειγμα της περιφέρειας Αττικής.
- Παπαδοπούλου, Δ.Β. (2011). Η κοινωνική ενσωμάτωση των μεταναστών στην Ελλάδα.
- Παπαδοπούλου, Ε. (2016). Μετανάστευση και κοινωνικός αποκλεισμός. Ανακτήθηκε από την ιστοσελίδα <http://papadopsixologos.blogspot.gr> .
- Παρασκευοπούλου – Κόλλια, Ε.Α (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *Open Education - The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, Volume 4, Number 1.
- Παυλόπουλος, Β., Ντάλλα, Μ. Γεωργαντή, Κ., Μπεζεβέγκης, Η. (2011). Δείκτες ένταξης των μεταναστών στην ελληνική κοινωνία: Επιπολιτισμός, ψυχολογική και κοινωνικοπολιτισμική προσαρμογή. *13^ο Πανελλήνιο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας*. Πανεπιστήμιο Αθηνών.

- Πετράκη, Γ. (1998). Κοινωνικός αποκλεισμός. Παλαιές και νέες αναγνώσεις του κοινωνικού προβλήματος στο: Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός. *Ίδρυμα Σάκη Καράγιωργα*, 19-25.
- Πράπας,, Χ., & Μαυρέας, Β. (2015). Η ψυχική και σωματική υγεία, καθώς και ποιότητα ζωής Ελλήνων, Αλβανών μεταναστών και Πόντιων παλιννοστούντων.
- Προκοπάκη, Κ. (2008). Μετανάστευση στην Ελλάδα: Εμπειρίες- Πολιτικές – Προοπτικές. Αθήνα: ΙΜΕΠΟ.
- Σαββάκης, Μ. (2012). Μετανάστες, πρόσφυγες, κοινωνικοί παρίες: Πέρα από το δίλημμα. Κοινωνική ένταξη ή ενσωμάτωση. Αθήνα: Παπαζήση.
- Σπανέα, Ε., Καλατζή- Αζίζι, Α. (2008). Ψυχοκοινωνικοί παράγοντες, διαδικασία επιπολιτισμού και ψυχική υγείας σε οικονομικούς μετανάστες από την Αλβανία και την Βουλγαρία στην Ελλάδα. *Psychology*, 15(1), 32-54.
- Στρατουδάκη, Χ. (2008). Έρευνες για τους μετανάστες στην Ελλάδα. Ερευνητικές εμμονές και εκκρεμότητες.
- Τριανταφυλλίδου, Α., & Μαρούκης, Θ. (2010). Η μετανάστευση στην Ελλάδα του 21^ο αιώνα. Αθήνα: Κριτική.
- Τσιάκαλος, Γ. (1998). Κοινωνικός Αποκλεισμός: Η ελληνική εμπειρία. Αθήνα: Gutenberg.
- Τσιώλης, Γ. (2011). Η σχέση ποιοτικής και ποσοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες: Από την πολεμική των «παραδειγμάτων» στις συνθετικές προσεγγίσεις. Αθήνα: Πεδίο.
- Τσουκαρέλλης, Π., & Παπάνης, Ε. (2007). Κοινωνική Προσαρμογή. Ανακτήθηκε τον Οκτώβριο από <http://epapanis.blogspot.gr>.

- Ύπατη Αρμοστεία του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες, 2012. Παρουσίαση αποτελεσμάτων για την ρατσιστική βία στην Ελλάδα από το Δίκτυο Καταγραφής Περιστατικών Ρατσιστικής Βίας, Αθήνα.
- Χατζηπουλίδης, Γ. (2009). Η ψυχική υγεία των μεταναστών στη πορεία της ένταξης τους στην ελληνική κοινωνία. *Επιθεώρηση Υγείας*, 20(120).
- Χατζηχρήστου, Χ., Λαμπροπούλου, Α., & Αδαμοπούλου, Ε. Ψυχική Ανθεκτικότητα.
- Χατήρα, Κ. (2012). Η ψυχοπαθολογία της μετανάστευσης. Ανακτήθηκε τον Δεκέμβριο από <http://www.haniotika-nea.gr/112922-i-psuxopathologia-tis-metanasteusis>.
- Ψαράκη, Α., Χατζηδάκη, Β. (2014). Η οικονομική μετανάστευση σε Ελλάδα και Ευρώπη. Μια ματιά στο τότε και στο σήμερα.
- Ψημμένος, Ι. (2004). *Μετανάστευση από τα Βαλκάνια-Κοινωνικός αποκλεισμός στην Αθήνα*. Αθήνα: Παπαζήσης.

ΞΕΝΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Barner-Barry, C. (1986). Rob: Children's tacit use of peer ostracism to control aggressive behavior. *Ethnology & Sociobiology*, 7, 281-293.
- Bengi-Aslan, L., Verhulst, F., & Crunen.A.M. (2002). Prevalence and determinants of minor psychiatric disorder in Turkish immigrants living in the Netherlands. *Social Psychiatric Epidemiology*, 37, 118-124.
- Black, S.A., Markides, K.S., & Miller, T.Q. (1998). Correlates of depressive symptomatology among older community- dwelling Mexican Americans: The Hispanic EPESE. *Journal of Gerontology*, 53, S198- S208.

- Castles, S., & Kosack, G. (1973). *Immigrants workers and class structure in Western Europe*.
- Centre for Addiction and Mental Health. (2003). Challenges and choices: Finding Mental Health Services in Ontario.
- Durlak, J.A. (1998). Common risk and protective factors in successful prevention programs. *American journal of Orthopsychiatry*, 68(4), 512-520.
- Eisner, W.E. (1991). *The enlightened eye, qualitative inquiry and enhancement of educational practice*. New York: Macmillan.
- Flaskerud, J., & Uman, G. (1996). Acculturation and its effects on self-esteem among immigrant Latina women. *Behavioral Medicine*, 2, 123-133.
- Ghaffarian, S. (1998). The acculturation of Iranian immigrants in the United States and the implications for mental health. *The journal of social Psychology*, 138, 645-654.
- Huber, B. (2003). The concept of social integration: a policy-research agenda. *International Social Science Journal*, 55(177), 433-439. Ανακτήθηκε τον Ιανουάριο από την ιστοσελίδα <http://www3.interscience.wiley.com>.
- Kasi, E. Dimensions of social exclusion: Ethnographic Explorations.
- Lianos, T., Sarris, A., Katseli, L. (1996). Illegal immigration and local labour markets: The case of Northern Greece. *International Migration*, 3, 449-484.
- Lincoln, Y.S., & Guba, E. (1985). *Naturalistic Inquiry*. Sage: Beverly Hills.
- Luthar, S.S., Cicchetti, D., & Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future research. *Child Development*, 71(3), 543-562.

- Michail, D. (2013). Social development and trans national households: Resilience and motivation for Albanian immigrants in Greece in the era of economic crisis.
- Misri S. (1986). Mental Health and Immigration.
- Mui, A.C., Kang, S.Y., Chen, L.M., & Domanski, M.D. (2003). Reliability of the Geriatric Depression Scale for use among elderly Asian immigrants in the USA. *International Psychogeriatric*, 15, 254-274.
- Multicultural Mental Health, (2011). www.mmha.org.au.
- Parker, G., Chan, B., Tully, L., Eisenbbruch, M. (2005). Depression in the Chinese: the impact of acculturation. *Psychological Med*, 34, 1475-1483.
- Pumariega, A.J., Rothe, E., Pumariega, J.B (2005). Mental Health of immigrants an refugees. *Community Mental Health Journal*, 41, 581-597.
- Ritsner, M., & Ponizovsky, A. (1998). Psychological symptoms among an immigrants population: A prevalence Study. *Comprehensive Psychiatry*, 39, 21-27.
- Rogler, L. (1994). International migrations: A framework for directing research. *American Psychologist*, 99, 701-708.
- Rogler, L.H., Cortes, D.E., & Malgady, R.G. (1991). Acculturation and mental health status among Hispanics: Convergence and new directions for research. *American Psychologist*, 46, 585-597.
- Rutter, M. (2006). Implications of resilience concepts for scientific understanding. *Annals of the New York. Academy of science*, 1094, 1-12.
- Swinnen, S.G, Selten, J.P. (2007). Mood disorders and migration: meta-analysis. *Psychiatry*, 190, 6-10.

- Tuckman, B.W. (1972). *Conducting educational research*. New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Ward, C., Bochner, S., & Furnham, L. (2001). *The psychology of culture shock*. UK: Routledge.
- World Health Organization (2014). Mental Health Atlas.
- Zilber, N., Lerner, Y., Eidman, R., & Kertes, J. (2001). Depression and anxiety disorders among jews from the former Soviet Union five years after their immigration to Israel. *International Journal of Geriatric Psychiatry*, 16, 993-999.
- Ziyauddin, K.M. (2009). Dalts and social exclusion – Understanding the conceptualization.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΟΔΗΓΟΣ ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗΣ

Ο στόχος της διπλωματικής είναι να εντοπίσουμε και να ερευνήσουμε αν τελικά η ελληνική κοινωνία απορρίπτει ή ενσωματώνει τους μετανάστες κατά την περίοδο της κρίσης και ποιες είναι οι ψυχικές επιπτώσεις που μπορεί να επιφέρει αυτό το γεγονός. Στις χώρες υποδοχής των μεταναστών σίγουρα προκύπτει μια περίπλοκη και δύσκολη μεταναστευτική κατάσταση για τον κάθε πολίτη. Αυτό το γεγονός συνέβαινε και σε κάθε σχεδόν Έλληνα πολίτη μετά την δεκαετία του 1980, όπου η Ελλάδα άρχισε να δέχεται μετανάστες. Άλλαξαν οι εσωτερικές ισορροπίες της χώρας με αποτέλεσμα πολλές φορές και οι ίδιοι οι πολίτες της να αντιδρούν με εχθρότητα, βία και μίσος στον «ξένο» (Πανταζής). Από την άλλη είναι σημαντικό να επισημάνουμε ότι και η διαδικασία της μετανάστευσης είναι μια οδυνηρή στην ουσία κατάσταση που προκαλεί έντονη ψυχολογική πίεση. Αυτό συμβαίνει λόγω των πολλαπλών αλλαγών που επιβάλλει στο άτομο καθώς και των απωλειών που συνεπάγεται η εγκατάλειψη της πατρίδας τους και η επανεγκατάσταση σε ένα νέο και ίσως αφιλόξενο περιβάλλον (Rogler, 1994 & Rogler, Cortes & Malgady, 1991, όπως αναφέρεται στο άρθρο των Σπανέα & Καλατζή-Αζίζι, 2008). Οι απώλειες ενδεχομένως να αφορούν τον χωρισμό από τα αγαπημένα πρόσωπα, προβλήματα επικοινωνίας, που είναι λογικό να συναντήσουν στην «νέα» τους πατρίδα καθώς και τον ρατσισμό και την κοινωνική απομόνωση και την μελλοντική αβεβαιότητα από τους γηγενείς. Είναι καλό σε αυτό το σημείο να διευκρινίσουμε ότι η διεθνής βιβλιογραφία κυρίως μελετούσε μέχρι τώρα το μεταναστευτικό ζήτημα και την εμφάνιση ψυχιατρικών διαταραχών. Έρευνες έχουν δείξει τα υψηλά ποσοστά σχιζοφρένειας των μεταναστών σε σχέση με τους γηγενείς. Αντίθετα, τα ευρήματα των ερευνών που αφορούν μη ψυχωτικές διαταραχές σε μετανάστες, όπως διαταραχές άγχους και διάθεσης δεν είναι τόσο σαφείς όπως στην περίπτωση της σχιζοφρένειας. Ωστόσο έχουν γίνει και έρευνες που μελέτησαν την ψυχολογική δυσφορία, δηλαδή το άγχος, την αποθάρρυνση και τα ψυχοσωματικά συμπτώματα, σε σχέση με τα καταθλιπτικά συμπτώματα και την μετανάστευση και κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι υπάρχει θετική συσχέτιση (Bengi-Aslan, Verhulst & Crijnen, 2002. Flaherty, Koh & Levav, 1988. Ritsner & Ponizovsky, 1998. Ritsner et al., 1996, Ziber & Lerner, 1996, όπως αναφέρεται στο άρθρο των Σπανέα &

Καλατζή-Αζιζι, 2008). Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι η οικονομική κρίση επηρεάζει ακόμα περισσότερο την ζωή των μεταναστών, καθώς τα μεροκάματα τους μειώνονται ακόμα περισσότερο και οι συνθήκες διαβίωσης χειροτερεύουν. Γενικά οι μετανάστες ανήκουν στο ασθενές κοινωνικό στρώμα ή στο μικρομεσαίο. Είναι λογικό λοιπόν η οικονομική κρίση να έχει επηρεάσει πιο πολύ από όλους αυτό το τμήμα της ελληνικής κοινωνίας. Ήδη επίσημα στοιχεία μιλούν για 80000 Αλβανούς μετανάστες που έχουν εγκαταλείψει την Ελλάδα την διετία 2011-2012. Άλλες έρευνες μιλούν για 180000 Αλβανούς μετανάστες που έχουν φύγει από την Ελλάδα τα τελευταία 5 χρόνια. Από πρόσφατη έρευνα διαπιστώθηκε ότι πάνω από το 10% των μεταναστών έχουν εγκαταλείψει την Ελλάδα. Η μελέτη του Αντώνη Κόντη, Σταύρου Ζωγραφάκη και Θεόδωρου Μητράκου διαπιστώνει πως οι μετανάστες από την εποχή των υψηλών ρυθμών ανάπτυξης (έως το 2004) πληρώνονταν 40% χαμηλότερα από τους γηγενείς. Οι αμοιβές τους άρχισαν να μειώνονται περαιτέρω από το φθινόπωρο του 2009 και τον Φεβρουάριο του 2010 επισημάνθηκε η πρώτη ανησυχητική αύξηση ανεργίας, που πλήττει τους μετανάστες σε μεγαλύτερο βαθμό από τους ημεδαπούς. Αποτελέσματα του ινστιτούτου i- Red για το 2011 για την μετανάστευση έδειξαν ότι σε χώρες που πλήττονται από την οικονομική κρίση, τα εγκλήματα ρατσιστικού μίσους και η ξеноφοβία αυξάνονται ραγδαία. Πιο συγκεκριμένα, θα παρουσιαστούν οι θεματικοί άξονες και τα ερωτήματα που πραγματοποιήθηκαν στους συνεντευξιαζόμενους. Οι συνεντευξιαζόμενοι είναι άντρες, ηλικίας από 24 έως 47 ετών από την Αλβανία, οι οποίοι ζουν αρκετά χρόνια στην Ελλάδα. Μέσα από τα ερωτήματα που τους έθεσα, ήθελα να διαπιστώσω αν υπήρχε ουσιαστικά διαφορά στην συναισθηματική τους ισορροπία κατά την περίοδο της κρίσης, αν επηρεάστηκε η ψυχολογική τους κατάσταση, αν παρέμεινε δηλαδή ίδια ή αν εξελίχθηκε χειρότερα εξαιτίας της οικονομικής ύφεσης. Χρησιμοποιήσαμε σκόπιμη δειγματοληψία διότι επιλέξαμε τις περιπτώσεις που θεωρούνται τυπικές και συνεπώς ικανοποιούν τις συγκεκριμένες ανάγκες της έρευνας. Οι θεματικοί άξονες και τα ερευνητικά ερωτήματα λοιπόν είναι τα εξής:

A) ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ

Δημογραφικά στοιχεία

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

- Ηλικία
- Οικογενειακή Κατάσταση
- Χώρα προέλευσης
- Μορφωτικό Επίπεδο
- Χρονικό διάστημα στην Ελλάδα

B) ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ

Μετανάστευση

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

- Ποιοι είναι οι λόγοι που σας οδήγησαν να εγκαταλείψετε την πατρίδα σας;
- Φύγατε μόνος ή με την οικογένεια σας;
- Πιστεύετε ότι ήταν σωστή επιλογή να εγκαταλείψετε την χώρα σας αναφορικά με τις συνθήκες που ζείτε την δεδομένη στιγμή;

Γ) ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ

Συνθήκες διαβίωσης στην Ελλάδα

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

- Κατά την άφιξη σας στην Ελλάδα, ποιες ήταν οι πρώτες σας σκέψεις;
- Αρχικά που μένατε; Είχατε άτομα από την πατρίδα σας που σας βοήθησαν;
- Ψάχνατε για δουλειά, προκειμένου να βγάλετε τα προς το ζην; Πόσο καιρό ψάχνατε;
- Αισθανθήκατε πίεση ή άγχος τον πρώτο καιρό που ήρθατε στην Ελλάδα; Περιγράψτε μου τα συναισθήματα σας.
- Υπήρχαν στιγμές που θα θέλατε να γυρίσετε στην πατρίδα σας;
- Τώρα που είστε αρκετά χρόνια στην Ελλάδα, είναι πιο εύκολες οι συνθήκες διαβίωσης για σας;
- Πως βιώνετε την οικονομική κρίση, τα τελευταία χρόνια όσον αφορά την διαβίωση σας;

Δ) ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ

Απασχόληση- Αγορά εργασίας

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

- Υπήρχαν δυσκολίες στην εύρεση εργασίας;
- Ποια ήταν η στάση των εργοδοτών απέναντι σας τον πρώτο καιρό; Τι συναισθήματα σας δημιούργησε;
- Η στάση τους άλλαξε με τα χρόνια;
- Τώρα πως νιώθετε όσον αφορά το «κομμάτι» της εργασίας, που ενδεχομένως πλήττεται από την οικονομική κρίση;
- Πιστεύετε ότι η οικονομική κρίση άλλαξε τις συνθήκες εργασίας για σας;
- Υπάρχει διαφορά στα μεροκάματα εξαιτίας της οικονομικής κρίσης;
- Υπάρχει μεγαλύτερος ανταγωνισμός με τους Έλληνες στον εργασιακό τομέα λόγω της κρίσης;

ΣΤ) ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ

Κοινωνική ζωή

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

- Όταν πρωτοήρθατε στην Ελλάδα γνωρίζατε την ελληνική γλώσσα; Αν όχι. Σε πόσο καιρό μάθατε τα βασικά για να μπορείτε να επικοινωνείτε; Θεωρείται ότι είναι σημαντικός παράγοντας για την ενσωμάτωση σας στην ελληνική κοινωνία;
- Κατά την άφιξη σας στην Ελλάδα και το πρώτο διάστημα υπήρχε βοήθεια από την πλευρά των Ελλήνων;
- Θεωρείτε ότι η στάση των Ελλήνων ήταν εχθρική απέναντι σας; Υπήρχαν ρατσιστικές αντιλήψεις; Αν ναι. Πως το αντιμετωπίσατε; Πως νιώθατε;
- Μετά από τόσα χρόνια που είστε στην Ελλάδα, πιστεύετε ότι εξακολουθεί να υπάρχει ρατσισμός και απομόνωση από την πλευρά

των Ελλήνων; Η οικονομική κρίση διαφοροποίησε την στάση των Ελλήνων απέναντι σας;

- Έχετε αναπτύξει κοινωνικές επαφές με Έλληνες; Αν ναι, έχετε παρατηρήσει αλλαγές κατά την περίοδο της κρίσης;
- Θεωρείτε ότι είναι δύσκολη η ενσωμάτωση σας στην ελληνική κοινωνία; Πιστεύετε ότι πλέον σας έχουν αποδεχτεί;
- Πιστεύετε ότι η οικονομική κρίση είναι ένας παράγοντας που διευκολύνει ή δυσκολεύει την πλήρη ενσωμάτωση σας στην ελληνική κοινωνία;
- Σε τι βαθμό πιστεύετε ότι έχετε ενσωματωθεί και τι άλλο προσδοκείτε ακόμα για να αλλάξει;

Ε)ΘΕΜΑΤΙΚΟΣ ΑΞΟΝΑΣ

Ψυχική υγεία

ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

- Πως ορίζετε την έννοια της ψυχικής υγείας;
- Θέλω να μου εκφράσετε ξανά τα συναισθήματα σας και τις σκέψεις σας, κατά την άφιξη σας στη Ελλάδα και το τι αισθάνεστε τώρα; Η οικονομική κρίση έχει αλλάξει την συναισθηματική σας κατάσταση.
- Πιστεύετε ότι οι στάσεις και οι αντιλήψεις των Ελλήνων για σας έχουν αλλάξει με το πέρασμα του χρόνου; Η οικονομική κρίση τι ρόλο διαδραματίζει σε αυτήν την αλλαγή;
- Η Ελλάδα, και οι Έλληνες τι συναισθήματα σας δημιουργούν;
- Η ψυχική σας υγεία, πιστεύετε ότι έχει αλλάξει με τον καιρό προς το καλύτερο ή το χειρότερο;
- Θεωρείτε πλέον την Ελλάδα πατρίδα σας;